

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Kwaliteit in verscheidenheid

Strategische Agenda Hoger Onderwijs,
Onderzoek en Wetenschap

Dit is een publicatie van de directie Hoger Onderwijs & Studiefinanciering en de directie Onderzoek en Wetenschapsbeleid van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Productie

Marieke Treffers

Vormgeving

Ontwerpwerk, Den Haag

Druk

Vijfkeerblauw, Rijswijk

Uitgave

Augustus 2011

Voor vragen kunt u terecht bij:

Floor Boselie-Abbenhuis (f.m.h.boselie@minocw.nl)

Margo Keizer (ma.keizer@minocw.nl)

Kwaliteit in verscheidenheid

Strategische Agenda Hoger Onderwijs,
Onderzoek en Wetenschap

Op de omslag is een foto opgenomen van een textielwerk van Fransje Killaars.
Dit werk 'Full Color' (2003) hangt op de begane grond in het ministerie van OCW (de Hoftoren).

Inhoud

Voorwoord ‘Samen naar de top’	4
1. Inleiding	6
1.1 Het hogeronderwijsstelsel in 2025	8
1.2 Stand van het huidige hogeronderwijsstelsel	11
1.3 Koerswijzigingen nodig	13
2. Studiecultuur, studiesucces en onderwijskwaliteit	14
2.1 Verbeteren van de aansluiting binnen het onderwijs	16
2.2 De lat omhoog	19
2.3 Beter toegeruste docenten	23
2.4 Internationale oriëntatie	25
2.5 Kwaliteitsborging centraal	26
2.6 Wat gaan we doen?	29
3. Een meer geprofileerd en meer gedifferentieerd onderwijsaanbod	30
3.1 Hbo: herordening van het onderwijsaanbod en meer differentiatie	33
3.2 Wo: meer profiel in het onderwijsaanbod	37
3.3 Flexibiliteit in het hoger onderwijs voor werkenden	40
3.4 Wat gaan we doen?	42
4. Onderzoek: meer profiel, meer impact	44
4.1 Profileren van onderzoek in het wo	48
4.2 Benutting en impact van onderzoek	52
4.3 Praktijkgericht onderzoek in het hbo	56
4.4 Wat gaan we doen?	58
5. Bekostiging: belonen van kwaliteit en profiel	60
5.1 Nieuwe dynamiek in de sturing van het hoger onderwijs	61
5.2 Uitgangspunten voor het profileringsproces	62
5.3 Strategische keuzes voor de lange termijn	63
5.4 Kwaliteit en profiel in de bekostiging	66
5.5 Sectorplannen	69
5.6 Onafhankelijke reviewcommissie	70
5.7 Wat gaan we doen?	71
6. Hoofdpunten van deze strategische agenda	72
6.1 Koerswijzigingen	73
6.2 Doelen voor deze kabinetsperiode	74
6.3 Wat gaan we daarvoor doen?	75
6.4 Stappen na deze kabinetsperiode	77
7. Financiële paragraaf	80
Bronvermelding	84
Bijlage 1	87
Advies werkgroep Profileren en Bekostiging ‘Naar een meer geprofileerd hoger onderwijs en onderzoek’	
Bijlage 2	125
SER advies ‘Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap’	

Voorwoord

‘Samen naar de top’

Het kabinet wil Nederland toerusten voor een positie in de voorhoede van kenniseconomieën. In de driehoek onderzoek, onderwijs en ondernemerschap ligt de basis voor onze welvaart. Het zijn ondernemende topwetenschappers, innovatieve ondernemers met oog voor de lange termijn, en gedreven docenten en studenten, die daarvan de basis vormen. *In de kruisbestuiving tussen deze groepen worden de verdien capaciteit en het economische groeivermogen van Nederland versterkt en worden antwoorden gevonden op de grote maatschappelijke opgaven van vandaag en morgen.*

De verdien capaciteit van de Nederlandse samenleving is in belangrijke mate afhankelijk van onze internationale positie. Daarom streeft het kabinet naar een *hogeronderwijsstelsel van internationale allure, onderzoek van wereldklasse met een grote aantrekkingskracht op wetenschappelijk toptalent, en versterking van de internationale positie van het bedrijfsleven* door versterking van de topectoren, onze exportpositie en een uitmuntend innovatie- en vestigingsklimaat.

Om alle ruimte te geven aan initiatief en creativiteit maakt het kabinet een aantal keuzes in het onderwijs-, innovatie- en bedrijvenbeleid. Deze hebben als rode draad dat *ondernemers, onderzoekers, docenten en studenten meer uitgedaagd worden te excelleren*. Zij krijgen meer dan in het verleden de ruimte om zelf keuzes te maken en worden uitgelokt te investeren in hun kracht, te durven specialiseren en dus te kiezen. Dus minder losse programma's, minder van bovenop opgelegde subsidieregelingen, minder bureaucratische rompslomp en administratieve lasten, en meer directe verantwoordelijkheid voor de mensen en organisaties die de vooruitgang mogelijk maken en vormgeven.

Zo wil het kabinet de voorwaarden scheppen waarin zowel ondernemerschap als wetenschap tot topprestaties komen, ieder met hun eigen dynamiek, maar meer en meer ook samen met en gevoed vanuit een excellent hoger onderwijs. Zowel het bedrijfslevenbeleid als het beleid voor hoger onderwijs en wetenschap zijn op dit uitgangspunt gestoeld, zoals tot uitdrukking is gebracht in de kabinetsreactie op het advies van de commissie-Veerman en de bedrijfslevenbrief eerder dit jaar. Het kabinet zet duidelijke stappen, maakt heldere keuzes. Forse stappen, en vaak ook eerste stappen op weg naar een echt andere manier van werken. Dat gebeurt met de maatregelen in deze Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap en met die in de Bedrijfslevennota die voor Prinsjesdag volgt.

In deze Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap gaat het in het bijzonder om kwaliteit van onderwijs, profilering en specialisatie van instellingen en samenwerking in de driehoek onderwijs, onderzoek en ondernemerschap. Hierover worden afspraken gemaakt met de instellingen. Op deze wijze worden zij veel meer aangesproken op hun verantwoordelijkheid voor maatschappelijk gewenste prestaties. De volgende maatregelen in de agenda zijn daarvoor de kern:

- Het kabinet investeert een bedrag oplopend tot € 230 miljoen voor een kwaliteitsimpuls in het hoger onderwijs. De besparingen die de langstudeerdersmaatregel en de invoering van het sociaal leenstelsel in de masterfase opleveren, worden hiervoor geherinvesteerd;
- Er zal een principiële koerswijziging in de financiering van het hoger onderwijs worden doorgevoerd. Een groeiend deel van de bekostiging wordt bestemd voor 'kwaliteit en profiel';
- Met de universiteiten en hogescholen worden collectieve en individuele prestatieafspraken gemaakt over kwaliteit, profilering en valorisatie. Dit moet resulteren in reductie van het aantal opleidingen, versterking van de relevantie van het onderwijsaanbod voor

- de arbeidsmarkt, en ook in zwaartepuntvorming in het onderzoek en versterking van de impact van onderzoek;
- De lat in het hoger onderwijs gaat omhoog. De wet- en regelgeving wordt hiertoe aangepast om de maatregelen voor borging van de diplomakwaliteit, studiesucces, onderwijskwaliteit en –intensiteit, selectie, differentiatie in het onderwijsaanbod en de bekostiging te effectueren;
 - Het hoger onderwijs, het onderzoek en de wetenschap ondersteunen de topsectoren-aanpak van dit kabinet krachtig. De valorisatietaak van de instellingen wordt beter verankerd.

Hiermee zet het kabinet een koerswijziging in gericht op de geschetste uitgangspunten. Het gaat hierbij om stappen om het hoger onderwijs toekomstbestendig te maken. Dat gebeurt niet van vandaag op morgen, maar heeft tijd nodig en vergt een langjarig vastgehouden koers. Dat kan niet van bovenaf opgelegd worden, maar moet van binnenuit groeien en vergt de inzet van alle betrokkenen in en rondom het hoger onderwijs. Om hier snel voortgang in te boeken, zal ik als volgende stap dit najaar hoofdlijnenakkoorden met de hogescholen en de universiteiten afsluiten.

De minister van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie heeft aangekondigd in zijn nota Bedrijfslevenbeleid nadere uitwerking te geven aan de ideeën die zijn voortgevloeid uit de adviezen van de topsectoren, te weten:

- Het bevorderen van ondernemen en innoveren door een generieke fiscale faciliteit voor R&D in de Vennootschapsbelasting, vereenvoudiging van regelgeving en een MKB+ Innovatiefonds.
- Het versterken van publiek-private samenwerkingsverbanden waarin bedrijven, kennisinstellingen en overheden enerzijds gezamenlijk middelen aanwenden in het kader van kennis- en onderzoeksprogramma's, bijvoorbeeld in de vorm van Technologische Topinstututen, en anderzijds gezamenlijk zorgen voor de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt, bijvoorbeeld in de vorm van Centres of Expertise.

Verder zal de minister in zijn nota bedrijfslevenbeleid ook duidelijkheid geven over de wijze waarop de overige financiële middelen bij de beste projecten terecht zullen komen en de kruisbestuiving tussen fundamenteel onderzoek en innovatief ondernemerschap wordt versterkt.

Samen vormen deze twee nota's de basis voor de richting die het kabinet wil inzetten: ondernemers, onderzoekers, docenten en studenten krijgen meer ruimte en uitdaging om zelf keuzes te maken en worden uitgelokt te investeren in hun kracht, te durven specialiseren en dus te kiezen. Zo werken we aan excellentie.

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
Halbe Zijlstra

De minister van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie,
Drs. M.J.M. Verhagen

1.

Inleiding

Deze strategische agenda 'Kwaliteit in verscheidenheid' schetst een langetermijnperspectief voor het hoger onderwijs, het onderzoek en de wetenschap. We willen toe naar een toekomstbestendig hogeronderwijsstelsel. Een stelsel van internationale allure, waarin studenten worden uitgedaagd, docenten met enthousiasme onderwijs geven en onderzoekers bijdragen aan wetenschappelijke doorbraken, het oplossen van de grote maatschappelijke vraagstukken en het vergroten van onze economische voorspoed.

Zo'n hogeronderwijsstelsel hebben we nodig, want de ambities zijn hoog. Nederland wil behoren tot de top van de kenniseconomieën. Dat vraagt om een brede basis van hoogwaardig hoger onderwijs en onderzoek en sterke zwaartepunten. Het kabinet wil een sterke verbinding tot stand brengen tussen het economische beleid voor de topsectoren en het beleid voor het hoger onderwijs en onderzoek. Keuzes maken en focussen op de eigen sterktes zijn daarbij kernwoorden. Nederland komt verder als we kiezen voor een gerichte inzet op een beperkt aantal economische (top)sectoren en grote maatschappelijke uitdagingen. Voor het Nederlands hoger onderwijs en onderzoek geldt dat belang van focus evenzeer. Het verhoogt de kwaliteit en zorgt ervoor dat hoger onderwijs en onderzoek hun cruciale rol kunnen spelen in de verdere ontwikkeling van de Nederlandse economie en samenleving. In de Bedrijfslevenbrief heeft het kabinet zijn aanpak geschetst om Nederland innovatiever, ondernemender en concurrerder te maken.¹ Centraal hierin staat de aanpak van negen topsectoren. In de gouden driehoek van bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid worden agenda's opgesteld met acties die nodig zijn om de sectoren ook internationaal op de kaart te houden. Uit de adviezen van de topsectoren² is naar voren gekomen dat publiek-private samenwerking tussen onderwijs, onderzoek, overheid en het bedrijfsleven hierbij van groot belang is.

Het rapport van de commissie 'Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel' (commissie-Veerman)³ heeft het kabinet en het hele hogeronderwijsveld ervan doordrongen dat een kwaliteitsimpuls in het hoger onderwijs nodig is en dat ingrijpende veranderingen daarom urgent zijn. Het Nederlandse hoger onderwijs is over het algemeen van goede kwaliteit, maar de ambities van Nederland vragen om een kwaliteitsverhoging. Bovendien is de kwaliteit van de hbo-bachelor niet meer onomstreden. Er is twijfel gerezen over de diplomakwaliteit. Het kabinet heeft zijn voorstellen op dit punt al eerder gepresenteerd.⁴ In deze strategische agenda stel ik daarnaast een aantal koerswijzigingen voor om het huidige hogeronderwijsstelsel toekomstbestendig te maken.

¹ TK 32 637, nr. 1

² TK 32 637, nr. 14

³ TK 31 288, nr. 96

⁴ Zie beleidsreactie op de eindrapporten Inspectie van het Onderwijs, 'Alternatieve Afstudeertrajecten', TK 31 288, nr. 67

Topsectorenaanpak

Met de topsectorenaanpak wil het kabinet de concurrentiekracht van de sectoren water, agro en food, tuinbouw en uitgangsmaterialen, high tech, life sciences, chemie, energie, logistiek en creatieve industrie versterken. De gekozen sectorale aanpak maakt het mogelijk dat per sector integraal overheidsbeleid wordt gevoerd. Op die manier wordt optimaal gegarandeerd dat de keuzes ten aanzien van bijvoorbeeld ook onderwijs en onderzoek samen het belang van de sector dienen. Bedrijven, kennisinstellingen en overheid identificeren gezamenlijk knelpunten en kansen per topsector, omdat deze drie partijen samen bij uitstek over de benodigde kennis beschikken. Op 17 juni 2011 hebben de topteams, bestaande uit een boegbeeld uit de sector, een vertegenwoordiger uit de wetenschap, een hoge ambtenaar en een innovatieve topondernemer uit het mkb, hun agenda's gepresenteerd. De topteams pleiten onder andere voor meer samenhang en zwaartepuntvorming binnen het onderwijs, een betere aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt met bijzondere aandacht voor techniek en het opstellen van onderzoek en innovatie roadmaps per topsector. Voor Prinsjesdag volgt een kabinetsreactie op de agenda's van de topteams.

1.1

Het hogeronderwijsstelsel in 2025

Als vertrekpunt schets ik in deze strategische agenda het perspectief voor het hoger onderwijs en de wetenschap in 2025. Bewust kiest het kabinet voor een perspectief dat verder weg ligt dan het einde van deze kabinetsperiode. Op die manier wordt scherper welke veranderingen in het beleid noodzakelijk zijn en tot welke beleidskeuzes dat leidt voor deze kabinetsperiode.

Studieklimaat

De studiecultuur aan hogescholen en universiteiten kenmerkt zich in 2025 door uitdaging, presteren en het maximale uit je studie en je eigen vermogens halen. De lat ligt hoger en de student die daar niet overheen kan springen, zal zijn ambities moeten bijstellen. Dit vraagt ook van het funderend onderwijs dat de lat hoger wordt gelegd. Niet iedereen kan het niveau van havo of vwo aan. Net zo goed als niet iedereen een toponderzoeker kan worden.

De lat kán ook hoger liggen, omdat de kwaliteit van het onderwijs aan hogescholen en universiteiten in 2025 is verbeterd. Ook de docenten zijn beter, zowel inhoudelijk als qua didactische vaardigheden. Het onderwijs is bovendien intensiever: er zijn meer contacturen en er is een betere verhouding tussen het aantal studenten en docenten. Daarnaast worden de studenten veel beter begeleid bij de keuze van hun studie en bij hun studievoortgang. Afstuderen binnen de daarvoor gestelde norm is normaal.

Bij een dergelijke cultuur hoort ook dat instellingen voor opleidingen kunnen selecteren. Op die manier worden groepen studenten gecreëerd die door hun interesse en inzet ook elkaar stimuleren. Ambitieuze en excellente studenten worden meer uitgedaagd door een groter aanbod van honoursprogramma's. Ook het aantal herkansingen is verminderd om uitstelgedrag tegen te gaan. Studenten worden geïnspireerd, doordat zij bijvoorbeeld betrokken zijn bij het (praktijkgericht of fundamenteel) onderzoek aan hun instelling of tijdens hun studie al een kijkje in de keuken van de beroepspraktijk kunnen nemen. Voor andere studenten is het aantrekkelijk dat zij ervaringen kunnen opdoen in het buitenland, hetzij studierend,

hetzij werkend. Studenten zijn beter voorbereid op een arbeidsmarkt waarvoor internationale ervaring steeds belangrijker wordt. Dit alles is niet nieuw in het hoger onderwijs, maar in 2025 wel de gebruikelijke praktijk geworden.

Met de langstudeerdersmaatregel, de invoering van een sociaal leenstelsel in de masterfase en de introductie van collegegelddifferentiatie zijn studenten meer voor het hoger onderwijs gaan betalen. Maar daarvoor krijgen zij beter onderwijs en een inspirerend studieklimaat terug.

Het hoger beroepsonderwijs

In de beroepsgerichtheid ligt de kracht van de hogescholen. Deze beroepsgerichtheid staat centraal in al het bachelor-onderwijs, het masteronderwijs en in het praktijkgericht onderzoek. Hbo-afgestudeerden dragen bij aan het innovatievermogen van de beroepspraktijk. Zij kunnen bijvoorbeeld arbeids- of productieprocessen analyseren en optimaliseren. Om dit te kunnen, hebben zij onderzoeksen ondernemerschapsvaardigheden nodig. Het onderwijs aan een hogeschool is daarom verweven met het praktijkgericht onderzoek van de hogeschool, en er wordt intensief samengewerkt met het (regionale) bedrijfsleven en met universiteiten. Dit is wat het onderwijs aan hogescholen tot hoger onderwijs maakt. Het hbo heeft een andere oriëntatie, maar wordt wel ervaren als gelijkwaardig aan het wetenschappelijk onderwijs.

Om dat hoge kwaliteitsniveau van onderwijs te realiseren, is in 2025 een veel gedifferentieerder onderwijsaanbod gerealiseerd. Sommige studenten volgen een tweejarig Associate-degreeprogramma als opstap naar een betere functie op de arbeidsmarkt of als opstap naar een hbo-bachelor. Andere studenten kiezen direct voor de hbo-bachelor en volgen daarbinnen, als dat in hun vermogen ligt, een excellentieprogramma. Daarnaast is er een grotere groep vwo'ers die kiest voor de beroepsgerichtheid van het hbo en die in het hbo ook meer op zijn plek is dan in het academisch gerichte wo. Deze groep vwo'ers kan het niveau van een hbo-bachelor in een intensief driejarig traject bereiken. Voor deze groep is het interessant om aansluitend ook een beroepsgerichte masteropleiding te kunnen volgen en zo in vier jaar een mastertitel te kunnen halen, net als in het wo. De afgestudeerden met deze professionele mastertitel zijn de potentiële vernieuwers van de beroepspraktijk. Zij beschikken op hun vakterrein over *state-of-the-art* kennis en vaardigheden, zijn ondernemend en analytisch onderlegd.

Deze differentiatie in het onderwijsaanbod vraagt van de hogescholen specialisatie. De hogescholen hebben daarom scherpe keuzes gemaakt. Sommige instellingen richten zich bewust op het aanbod van Associate-degreeprogramma's en bacheloropleidingen, omdat hun afnemend beroepenveld

behoefte heeft aan afgestudeerden met deze kwalificaties. Andere hogescholen hebben de keuze gemaakt een uitdagend onderwijsaanbod te ontwikkelen voor vwo'ers en goede havisten. Hun docenten- en lectorencorps kan dit aan en zij hebben een omgeving die deze keuze ondersteunt; bijvoorbeeld door intensieve samenwerking met universiteiten en bedrijven 'on campus' en door de ontwikkeling van publiek-private samenwerkingsverbanden, zoals Centres of Expertise. De onderwijskundige specialisatie gaat ook gepaard met profilering op inhoud. In dezelfde regio wordt niet meer hetzelfde onderwijs aangeboden door verschillende hogescholen. De hogescholen hebben afspraken gemaakt over een inhoudelijke taakverdeling en inperking van het opleidingsaanbod.

Dit proces van profilering tussen hogescholen en inhoudelijke specialisatie heeft plaatsgevonden in overleg met het afnemende beroepenveld. Dit is een absolute voorwaarde voor de kwaliteit van hoger beroepsonderwijs. De behoefte van de arbeidsmarkt op de middellange termijn en de samenwerking met werkgevers (publiek en privaat) zijn doorslaggevend voor het aanbod van opleidingen en het praktijkgerichte onderzoek. De hogescholen richten zich daarbij uitdrukkelijk op de behoeftes in de economische topsectoren en de belangrijke maatschappelijke sectoren, zoals zorg en onderwijs.

Tot slot is de cultuur aan de hogescholen er in 2025 één van kwaliteit. Kwaliteit staat centraal in alle bestuurslagen en bepaalt de beleidskeuzes van de instelling. De docenten, lectoren en examinatoren zijn degenen die de kwaliteit van onderwijs bewaken. Alle docenten hebben minimaal een mastertitel of zijn gepromoveerd. Bovendien is de kwaliteit van het onderwijs door de inperking van het aantal opleidingen aanzienlijk verhoogd en de kennisbasis versterkt. De lat voor studenten wordt hoger gelegd met landelijke toetsen voor kernvakken.

Het wetenschappelijk onderwijs

Het onderwijs aan de universiteit is gericht op academische vorming. Het daagt studenten uit ingewikkelde vraagstukken vanuit verschillende perspectieven te benaderen. Studenten leren theorieën te doorgronden en op zoek te gaan naar verificatie of falsificatie. Sommige studenten zullen gegrepen worden door de wetenschap en zich tot onderzoeker willen ontwikkelen, andere studenten zullen hun wetenschappelijke benadering van vraagstukken meenemen naar de beroepspraktijk. In 2025 kenmerken alle wetenschappelijke bachelor- en masteropleidingen zich door een sterke component van academische vorming en is de verwevenheid tussen onderzoek en onderwijs versterkt.

Die verwevenheid tussen onderzoek en onderwijs is belangrijk in de masteropleidingen, maar moet ook versterkt worden in het bacheloronderwijs, vooral bij

de grootschalige opleidingen. Om dit te realiseren richt iedere instelling zich op haar belangrijkste sterktes. Alle universiteiten en onderzoeksinstellingen ontwikkelen een scherper eigen profiel dan zij nu hebben. Hoewel de instellingen de weg van meer profilering nu al zijn ingeslagen, is door een intensief proces van zwaartepuntvorming in onderzoek en onderwijs het landschap in 2025 echt veranderd. Door de disciplinaire specialisatie van universiteiten zijn niet alleen het onderzoek en het masteronderwijs versterkt, maar is ook de kwaliteit van het bacheloronderwijs verhoogd. Bovendien is ook in het wo de aansluiting tussen de masteropleiding en de arbeidsmarkt beter, doordat er meer wordt samengewerkt met het werkveld. Er zijn aan elke universiteit meer docenten en onderzoekers per student actief, waardoor er sprake is van een hechte disciplinaire *community* van studenten, docenten en onderzoekers.

Waar mogelijk wordt voor deze specialisatie inhoudelijk samengewerkt, ook met de belangrijkste nationale onderzoeksinstituten en het georganiseerde bedrijfsleven. Er is nog steeds een verschil in breedte tussen de universiteiten in Nederland, maar ook aan de algemene universiteiten heeft een proces van zwaartepuntvorming plaatsgevonden. Elke universiteit is op zijn terrein van wereldklasse. Gezamenlijk worden alle disciplines in voldoende mate gedekt. De specialisatie komt vooral tot uitdrukking in het onderzoek en het daarop aansluitende (research)masteronderwijs. De universiteiten hebben voor de bachelorfase gezorgd voor een dekkend aanbod van de grotere opleidingen, maar hebben ook in het bacheloronderwijs keuzes gemaakt die aansluiten bij de onderzoekszwaartepunten van de instelling.

Dit proces van profilering zorgt voor uitstraling en reputatieversterking van het Nederlandse kennisstelsel in binnen- en buitenland. Iedere aanstaande student of onderzoeker in binnen- en buitenland weet voor welke disciplines hij bij welke Nederlandse universiteit moet zijn als hij het beste onderwijs wil volgen of onderzoek van wereldklasse wil doen. Nationale en internationale bedrijven – en zeker die in de topsectoren – kennen de reputatie van instellingen, werken intensief met de instellingen samen en kunnen daarom de afgestudeerden vinden die het beste bij hun bedrijf passen. En innovatieve bedrijven en investeerders weten waar het beste onderzoek zit op hun terreinen.

Wetenschap

Het onderzoekslandschap kent in 2025 een aantal uitgesproken, internationaal erkende en concurrerende onderzoekszwaartepunten, die goed in staat zijn om Europese fondsen te verwerven omdat zij goed zijn ingebed in sterke Europese allianties. Deze zwaartepunten trekken (buitenlandse) studenten en onderzoekstalent aan.

De zwaartepuntvorming vindt zijn wortels in de wetenschappelijke uitdagingen voor toekomstige kennisontwikkeling, in de maatschappelijke uitdagingen van de samenleving van morgen en in de bijdragen aan huidige en toekomstige economische topsectoren. Fundamenteel en vrij onderzoek, de basis van toekomstige kennisontwikkeling maar ook van innovatie en vernieuwing, krijgt hierbij voldoende ruimte.

Wetenschappelijke kwaliteit en impact zijn de belangrijkste criteria voor het vormen van deze zwaartepunten. Binnen de zwaartepunten wordt nauw samengewerkt met bedrijven uit Nederlandse topsectoren, en met maatschappelijke organisaties voor de antwoorden op de grote uitdagingen van deze eeuw. De zwaartepunten zorgen zelf bovendien voor nieuwe, innovatieve bedrijvigheid. Publiek en privaat gefinancierd onderzoek weten elkaar goed te vinden. Zulke kennisclusters zijn bijvoorbeeld ontstaan rond specialisaties op terreinen zoals *food en flowers*, water, energie en gezond ouder worden. De regio is hierbij een belangrijk ankerpunt, samenwerken gaat immers makkelijker in elkaars fysieke nabijheid. Op verschillende plaatsen in Nederland vindt dit soort regionale samenwerking al plaats, denk aan de High Tech Campus in Eindhoven, het Wageningen Research Center of het Bio Science Park te Leiden. Samenwerking is echter niet beperkt tot de regio. Ook landelijke en internationale samenwerking leveren een belangrijke bijdrage aan de zwaartepunten.

De verbindingen tussen fundamenteel onderzoek, praktijkgericht onderzoek, toegepast onderzoek, innovaties in bedrijven en maatschappelijke vernieuwing zijn in 2025 veel hechter en steviger ingebed. Naast wetenschappelijke kwaliteit en het criterium van excellentie zijn economische en maatschappelijke impact centrale waarden in het wetenschapssysteem. Net als de ruimte om inter- en multidisciplinair samen te werken en nieuwe gebieden te ontginnen. Daarbij worden onderzoekers meer gewaardeerd om hun ondernemerschap. Resultaten van het wetenschappelijk onderzoek vinden daardoor sneller en beter hun weg naar innovatieve producten, processen en diensten. Ook levert het wetenschappelijk onderzoek een grotere bijdrage aan het oplossen van maatschappelijke vragen. Die lossen we op in Nederland, maar natuurlijk ook in andere landen, waar men met dezelfde problemen kampt. De Europese en internationale samenwerking is in 2025 intensiever dan nu.

1.2

Stand van het huidige hogeronderwijsstelsel

Om naar dit langetermijnperspectief toe te werken, moeten een aantal zwakke plekken in het huidige hogeronderwijsstelsel worden aangepakt. De kwaliteit van het hoger onderwijs is over het geheel genomen goed, maar moet verbeterd worden. De commissie-Veerman geeft in haar rapport een scherpe analyse van de tekortkomingen in het Nederlandse hogeronderwijsstelsel: "Nederland heeft zich als doel gesteld om tot de top-5 van de meest concurrerende economieën in de wereld te behoren. [We redden] dit niet [...], als we op de huidige voet doorgaan. Het Nederlandse hoger onderwijs moet veel en ook snel beter. De studie-uitval is te hoog, talent wordt te weinig uitgedaagd en er is te weinig flexibiliteit in het systeem om de gevarieerde vraag van studenten en de arbeidsmarkt goed te bedienen." En dat terwijl universiteiten en hogescholen hun positie moeten bevechten in een toenemend internationale context die sterk competitief van aard is. "De commissie vindt daarom dat het huidige bestel *niet toekomstbestendig is*. Het advies is: *geef een krachtige impuls aan de kwaliteit en diversiteit van het Nederlandse hoger onderwijs*."⁵

De commissie-Veerman constateert dat het hoger onderwijs onder druk staat door de groei van studentenaantallen. De verwachting is dat het totaal aantal ingeschrevenen in 2020 ten opzichte van 2009 zal zijn gestegen met 26% in het voltijd hbo en 35% in het wo. Het totaal aantal ingeschrevenen komt dan in 2020 uit op ruim 800.000 studenten.⁶ Deze toename is aan de ene kant nodig: elk talent telt, gezien de behoefte van de arbeidsmarkt. Vooral op het gebied van zorg, onderwijs en bèta-techniek zijn tekorten te verwachten.⁷ Tegelijkertijd kan de groei niet goed opgevangen worden zonder fundamentele aanpassing van het stelsel.

Het belangrijkste wat moet gebeuren in het hoger onderwijs is dat de kwaliteit over de volle breedte omhoog moet. Het stelsel kent daarnaast een aantal zwakke plekken. Allereerst is het opleidingsaanbod te versnipperd. Scherpere keuzes in het aanbod zullen de kwaliteit, doelmatigheid en transparantie van het onderwijs ten goede komen. De commissie-Veerman pleit daarom voor meer profilering door instellingen. Het tegengaan van versnippering en meer aandacht voor profilering zijn twee kanten van dezelfde medaille. Het stelsel als geheel is erbij gebaat als instellingen zich meer specialiseren, focussen op hun sterktes en zwakke opleidingen en disciplines afbouwen. De huidige versnippering maakt dat studenten moeilijker een studiekeuze kunnen maken. Een derde van de studenten stopt al na een jaar met de studie of switcht naar een andere studie.⁸ Dit komt deels doordat studenten zich soms onvoldoende oriënteren voordat zij hun studiekeuze maken. Hogescholen en universiteiten brengen echter ook onvoldoende focus aan in hun onderwijsaanbod.

Een tweede zwakte van het stelsel is dat het onvoldoende is ingericht op de diversiteit van de studentenpopulatie. Daardoor worden studenten enerzijds onvoldoende uitgedaagd en is er anderzijds sprake van hoge uitval. Hoewel Nederland internationaal gezien met 72% een middenpositie inneemt ten aanzien van het studiesucces⁹, is het ongewenst dat slechts een kleine tweederde van de hogeronderwijsstudenten na 6-7 jaar een diploma heeft en slechts 43% na vier jaar.¹⁰ Er is meer differentiatie nodig naar vorm en niveau. Zo zijn er te weinig opleidingen voor excellente studenten; momenteel neemt in het wo 3,2% van de studenten deel aan een excellentieprogramma, in het hbo is dit slechts 0,17%.¹¹ Illustratief is ook dat het aandeel wwo'ers in de instroom in het hbo sterk is afgenomen van 20% in 1995 naar 9% in 2008.¹² Daarnaast heeft Nederland in vergelijking met het buitenland weinig studenten in korte hogeronderwijsprogramma's. In 2006 is mede in dit licht gestart met Associate-degreeprogramma's. Op dit moment volgen ruim 3000 studenten zo'n programma. Ook het aandeel masterstudenten in Nederland (26%) is internationaal vergeleken beperkt. Dat laatste heeft te maken met de relatief grote omvang van het Nederlands hbo (waarin de bachelor een eindkwalificatie is).

Grotere diversiteit in het onderwijsaanbod is niet alleen belangrijk om de studentenpopulatie beter te bedienen, maar ook voor de vraag van de arbeidsmarkt. De vraag naar hoger opgeleiden neemt toe. Daarnaast wordt het werk complexer en ontstaat in verschillende sectoren

⁵ commissie-Veerman, 2010, p. 8

⁶ Bron: referentieraming, 2010

⁷ SER, 2011; ook de zogenaemde 'topteams' wijzen in hun analyses op tekorten aan bèta-technici voor de topsectoren.

⁸ Inspectie van het Onderwijs, 2010

⁹ HIS-Eurostat, 2009

¹⁰ 1-cijfer HO

¹¹ Monitor OCW, 2011

¹² Onderwijsraad, 2009

meer functiedifferentiatie; een mooi voorbeeld is de Nurse Practitioner in de zorg. Maar ook in de rechten vindt een dergelijke herordening van taken en benodigd opleidingsniveau plaats. De vraag vanuit de arbeidsmarkt is dus ook aan verandering onderhevig. Bovendien wordt de arbeidsmarkt vooral voor hoger opgeleiden internationaler van karakter. Dat vereist een goede afstemming tussen onderwijsinstellingen en werkveld. Op dit moment is deze afstemming van sector tot sector verschillend geregeld. Dat is ook goed, want sectoren zijn verschillend van aard. De afstemming moet echter een structureler en duurzamer karakter krijgen.

De commissie-Veerman wijst daarnaast op twee structurele manco's in het hogeronderwijsstelsel, die bedreigend zijn voor de kwaliteit. Het eerste is de te geringe verwevenheid tussen onderwijs en onderzoek. In het wo staat die onder druk door de grote toestroom van studenten. Vooral binnen de alfa- en gammasector speelt dit. In het hbo ontbreekt het nog aan voldoende praktijkgericht onderzoek om het onderwijs en de innovatie in het bedrijfsleven genoeg te kunnen verrijken. In de komende jaren moet het praktijkgericht onderzoek daarom verder worden uitgebouwd. Tweede zorgpunt betreft het niveau van de docenten in het hbo. Het opleidingsniveau van deze docenten is – ook internationaal gezien – te laag. In het wo is niet het opleidingsniveau van docenten het probleem, maar de aandacht die onderwijs krijgt in vergelijking met onderzoek. Daarom zijn ook in het wo investeringen in de didactische kwalificaties van het personeel nodig.

Stand van de wetenschap

Met een citatiescore van 1,33 en een vierde plaats mondiaal, is de kwaliteit van het Nederlandse onderzoek van topniveau. Daarnaast zijn de Nederlandse publiek gefinancierde onderzoekers ook erg productief. Met 2,5% van de mondiale kennisproductie is ons land relatief gezien een flinke speler. Niettemin is ons land te klein om in alles uit te blinken, en dus zullen er voortdurend keuzes moeten worden gemaakt. Het kennislandschap moet een duidelijker profiel krijgen om internationaal zichtbaar te blijven. De instellingen hebben al een flink proces van keuzes maken en profileren achter zich. Toch zijn er signalen dat zij er nog onvoldoende in slagen om focus en massa te realiseren.¹³ Daarom wil ik dat de instellingen hun (profielings)keuzes beter op elkaar afstemmen. Ook zullen zij hun onderlinge samenwerking verder moeten uitbouwen, want Nederland kan nog heel wat schaalvoordelen behalen door beter samen te werken, zowel binnen de publieke sector als publiek/privaat.¹⁴ Van belang hierbij is het ontwikkelen van strategische partnerships in de gehele kennisketen: tussen kennis-

instellingen, bedrijfsleven, overheden en maatschappelijke organisaties. Samenwerking binnen de Europese Unie geeft eveneens sterke impulsen aan het nationale onderzoek- en innovatiepotentieel. Ook daarin zijn nog stevige stappen te zetten om focus en bundeling van krachten te realiseren en versnippering en duplicatie van inspanningen tegen te gaan.

Daarnaast blijft de toepassing en de impact van het onderzoek achter bij de excellente kwaliteit ervan. De resultaten van het onderzoek vinden nog te weinig of niet snel genoeg hun weg naar toepassing, noch in het bedrijfsleven noch in gezondheidszorg, veiligheid of het onderwijs. Resultaten van onderzoek moeten sneller leiden tot innovatieve producten, processen, diensten en tot nieuwe bedrijvigheid. Dit is belangrijk om onze concurrentiepositie met kennis te versterken, volgens de lijn kennis-kunde-kassa. In de 'pijplijn' die loopt van fundamenteel onderzoek via toegepast onderzoek naar innovatie doet Nederland het 'aan de voorkant' goed, maar minder goed 'aan de achterkant'. Investerings van bedrijven in R&D, met name in het midden- en kleinbedrijf, blijven achter, evenals de inzet van risicokapitaal, en er is onvoldoende samenhang in private en publieke R&D-inspanningen. De topsectorenaanpak van dit kabinet is vooral gericht op het verbeteren van deze situatie, maar ook deze strategische agenda heeft aandacht voor dit probleem.

Tot slot kent Nederland relatief weinig onderzoekers, promovendi en gepromoveerden. Het NOWT-rapport 2010 constateert dat het aandeel onderzoekers en ander R&D-personeel in de Nederlandse beroepsbevolking in vergelijking met de referentielanden het laagste is, op China na. En China is bezig met een geweldige inhaalslag. Er zijn ongeveer 8000 promovendi in Nederland. In 2007/2008 vonden ruim 3200 promoties plaats. Daarmee is het aantal gepromoveerden met 25% toegenomen sinds 2002/2003. Desondanks staat Nederland in Europa op de 8^e plaats als het gaat om het relatieve aantal gepromoveerden (EU-27).¹⁵ Dat leidt ertoe dat R&D-intensieve bedrijven moeilijk mensen kunnen vinden, maar ook dat er bijvoorbeeld in het hbo of het voortgezet onderwijs weinig gepromoveerde docenten zijn. Daar staat overigens tegenover dat het aandeel ondersteunend R&D-personeel in Nederland beduidend groter is dan in andere landen.

¹³ Rathenau Instituut, 2010

¹⁴ NOWT, 2010

¹⁵ Bron: EUROSTAT

1.3

Koerswijzigingen nodig

Er is een aantal ingrijpende koerswijzigingen nodig om het Nederlandse hogeronderwijsstelsel toekomstbestendig te maken. Deze gelden voor zowel het beleid van de overheid als dat van de instellingen. Het gaat om:

1. Een strenger studieklimaat: de lat voor studenten omhoog, intensiever onderwijs, meer selectie en een grotere financiële bijdrage door studenten; kwaliteit van onderwijs boven kwantiteit van studentenaantallen (hoofdstuk 2);
2. Een herordening van het opleidingsaanbod, meer profiel en meer differentiatie in het onderwijs: onderwijs beter laten inspelen op verschillen in aanleg en vermogen van studenten en op de behoeftes van de arbeidsmarkt; reductie van het versnipperde aanbod (hoofdstuk 3);
3. Samenwerking in de kennisketen van fundamenteel onderzoek, praktijkgericht onderzoek, toegepast onderzoek en innovatie; netwerkorganisaties met gezamenlijke, publiek-private kennisopbouw in plaats van ieder zijn eigen expertise; zo komen tot een betere benutting van onderzoek (hoofdstuk 4);
4. Profilering en specialisatie van instellingen; versterken van zwaartepunten; belonen van kwaliteit en profiel in de bekostiging van universiteiten en hogescholen (hoofdstuk 5).

Deze onderwerpen werk ik in de hierna volgende hoofdstukken uit. Daarbij geef ik in elk hoofdstuk aan wat de beleidsdoelstellingen zijn voor 2015/2016 en welke concrete stappen in deze kabinetsperiode worden gezet. Hierbij besteed ik bijzondere aandacht aan de bijdrage van het hoger onderwijs aan de topsectoren. In hoofdstuk 6 geef ik een samenvatting van de hoofdpunten van de strategische agenda. Hoofdstuk 7 is de financiële paragraaf.

De geschetste koerswijzigingen zijn alleen mogelijk wanneer alle partners in het hoger onderwijs – universiteiten, hogescholen, docenten, studenten en onderzoekers – betrokken zijn en zich committeren aan het gezamenlijke toekomstperspectief. Ook werkgevers in de publieke en private sectoren moeten een belangrijke rol spelen. Om de ambities te realiseren zijn sterke en autonome instellingen nodig. De grote autonomie van onze hogeronderwijsinstellingen is de kracht van ons stelsel. Bij deze autonomie hoort echter ook *accountability* en het nemen van verantwoordelijkheid. Daarom wil ik met de instellingen (collectief en individueel) afspraken maken over de door hen te leveren prestaties op het gebied van kwaliteit en profilering. Het kabinet realiseert zich dat van de instellingen gegeven het budgettaire kader veel wordt gevraagd. Het hoger onderwijs pakt de opdrachten waar het voor staat echter al voortvarend op.

Met deze strategische agenda geef ik de koers aan voor het hoger onderwijs, het onderzoek en de wetenschap voor de komende jaren. Dat doe ik mede namens de minister van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie. De agenda bevat een concrete uitwerking van het advies van de commissie-Veerman. Daarmee bouwt de agenda voort op de eerder verschenen kabinetsreactie op dit advies.¹⁶ Bij het opstellen van de agenda heb ik gebruik gemaakt van twee adviezen die in de bijlage zijn opgenomen. Allereerst het advies dat prof. dr. R.H. Dijkgraaf, J.F. Sijm en prof. dr. A.M.L. van Wieringen (hierna de werkgroep Profilering en Bekostiging) op mijn verzoek hebben opgesteld. Dit advies, met als titel 'Naar een meer geprofileerd hoger onderwijs en onderzoek: Een procesaanpak voor profilering en profielgebonden bekostiging', heeft mij belangrijke bouwstenen gegeven voor de concretisering van het advies van de commissie-Veerman. Daarnaast heeft de Sociaal-Economische Raad recent een advies uitgebracht voor deze strategische agenda. De Onderwijsraad zal deze zomer adviseren over de strategische agenda. Het advies van de Onderwijsraad wordt nog vóór de parlementaire behandeling van de strategische agenda aan de Tweede Kamer aangeboden.

¹⁶ TK 31288, nr. 150

2.

Studiecultuur, studiesucces en onderwijskwaliteit

De samenleving van de 21ste eeuw heeft behoefte aan jonge mensen die complexiteit aankunnen en internationaal georiënteerd zijn. Die uit ervaring weten dat het tijd, moeite en creativiteit kost om uit te zoeken hoe dingen werkelijk zitten, dat in nuances vaak essenties schuilen en dat internet noch politiek boven kritiek verheven zijn.¹⁷ Die niet alleen een beroep kunnen uitoefenen, maar dat beroep ook kunnen vernieuwen. Daartoe is vereist dat onze studenten, de kenniswerkers van morgen, op topniveau opgeleid worden via gedegen, intensief, activerend en met onderzoek verweven onderwijs. Dat onderwijs is geen visioen, ver weg in de toekomst. De hiernaast weergegeven, willekeurig gekozen praktijkgevallen uit het bacheloronderwijs illustreren dat. Het zijn voorbeelden die duidelijk maken dat talent en gedrevenheid op verschillende plekken betekenis krijgen en dat als de lat hoog wordt gelegd onze studenten tot prachtige prestaties worden gebracht.

Het is er dus al: uitdagend onderwijs, dat het beste uit studenten haalt. Maar het is er nog te weinig. De probleem-analyse uit het vorige hoofdstuk spreekt hier voor zich. De afgelopen jaren hebben veel instellingen stappen voorwaarts gezet naar een ambitieuze studiecultuur en naar meer studiesucces, maar het huidige kwaliteitsdebat over het hoger beroepsonderwijs, de hoge uitval en de mate van ontevredenheid onder afgestudeerden over hun opleidingen laten zien dat een echte kwaliteitscultuur nog op teveel plekken ontbreekt. En daardoor gaat veel potentieel verloren.

De lat moet dan ook omhoog, over de hele linie van het onderwijs, zowel in de opleidingen zelf als aan de kant van de student. Hoge exameneisen in het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs, intake en selectie aan de poort van het hoger onderwijs, meer contacturen en kleinere onderwijsgroepen in vooral de eerste jaren van de bachelorfase, uitstekend gekwalificeerde docenten, excellentie in onderwijs, strengheid op studievoortgang, minder herkansingen en een rotsvaste borging van de basiskwaliteit; dat zijn in vogelvlucht de maatregelen die daartoe moeten leiden.

'Een bachelorstudent Industrieel ontwerpen aan de Universiteit Twente ontwikkelt een verbeterde versie van de zogenaamde Solar Cooker, een oven op zonne-energie, die geschikt is voor de Afrikaanse markt.'

'Studenten van de opleiding Automotive aan de HAN hebben vorig jaar samen met o.a. Burton Car Company de Burton EV1 ontwikkeld: een volledig elektrisch aangedreven sportauto.'

'Een student Trade Management (gericht op Azië) aan de Hogeschool Rotterdam heeft met zijn eigen importbedrijf Bureto in China businessdeals weten te sluiten over de uitvoer van fietsonderdelen van Chinees fabricaat aan de Nederlandse markt.'

'Studenten van Van Hall Larenstein hebben twee jaar geleden aangetoond dat het haalbaar is om op een boerderij een biogas- en ethanolinstallatie te combineren.'

¹⁷ Zie ook 'Onderzoekend onderwijs', Jaarrede 2006 van de president van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

2.1

Verbeteren van de aansluiting binnen het onderwijs

Kwaliteit van de instroom

De kwaliteit van het hoger onderwijs wordt voor een groot deel bepaald door de kwaliteit van de instromende studenten. Veel aandacht is de afgelopen jaren uitgegaan naar de examenkwaliteit in het vo en mbo en ook deze kabinetsperiode blijft dat prioriteit. Zoals uit het actieplan mbo 'Focus op Vakmanschap 2011 - 2015' blijkt, wordt het beleid voor de doorlopende leerlijnen taal en rekenen in het mbo voortgezet. Engels wordt een verplicht vak voor mbo 4. Examinering van taal en rekenen gaat plaatsvinden via centrale examens, uitgevoerd door het College voor Examens. Opleidingen met onvoldoende examenkwaliteit krijgen bestuurlijke sancties. Om de examens voor beroepsgerichte vakken te verbeteren, werkt de sector, in samenwerking met het bedrijfsleven, hard aan sectorale examenstandaarden (zogenoemde examenprofielen). Verder is in het genoemde actieplan als doel aangegeven dat mbo-instellingen voortaan voor examinering van beroepsgerichte vakken alleen nog gebruikmaken van examens die voldoen aan een landelijk kwaliteitskeurmerk. De minister van OCW heeft het College voor Examens gevraagd hiervoor een voorstel uit te werken en besluit op basis daarvan wanneer deze verplichting in werking treedt.

In het voortgezet onderwijs zijn eveneens de referentieniveaus voor taal en rekenen ingevoerd. Verder zijn de exameneisen aangescherpt (voor het centraal examen moet gemiddeld een voldoende worden gehaald en voor de kernvakken mag maximaal één vijf worden gescoord). Het beleid voor de komende periode, beschreven in het actieplan vo 'Beter Presteren', is er vooral op gericht de Nederlandse leerlingen in 2015 beter te laten presteren op leesvaardigheid, rekenen en *science* en op het realiseren van een ambitieuze leercultuur. Deze komt vooral tot uiting in het verhogen van het percentage leerlingen dat in kernvakken topprestaties behaalt, het verhogen van de prestaties van de 20% best presterende leerlingen in het vwo en een stijging van het percentage leerlingen dat in meer vakken examen doet dan minimaal is voorgeschreven. Het hoger leggen van de lat in het hoger onderwijs zal hierop een versterkend effect hebben.

Toelatingseisen

Anders dan voor studenten met een havodiploma of een vwo-diploma gelden voor studenten met een mbo 4-opleiding op dit moment geen nadere vooropleidingseisen. Dit heeft tot gevolg dat deze studenten toegang hebben tot het gehele hoger beroepsonderwijs, ook tot sectoren die geheel niet aansluiten bij hun vooropleiding. Zo heeft een mbo'er met de opleiding onderwijsassistent toelatingsrecht voor een hbo-techniekopleiding. Onderzoek wijst uit dat juist de groep studenten die kiest voor een niet-verwante vervolgstudie vaak uitvalt.¹⁸ Bij verwante doorstroom (bijvoorbeeld van mbo-techniek naar hbo-techniek) is het studiesucces juist goed te noemen. Bij wet ga ik mogelijk maken dat hogescholen aan studenten met een mbo-achtergrond nadere vooropleidingseisen kunnen stellen. Het spreekt vanzelf dat deze eisen voor aankomende studenten tijdig kenbaar moeten zijn. Ik zal dit nader uitwerken in de wetgeving ten behoeve van de implementatie van deze strategische agenda. Het mbo-veld zal hierbij betrokken worden.

Een andere groep studenten met hoge studieuitval zijn de studenten die met een hbo-propedeuse het wetenschappelijk onderwijs instromen. Zij vallen veel meer uit dan studenten met een vwo-opleiding. De huidige nadere vooropleidingseisen in het wetenschappelijk onderwijs zijn gekoppeld aan het vwo en niet adequaat voor de studenten met een hbo-propedeuse (zonder vwo-diploma). Universiteiten mogen aan deze categorie voortaan toelatingseisen stellen; deze studenten hebben dus niet langer toelatingsrecht.

Studiekeuze

Eén van de belangrijkste redenen dat zoveel studenten in het eerste jaar uitvallen, is het maken van een verkeerde studiekeuze. Studieloopbaanbegeleiding en voorlichting schieten vaak nog tekort. Veel instromers stoppen in het eerste jaar met hun studie: in het hbo breekt gemiddeld 30% de studie af, in het wo zo'n 25%.¹⁹ Van de studenten die doorstromen uit het voortgezet onderwijs en voortijdig hun studie afbreken is 51% van mening dat verkeerde studiekeuze één van de oorzaken was voor hun uitval.²⁰

Om de kwaliteit van de studiekeuze te bevorderen stel ik de volgende maatregelen voor:

- Goede voorlichting op grond van betrouwbare informatie en goede loopbaanoriëntatie en studiekeuzebegeleiding;
- Vervroegen van de aanmeldingsdatum en brede invoering van studiekeuzegesprekken;
- en het bevorderen van brede bacheloropleidingen (zie 3.2).

¹⁸ Onderwijsraad, 2008

¹⁹ 1-cijfer HO

²⁰ ROA, 2008

Voorlichting en loopbaanoriëntatie en studiekeuzebegeleiding

Aanstaande studenten moeten zich beter voorbereiden op hun studiekeuze. Uit onderzoek van onder andere de Onderwijsraad²¹ blijkt dat jongeren veel meer gebruik kunnen maken van onafhankelijke studiekeuze-informatie, zoals de door OCW gefinancierde Studiekeuze 123.nl - website. Studiekeuze 123.nl kan nog verbeterd worden waar het gaat om informatie over de kwaliteit van het onderwijs (zoals het aantal contacturen, groepsomvang en relevante kwaliteitsoordelen), het beroepsprofiel en over arbeidsmarktprospectieven van opleidingen (zoals kans op baan op het niveau van de opleiding, baanzoekduur en gemiddeld startsalaris). Met het bestuur van de Stichting Studiekeuze 123, waarin de studenten en de instellingen zijn vertegenwoordigd, worden hierover afspraken gemaakt.

Ook blijkt uit onderzoek dat meer inzicht in wat leerlingen later in de beroepsuitoefening en van hun loopbaanprospectieven kunnen verwachten hun keuzeproces aanzienlijk kan verbeteren. Hier vervullen vooral de loopbaanoriëntatie en studiekeuzebegeleiding in het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs een rol. In beide onderwijssectoren is het besef groot dat de kwaliteit van de loopbaanoriëntatie en studiekeuzebegeleiding (LOB) omhoog kan en moet. In het vo en mbo wordt hier inmiddels ook stevig aan gewerkt. Die ontwikkeling zal het kabinet de komende jaren ook blijven ondersteunen. Zowel voor vo als voor mbo zijn daar middelen voor gereserveerd.

Ik hecht daarbij vooral aan het tot stand brengen van samenwerking tussen de onderwijssectoren, dus tussen het voortgezet onderwijs en het hoger onderwijs en tussen mbo en hbo. De diverse voorlichtings- en studiekeuzeactiviteiten moeten beter op elkaar worden afgestemd, ook om elkaar te kunnen versterken. Dat moet bovendien zowel in de regio gebeuren, dus tussen onderwijsinstellingen onderling, als op landelijk niveau. Een goed voorbeeld van deze landelijke samenwerking is het eind vorig jaar opgerichte 'Samenwerkingsplatform Informatie Onderwijs', waarin de PO-Raad, de VO-raad, de MBO Raad, de AOC Raad, de HBO-raad en de VSNU afspraken maken over onder meer eenduidige doorstroomgegevens. Interessant voorbeeld op regionaal niveau zijn de *pre university colleges* in Leiden, Eindhoven en het noorden van het land. Deze bieden zeer gemotiveerde leerlingen uit de bovenbouw van het vwo de mogelijkheid een onderwijsprogramma te volgen aan de universiteit. Het voltooien van het onderwijsprogramma leidt tot een diploma of een certificaat. Afhankelijk van het oordeel van de examencommissie van de universiteit waar de leerling uiteindelijk gaat studeren kan dit diploma leiden tot vrijstellingen. Dergelijke initiatieven zullen ook tussen havo en hbo tot stand moeten komen. Hiertoe worden

pilots gestart. Deze zullen vooral gericht worden op het versterken van de beroepsgerichte oriëntatie van het havo. In de pilots zal ook worden onderzocht op welke wijze samenwerking tussen havo en hbo breder kan worden toegepast.

De Aansluitingsmodule Algemene Studievoordigheden is ook een goed voorbeeld van intersectoraal samenwerken. De module helpt scholieren om in te schatten of wetenschappelijk onderwijs een juiste keuze voor ze is – of het past bij hun interesse en competenties. De TU Delft en de Universiteit Leiden hebben inmiddels samen met het voortgezet onderwijs in de eigen regio vier modules ontwikkeld, één voor elk profiel in het voortgezet onderwijs.

In het kader van het nationaal Actieplan e-learning hebben verschillende hogescholen (HAN, Fontys, Avans, Hogeschool Zuyd, Hogeschool Utrecht en Hogeschool Rotterdam) de krachten gebundeld om een generieke competentiewijzer voor het hbo te ontwikkelen. Inmiddels is hieruit Kies actief ontstaan. Met deze module kunnen aankomend studenten vaststellen of studeren aan het hbo iets voor hen is.

Vanuit de studenten is er kritiek op de kwaliteit van de studievoorlichting die wordt geboden via brochures van de instellingen.²² Voor zover deze kritiek terecht is, zullen de instellingen daarop worden aangesproken; zij zijn immers op grond van de WHW gehouden zodanige informatie aan studenten te verschaffen dat deze zich een goed beeld kunnen vormen van de inhoud en inrichting van het onderwijs. Wat de student mag verwachten, moet door de instelling duidelijk gemaakt worden in de onderwijs- en examenregelingen. Als de instelling niet levert wat de student had mogen verwachten, dan kan er sprake zijn van een wanprestatie of onrechtmatige daad en kunnen de studenten op grond van het reguliere recht (BW/Awb) in aanmerking komen voor een schadevergoeding.

Studiekeuzegesprekken en vervroegen aanmelddatum

Met de hogescholen en universiteiten zal in het kader van de prestatieafspraken over kwaliteit en studiesucces een specifieke afspraak worden gemaakt over het terugdringen van de uitval in het eerste jaar. Daartoe worden universiteiten en hogescholen in de gelegenheid gesteld studiekeuzegesprekken breed in te voeren. Een studiekeuzegesprek beoogt studenten meer zelfinzicht te geven. Daarnaast krijgen zij er betere informatie door over de factoren die bepalend zijn voor het succesvol doorlopen van de opleiding waarmee zij willen starten. Deze gesprekken

²¹ Onderwijsraad, 2008

²² LSVB, 2011

zijn in de afgelopen jaren uitgetoetst in elf pilots bij universiteiten en hogescholen. Binnen die projecten zijn in 2009-2010 ruim 4.000 studiekeuzegesprekken gevoerd met aspirant-studenten. Studenten en docenten zijn daarover zeer enthousiast. Zo is de Hogeschool Rotterdam er inmiddels toe overgegaan om met alle instromende studenten een intakegesprek te voeren. Aanstaande studenten die een studiekeuzegesprek hebben gevoerd, achten zich beter geïnformeerd en meer bewust van hun geschiktheid voor de studie en van mogelijke verbeterpunten in hun studiehouding of –aanpak. Maar de gesprekken hebben ook andere effecten: zij bevorderen het gevoel van binding met de opleidingen, zo blijkt uit evaluatie-onderzoek van de pilots.²³ Ook krijgen de opleidingen zelf door de gesprekken betere kennis van hun aanstaande studenten.

De Universiteit Utrecht en de Hogeschool Utrecht hebben samen het Centrum Studiekeuze opgezet. Dit bureau werkt voor leerlingen uit 5 en 6 vwo en mbo'ers en geeft persoonlijk advies op maat over de vervolgstudie. Daarbij maakt het bureau gebruik van interesse-, motivatie- en capaciteitentests. Ook brengt het bureau aankomende studenten in contact met een docent en student van de opleidingen die hun belangstelling hebben. Als de student bij een van beide instellingen niet de opleiding vindt die bij hem past, dan zorgt het bureau ervoor dat de student een afspraak krijgt met een contactpersoon van een andere instelling.

Om de studiekeuzegesprekken te kunnen plannen en uitvoeren hebben instellingen tijd nodig. Daarvoor is het nodig om de aanmelddatum te vervroegen. Vaak melden studenten zich laat aan. Door de combinatie met de zomervakantie kunnen er dan geen studiekeuzegesprekken meer worden gevoerd vóór de aanvang van het collegejaar. Studenten die voor de verkeerde studie kiezen, kunnen zodoende niet meer naar een andere opleiding worden begeleid.

Voor het vervroegen van de aanmelddatum voor een hogeronderwijsopleiding zal de wet worden aangepast. De periode na aanmelding is bedoeld voor het maken van de definitieve studiekeuze. Ik ga uit van 1 mei als uiterste aanmelddatum; dit is enkele weken voor de examens in het voortgezet onderwijs. Deze datum zal voor alle eerstejaarsbachelorstudenten aan alle bekostigde hogeronderwijsinstellingen hetzelfde zijn. Studenten die zich te laat aanmelden bij Studielink, na 1 mei, worden 'toelaatbaar'. Dat wil zeggen dat de instelling bepaalt onder welke voorwaarden de student nog wordt toegelaten. Die voorwaarden moeten duidelijk in de Onderwijs- en

Examenregeling (OER) van de opleiding vastgelegd worden. Daarbij zal het gaan om het indienen van een motivatiebrief, het voeren van een studiekeuzegesprek of een vergelijkbare voorwaarde die gericht is op het bevorderen van het studiekeuzeproces. Voor opleidingen met decentrale selectie blijven afwijkende regels voor aanmelding gelden: voor opleidingen met een beperkte capaciteit moeten studenten zich in beginsel voor 15 januari aanmelden. Instellingen én studenten krijgen het wettelijk recht om een studiekeuzegesprek te vragen. Studenten zijn verplicht om een studiekeuzegesprek te voeren als de instelling hen daartoe uitnodigt en omgekeerd zijn instellingen verplicht om studiekeuzegesprekken te voeren als de student erom vraagt. Het gesprek is, zoals dat nu ook het geval is bij de pilots, adviserend van karakter. Uiteraard wordt de uitwerking van deze maatregel goed afgestemd met het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs en zullen de effecten worden gemonitord.

²³ Kohnstamm Instituut, 2010

2.2

De lat omhoog

Het beleid is erop gericht een stevige impuls te geven aan de kwaliteitscultuur in het hoger onderwijs. De maatregelen richten zich in deze paragraaf op:

1. Intensief en activerend onderwijs
2. Een ambitieuze studiecultuur
3. Selectie aan de poort
4. Excellente trajecten

Intensief en activerend onderwijs

‘De lat omhoog’ betekent allereerst dat de student meer van de opleiding mag vragen dan nu wordt geboden. Studenten vinden dat het beter kan, zo blijkt uit tevredenheidsmetingen van afgestudeerden. Rond een kwart van de afgestudeerden in het hbo is ontevreden over de breedte, diepgang en moeilijkheidsgraad. Een derde vindt dat het niveau van de opleiding onvoldoende uitdagend was.²⁴ Verder vindt 42% dat docenten niet streng genoeg in de beoordeling waren en onvoldoende aandacht hadden voor studievoortgang. In het wo is 23-29% van de afgestudeerden niet tevreden over de breedte of de diepgang van de opleiding.²⁵

Nu de basisbeurs in de masterfase wordt omgezet naar een lening en studenten feitelijk meer voor het hoger onderwijs gaan betalen, moeten zij ervan uit kunnen gaan dat zij beter onderwijs krijgen aangeboden. De kwaliteitsimpuls in deze agenda, die mede uit de opbrengsten van de studiefinancieringsmaatregel en de langstudeerdersmaatregel wordt gefinancierd, is daarop gericht. In het regeerakkoord is hiervoor in deze kabinetsperiode een bedrag gereserveerd oplopend van € 200 miljoen in 2013 naar € 230 miljoen in 2015, en € 300 miljoen structureel.

Met de instellingen zal ik prestatieafspraken maken over de besteding van deze middelen. Deze afspraken zullen ambitieuze, maar haalbare doelstellingen omvatten. De instellingen zullen er met een bonus/malus op worden afgerekend. De resultaten zal ik monitoren aan de hand van indicatoren die in samenhang een beeld geven van

bepalende factoren rondom kwaliteit en studiesucces. Deze afspraken worden verder uitgelegd in hoofdstuk 5.

Zoals in het regeerakkoord is aangekondigd, zullen deze middelen (voornamelijk) worden ingezet voor het verhogen van de onderwijsintensiteit. Dit moet ertoe leiden dat er in het onderwijs voldoende interactiemomenten tussen studenten en docenten voldoende plaatsvinden en dat onderwijs meer in kleine groepen wordt gegeven. Uit onderzoek blijkt dat het studiesucces van een student toeneemt wanneer hij deel uitmaakt van een kleine groep. De student is dan ‘sociaal en academisch ingebed’. Dat thuis voelen binnen een faculteit, waarvoor contacten met medestudenten en staf belangrijk zijn, wordt gezien als een goede bescherming tegen vroegtijdige drop-out en studievertraging. Bovendien zorgt kleinschalig onderwijs ervoor dat studenten geholpen worden regelmatig te studeren. Op elke bijeenkomst wordt immers datgene wat via zelfstudie verworven is kritisch bediscussieerd. Ook blijken studenten van kleinschalig onderwijs meer op te steken. Curricula die relatief weinig drop-out kennen en weinig studievertraging zijn doorgaans kleinschalig van opzet en hanteren als uitgangspunt activerende onderwijsvormen (bijvoorbeeld het Probleem Gestuurd Onderwijs aan de Universiteit Maastricht).

Indicatoren voor een activerend onderwijsprogramma en kleinschaligheid zijn het aantal contacturen en de staf/student-verhouding. Contacturen vormen al enige tijd een zorgpunt in het hogeronderwijsbeleid. Volgens een inspectierapport uit 2007 bood ca. 30% van alle opleidingen gemiddeld minder dan tien contacturen aan per week in het eerste studiejaar (een update volgt dit najaar). Dit is niet acceptabel voor voltijdse opleidingen, zeker niet in het eerste jaar. Op die manier worden studenten immers niet geactiveerd om zich de stof eigen te maken en binding met de opleiding te krijgen. Ik hecht er dan ook aan dat opleidingen met minder dan tien contacturen tot het verleden behoren en zal daarover afspraken maken met de universiteiten en hogescholen. Ook wil ik per instelling afspraken maken over het verhogen van het aantal contacturen. Hierbij zullen inzichten uit onderzoek over de relatie tussen contacturen en zelfstudie en de effecten daarvan op het onderwijsrendement betrokken worden.²⁶

Bij die afspraken betrek ik ook de staf/student-verhouding, omdat dit een indicator is voor de groepsomvang. Zoals al opgemerkt, is het deel uitmaken van een kleine groep belangrijk voor het studiesucces van studenten. ‘Klein’ zijn

²⁴ ROA, 2010

²⁵ www.studiekeuzeinformatie.nl

²⁶ Zie o.a. Van der Drift en Vos (1987) en RISBO/RuG (2010). In deze onderzoeken worden contacturen als een randvoorwaarde gepositioneerd voor zelfstudie; contacturen zouden gericht moeten zijn op het uitlokken van zinvolle zelfstudie. Naarmate er binnen een programma per instructie-uur een hoger aantal uren zelfstudie plaatsvindt, zouden de leerprestaties toenemen.

de meeste groepen in het hoger onderwijs niet te noemen. De huidige verhouding tussen staf en studenten is bij universiteiten en hogescholen gemiddeld 1:20. Ter vergelijking: bij de university colleges is deze 1:10 - 15. De rendementen daarvan zijn na vier jaar 80-90% (het gemiddelde rendement van de wo-bachelor is 41% na vier jaar).

Bijzondere aandacht vragen de drie technische universiteiten. Hoewel deze instellingen een kwalitatief hoogwaardige reputatie genieten, scoren zij al geruime tijd laag op uitval en rendement, ook in vergelijking met de andere universiteiten. Dat is gezien de zwaarte en de moeilijkheidsgraad van de technische studies weliswaar te verklaren, maar vanuit het oogpunt van de arbeidsmarktbehoefte aan technisch opgeleiden en doelmatigheid van overheidsmiddelen zeer onwenselijk.

Uit de enveloppemiddelen van het vorige kabinet is vanaf dit jaar structureel € 10,9 miljoen extra beschikbaar voor de drie technische universiteiten. Ik wil dat deze universiteiten dit budget in de komende jaren inzetten voor hun onderwijs. Met de drie technische universiteiten zal ik aparte prestatieafspraken maken over het verhogen van de instroom van studenten en het rendement van de opleidingen voor dit budget.

Het primaire onderwijsproces moet centraal staan. Dat is voor mij het uitgangspunt bij de prestatieafspraken. Ik zal met de universiteiten en hogescholen nagaan waar nog overhead gereduceerd kan worden zonder dat dit ten koste gaat van het primaire proces. Ik zal tevens afspraken maken over het reduceren van de administratieve lasten voor de instellingen (hier denk ik vooral aan voorschriften die geen relatie hebben met de onderwijskwaliteit).

Ambitieuze studiecultuur

Studenten mogen meer vragen van het onderwijs. Maar het onderwijs mag ook meer vragen van de student. Een ambitieuze studiecultuur bestaat immers bij de gratie van wederzijdse verplichtingen, een samenspel tussen inzet van de student en goed onderwijs van de opleiding. Mede door de langstudeerdersmaatregel en het sociaal leenstelsel voor de masterfase, verwacht ik dat de aandacht van de student voor zijn studievoortgang en de tijd die hij in zijn studie steekt, zal toenemen. Studeren krijgt weer de hoogste prioriteit. Daar willen we naartoe.

In een ambitieuze studiecultuur moet nominaal studeren de regel zijn en geen uitzondering. Interessant is hier het initiatief van de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR) 'Nominaal = normaal'.²⁷

Met maatregelen als een scherpere matching tussen student en studie, kleinschalig en intensief onderwijs en modernisering van examenregelingen (dit laatste in de vorm van pilots) wil de EUR de studievoortgang aan haar opleidingen sterk verbeteren. Modernisering van examenregelingen komt hier neer op:

- het beperken van het aantal herkansingen voor tentamens;
- het doorvoeren van een compensatorische examenregeling (compensatie tussen of binnen vakken);
- het introduceren van harde knippen tussen bachelor 1 en bachelor 2 en bachelor 2 en 3 (hiervoor is noodzakelijk om bij onvoldoende voortgang ook negatief bindende studieadviezen af te geven in latere jaren dan het eerste jaar).

Deze maatregelen gaan bijvoorbeeld bij de opleiding rechten aan de EUR in 2012 gepaard met een gehele herziening van het curriculum waarbij de studenten in verschillende blokgroepen ('*Law firms*' of '*Law Colleges*') kleinschalig onderwijs krijgen volgens het tutorenmodel. Zo wordt de student meteen betrokken bij een ambitieuze studieomgeving, gaan studenten van jaar tot jaar gezamenlijk zonder studielast verder en studeren ze ook zoveel mogelijk gezamenlijk nominaal of met één jaar studievertraging af ('*class of 2015*').

Ik omarm deze pilot en zal de EUR en andere instellingen die daarmee aan de slag willen in wet- en regelgeving faciliteren (waarbij in eerste instantie vooral gedacht wordt aan het gebruik van de experimenteerbepaling in de WHW). Het gaat hier nog om experimenten, waarvan de effecten op kwaliteit en begeleiding van studenten zorgvuldig gemonitord moeten worden.

De hiervoor genoemde maatregelen kunnen ertoe leiden dat er studenten zijn die niet aan de verhoogde eisen voldoen en daardoor uitvallen uit het hoger onderwijs; dit ondanks het feit dat er in het mbo en vo ambitieuze kwaliteitsagenda's worden uitgevoerd waardoor leerlingen beter worden voorbereid op het hoger onderwijs. De verdergaande mogelijkheden voor intake en selectie van studenten (zie ook volgende paragraaf) kunnen dit voor een deel tegengaan, omdat daarmee eventuele deficiënties tijdig gesignaleerd kunnen worden. Verder is meer differentiatie van het onderwijs nodig om ervoor te zorgen dat opleidingen beter aansluiten bij de verschillende achtergronden en kwaliteiten van de studenten. Ook daar wordt aan gewerkt (zie hoofdstuk 3). Niettemin zal ik bij de prestatieafspraken met de instellingen rekening houden met het risico van extra uitval vanwege het hoger leggen van de lat.

Selectie aan de poort

De groeiende instroom in het hoger onderwijs zet de mogelijkheden voor instellingen om vorm te geven aan differentiatie en kwaliteit onder druk. Dat maakt instrumenten waarmee instellingen sneller de juiste student op de juiste plek krijgen urgent. In dat verband is selectie aan

²⁷ EUR, 2011

de poort relevant. Selectie aan de poort bevordert bovendien de motivatie en inzet van studenten. Bewust kiezen en zelfselectie worden ermee gestimuleerd. Selectie aan de poort heeft ook effect op hoe aanstaande studenten presteren in het voorbereidend onderwijs; zij halen veelal hogere cijfers, omdat daarmee de toelatingskansen toenemen. Verder draagt selectie bij aan een uitdagendere studiecultuur en een hoge kwaliteit van onderwijs. "Door selectie worden studentengroepen vaak homogener van samenstelling of motivatie hetgeen de prestaties van alle studenten bevordert."²⁸ Tenslotte, en dat benadrukt ook de werkgroep Profilering en Bekostiging, wordt met het toestaan van meer selectie ruimte gecreëerd voor profilering van instellingen.

Vanwege de positieve effecten van selectie, pleit de commissie-Veerman ervoor om selectie aan de poort in het hele hoger onderwijs mogelijk te maken. In deze regeerperiode worden in het licht van dat perspectief een aantal stappen gezet. Daarbij gaat het allereerst om het wetsvoorstel 'Ruim baan voor talent'²⁹, dat eerder dit jaar door de Tweede Kamer is aangenomen. Dit wetsvoorstel biedt de volgende mogelijkheden:

- Opleidingen, waar de onderwijskwaliteit door te grote groepen studenten onder druk staat, kunnen hun capaciteit reguleren op basis van kwalitatieve selectie. Deze mogelijkheid tot capaciteitsregulering betreft een mogelijkheid op opleidingsniveau.
- Opleidingen, die te typeren zijn als 'kleinschalig, residentieel onderwijs', zoals de *university colleges*, mogen studenten aan de poort selecteren.

Daarbovenop stel ik in deze strategische agenda voor om in een nog verdergaande mate selectie aan de poort mogelijk te maken. Uitgangspunt daarbij blijft dat selectie altijd gericht moet zijn op een betere afstemming tussen enerzijds het niveau en het profiel van de opleiding en anderzijds de capaciteiten en motivatie van de studenten. Tegen die achtergrond doe ik het voorstel dat opleidingen met een scherp onderwijs- of beroepsprofiel de mogelijkheid krijgen om selectie-eisen te stellen. Bij opleidingen met een scherp beroepsprofiel gaat het bijvoorbeeld om de kunstopleidingen en de hotelscholen. Bij opleidingen met een scherp onderwijsprofiel denk ik aan opleidingen met een hoog eindniveau, een sterke internationale oriëntatie of een intensief studieklimaat. Het 'onderwijsprofiel' op basis waarvan geselecteerd kan worden, kan betrekking hebben op het onderwijsconcept, het begin- of eindniveau van de opleiding of de onderwijsinhoud. Het profiel hoeft niet uniek te zijn, maar wel onderscheidend en er moeten heldere selectiecriteria uit voortvloeien.

Selectiecriteria kunnen eerdere onderwijsprestaties betreffen (zoals het minimumcijfer dat vereist is voor relevante vakken of de vakken waarin in het vo of mbo examen moet zijn gedaan) of bijvoorbeeld capaciteiten of motivatie. De wijze van selectie moet een combinatie van criteria betreffen. Uit onderzoek blijkt immers dat studieresultaten door diverse factoren wordt beïnvloed. Het is dus niet de bedoeling dat selectie bijvoorbeeld uitsluitend betrekking heeft op eindexamencijfers.

Het scherpe onderwijs- en/of beroepsprofiel, zoals hier geschetst, is in de huidige situatie een uitzondering. Dat zal veranderen naarmate het perspectief dat in hoofdstuk 1 is geschetst, in zicht komt en profilering van instellingen en opleidingen meer plaatsvindt. Dit zal een geleidelijke ontwikkeling zijn. Ik zal met de hogeronderwijsinstellingen afspraken maken over de opleidingen waar selectie kan worden toegepast (omdat deze al een scherp onderwijs- of beroepsprofiel hebben). Deze afspraken zijn onderdeel van de prestatieafspraken over kwaliteit en profilering (zie verder hoofdstuk 5). Het aantal opleidingen waarvoor geselecteerd mag worden, wordt op deze manier geleidelijk uitgebreid. Voordeel van deze aanpak is ook dat de effecten van selectie op kwaliteit, studiesucces en profilering goed gemonitord blijven.

Toelating via loting past niet in een stelsel waarin de afstemming tussen student en opleiding versterkt moet worden. De loting wordt dan ook (stapsgewijs) afgeschaft.

Excellente trajecten

Uit onderzoek van onder meer het CPB³⁰ blijkt dat getalenteerde studenten in Nederland te weinig worden uitgedaagd. Juist toptalent hebben we hard nodig voor wetenschappelijke doorbraken en innovatieve bedrijvigheid. Het onderwijs moet voor toppers dan ook een passend en uitdagend aanbod bieden. Dat begint uiteraard al in het funderend onderwijs, waar mede door het beleid van dit kabinet krachtige impulsen aan excellentie worden gegeven, vooral in het vwo.

Maar uiteraard is dat ook aan de orde in het hoger onderwijs. Daar kan nog een flinke slag gemaakt worden. In de vorige regeerperiode is met de instellingen een landelijk percentage van 10% (in 2014) afgesproken waar het gaat om het percentage studenten dat meer studeert dan het reguliere bachelorprogramma. Daarin is bovendien vanuit het Sirius Programma geïnvesteerd. Niettemin zijn de huidige percentages nog erg laag, vooral in het hbo (ca. 0,17%; in het wo is dit 3%). Recent onderzoek van ResearchNed³¹ heeft laten zien dat juist excellentietrajecten in het hbo de aantrekkelijkheid van het hbo voor vwo'ers

²⁸ commissie-Veerman, 2010, p. 38

²⁹ TK 32 253, nr. 1

³⁰ CPB, 2007 en 2011

³¹ ResearchNed, 2011

vergroten. Hogescholen worden dan ook uitgedaagd zich hiervoor extra in te spannen. Meer samenwerking tussen de verschillende onderwijssectoren om tot een passend aanbod voor excellentie te komen, zal hier ook stimulerend werken.

Om excellentie verder te stimuleren stel ik de volgende maatregelen voor:

- Ik maak met de universiteiten en hogescholen nieuwe prestatieafspraken over het percentage studenten dat deelneemt aan excellent onderwijs. Daarbij ga ik uit van het huidige streefcijfer van 10%.
- Instellingen mogen voor duurdere, excellente, trajecten meer collegegeld vragen. Zij hebben dan meer mogelijkheden om zich op excellentie te profileren. Via collegegelddifferentiatie kunnen extra middelen aangeboord worden, in aanvulling op de rijksbijdrage. De meerkosten kunnen worden benut voor extra voorzieningen om een hoger niveau te bereiken en vast te houden, zoals extra docenten, gastdocenten of extra studiebelasting. De kosten voor deze voorzieningen hoeven dan niet ten laste te komen van het budget voor de reguliere opleidingen. Tegen deze achtergrond wordt collegegelddifferentiatie via het wetsvoorstel 'Ruim baan voor talent' mogelijk gemaakt bij opleidingen met residentieel, kleinschalig en intensief onderwijs (o.a. de *university colleges*). Daarbovenop stel ik voor dit ook mogelijk te maken:
 - voor programma's gericht op een hoger eindniveau. Het gaat hier om een track binnen de opleiding; de rest van de opleiding blijft toegankelijk tegen het wettelijk collegegeld.
 - voor opleidingen met het oordeel excellent van de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO). Hierbij gaat het per definitie om opleidingen met een grote toegevoegde waarde. De koppeling met het oordeel van de NVAO maakt transparant dat de student extra kwaliteit krijgt voor het hogere collegegeld.

2.3

Beter toegeruste docenten

Docenten zijn de dragers van de onderwijskwaliteit. Alleen met goede docenten, die kennis van zaken hebben en die kunnen inspireren en binden, krijgen we het onderwijs dat we nodig hebben.

Hbo-docenten moeten beter beslagen ten ijs komen als het om de vakinhoud gaat en, gezien de ontevredenheid van studenten op dit punt, strenger beoordelen. Om hbo-studenten op te leiden tot de innovatieve beroepsbeoefenaars waaraan onze kenniseconomie behoefte heeft, is het daarnaast noodzakelijk dat het hbo-onderwijs sterker verbonden is met praktijkgericht onderzoek.

Voor de hogescholen is een adequaat opleidingsniveau van de docent hét speerpunt. Alle docenten in het hbo zouden zelf over een masterniveau moeten beschikken om de rol van vakdocent goed te kunnen vervullen. In het convenant 'Leerkracht van Nederland' en de meerjarenafpraak met de HBO-raad ter uitvoering van 'Het Hoogste Goed' uit 2008 was de inzet dat 70% van de docenten in 2014 over een mastergraad beschikt en 10% in 2017 over een PhD. De huidige stand van zaken is dat 55,2 % van de docenten in het hbo over een mastergraad beschikt, en 7,7% gepromoveerd is. Het is verheugend te constateren dat hier ten opzichte van de voorgaande jaren een flinke groei te zien is, zoals blijkt uit onderstaande tabel.

Tabel 1: opleidingsniveau docenten in het hbo

	2005	2007	2009
Bachelor	47,0%	40,3%	35,4%
Master	45,5%	52,0%	55,2%
PhD	3,6%	4,8%	7,7%

Bron: POMO van 2006, 2008 en 2010 van het ministerie van BZK

Uit internationaal vergelijkend onderzoek uit 2009³² met tien andere Europese landen blijkt echter niet alleen dat het percentage gepromoveerde docenten in het Nederlandse hbo nog altijd relatief laag is, maar ook dat het percentage van masters en gepromoveerden tezamen in andere landen veel hoger is (gemiddeld bijna 80%). Gezien de stijgende lijn van het aantal masters en gepromoveerden in het Nederlandse hbo tot dusver lijkt het mogelijk om met de huidige financiële middelen (zie verder het financiële overzicht) hier de lat hoger te leggen dan de huidige 70%-ambitie. Mijn doel is dat 100% van de hbo-docenten in 2020 master- of PhD-opgeleid is. De eerste stap op die weg is 80% in 2016. Daarbij is het streven om ook docenten die vanuit hun praktijkkennis het onderwijs kunnen verrijken tot het masterniveau op te leiden.

Bij de prestatieafspraken die ik ga maken met de individuele instellingen zal de docentenkwaliteit één van de onderwerpen zijn waarover afspraken gemaakt worden.

De universiteiten zijn de afgelopen jaren meer gaan investeren in de onderwijsvaardigheden van hun personeel: om carrière te maken, zijn naast de onderzoekprestaties, meer en meer ook de bekwaamheden en prestaties in het onderwijs maatgevend. Dat is ook nodig. Ook de commissie-Veerman stelt nadrukkelijk dat "binnen universiteiten [...] het prestige toch vooral bepaald [wordt] door onderzoeksresultaten"³³ en dat universiteiten "meer aandacht voor onderwijs" moeten hebben.³⁴

De universiteiten werken al enige tijd met de zogenaamde basis- en seniorkwalificaties onderwijs (BKO/SKO) voor hun docenten. Ook bestaat er sinds begin 2008 het BKO-convenant dat voor alle universiteiten geldt. Deze aanpak ter verhoging van de onderwijskwaliteit voor nieuwe en zittende docenten heeft inmiddels een breed draagvlak.

Een goede ontwikkeling is ook dat er nu disciplinenetwerken voor wo-docenten zijn; op deze manier hebben de universiteiten invulling gegeven aan wat in de vorige strategische agenda de Hoger Onderwijs Academie werd genoemd.³⁵ Het gaat hier om disciplinaire innovatiecentra gericht op kwaliteitsverhoging van het bacheloronderwijs door samenwerking van docenten van verschillende universiteiten. Deze centra identificeren goede voorbeelden en doen onderzoek naar de onderwijspraktijk. Rendementsverhoging heeft bijzondere prioriteit. Deze innovatiecentra zijn onlangs gestart in het bètaonderwijs (met medefinanciering van OCW) en gaan binnenkort ook beginnen voor de rechtenstudie. Er is ook een budget beschikbaar voor dergelijke centra in het hbo.

³² E. de Weert & M. Soo, 2009

³³ commissie-Veerman, 2010, p. 51

³⁴ commissie-Veerman, 2010, p. 48

³⁵ 'Het Hoogste Goed', Kamerstuk 31288, nr. 17, p. 46

Hogescholen zijn al uitgenodigd om hiervoor een voorstel te doen. Daarbij zal ik vooral beoordelen of voldoende tegemoet wordt gekomen aan de eerder genoemde noodzaak dat hbo-docenten vakinhoudelijk een verbeter-slag moeten maken, ook op het punt van examinering.

De introductie van basis- en seniorkwalificaties onderwijs voor docenten in het wetenschappelijk onderwijs acht ik ook in het hbo waardevol. Zoals in het actieplan 'Leraar 2020 – een krachtig beroep' is aangegeven, wil ik bereiken dat in 2016 ook in het hbo de aanpak van BKO en SKO is ingevoerd. Initiatieven, die de beroepsgroep van leraren-opleiders in wo en hbo (VELON) hebben genomen, kunnen op dit punt een voorbeeld zijn. Mij gaat het vooral ook om professionalisering bij toetsing en examinering (zie verder 2.5). Docenten in het hbo moeten kunnen beschikken over voldoende professionele ruimte om naast de onderwijs-taken ook de examineringstaken te kunnen verzorgen en zij moeten daar qua kennis, niveau en vaardigheden voldoende op toegerust zijn.

Tabel 2: beschikbare middelen voor het beter toerusten van docenten (bedragen x € 1.000)

	2012	2013	2014	2015
Kwaliteit docenten	11.181	11.181	11.181	11.181
Functiemix	27.992	27.992	27.992	27.992
Extra scholingsmiddelen	2.800	2.800		
Scholingsfonds (lerarenbeurs); trekkingsrechten (raming)	12.000	12.000	12.000	12.000
Landelijk toetsen en professionalisering	2.000	2.000	2.000	2.000
	55.973	55.973	53.173	53.173

Bron: Rijksbegroting 2011, Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, artikelen 6, 7 en 9.

2.4

Internationale oriëntatie

Internationalisering kan een belangrijke impuls geven aan het verhogen van de kwaliteit van het hoger onderwijs. De samenwerking tussen de Europese landen in het kader van het Bologna-proces is het afgelopen decennium een krachtige motor daarin geweest. De internationalisering in het onderwijs zal zich naar verwachting de komende jaren doorzetten.

Instellingen en studenten laten zich steeds minder gelegen liggen aan nationale grenzen: dat blijkt uit de toenemende betekenis van internationale ranglijsten en instrumenten voor internationale transparantie en herkenbaarheid, zoals het kwalificatieraamwerk voor de Europese Hoger Onderwijs Ruimte (QF-EHEA), het Europees kwalificatieraamwerk voor Leven Lang Leren (EQF-LLL) en U-map.

Instellingen spelen op de internationalisering in door het aanbieden van onder meer *international classrooms* en *joint-degree* opleidingen met buitenlandse partners, het vormgeven van een internationaal curriculum en het benchmarken van de kwaliteit van de opleiding met opleidingen van buitenlandse instellingen. De NVAO heeft voor internationalisering een 'bijzonder (kwaliteits) kenmerk' ontwikkeld en daarnaast een 'certificaat internationalisering' dat ook door het Europese Consortium voor Accreditatie zal worden overgenomen. Daarmee hebben de instellingen belangrijke instrumenten in handen gekregen om zich op het punt van internationalisering, nationaal en internationaal, te kunnen profileren. Ook voor internationaal georiënteerde studenten is het van belang dat deze instrumenten er nu zijn.

Bij de vormgeving van internationaal georiënteerd onderwijs vervullen docenten een hoofdrol. De internationale oriëntatie van hbo-docenten is echter nog beperkt: zowel de SER als de NVAO vragen daarvoor aandacht. Het gevolg daarvan kan zijn dat het midden- en kleinbedrijf, waar het merendeel van de hbo-afgestudeerden terecht komt, onvoldoende voorbereid is op de mondiale kenniseconomie en kansen misloopt.³⁶

Actualisering van de internationale kennis en ervaring van docenten is gebaat bij relaties met collega's, bedrijven en instituties elders in de wereld. Deze relaties zullen in veel gevallen internationale mobiliteit van docenten vergen.

Een goede beheersing van de Engelse taal is ook van groot belang voor internationaal georiënteerd onderwijs. Uit accreditaties en studentenquêtes blijkt dat de Engelse taalvaardigheid van docenten in het hoger onderwijs voldoende is. De meeste instellingen voeren bovendien beleid om de kennis van het Engels te verbeteren.³⁷

Onverminderd belangrijk blijft dat studenten internationaal mobiel zijn tijdens hun opleiding. Op die manier leren zij over grenzen heen te kijken en winnen zij als afgestudeerden aan aantrekkingskracht op een internationaal georiënteerde arbeidsmarkt. In het kader van het Bologna-proces is vorig jaar dan ook de ambitie afgesproken dat 20% van de studenten in de Europese hogeronderwijsruimte in 2020 een (deel van de) studie in het buitenland volgt (voor Nederland is dit percentage momenteel ca. 17%; de doelstelling voor Nederland is dit percentage te verhogen naar 25% in 2013³⁸). Ook is daarbij afgesproken dat de mogelijkheden voor studentenmobiliteit gecreëerd worden binnen de curricula van de onderwijsprogramma's; dit leidt ertoe dat studenten geen studievertraging oplopen, omdat ze een deel van hun studie in het buitenland volgen. De mogelijkheid tot het aanbieden van *joint degrees* met instellingen in het buitenland is hiervoor zeer functioneel.

³⁶ Transfer, 2011

³⁷ Zie de rapportage 'Engelstalig onderwijs in het ho', Kamerstuk 31288, nr. 79

³⁸ Zie de internationaliseringsagenda HO, 'Het Grenzeloze Goed', Kamerstuk 31 288, nr. 44

2.5

Kwaliteitsborging centraal

De waarde van een hogeronderwijsdiploma mag absoluut niet ter discussie staan. Dat is nu helaas wel het geval in het hoger beroepsonderwijs. Er is door de Inspectie van het Onderwijs³⁹ en de NVAO⁴⁰ onderzoek gedaan naar signalen over alternatieve afstudeertrajecten en de conclusies daarvan zijn voor een aantal opleidingen ronduit zorgwekkend. Het gaat hier om opleidingen die in het recente verleden geaccrediteerd zijn. De bevindingen van de inspectie en de NVAO laten dan ook zien dat de bestaande in- en externe borgingsmechanismen niet toereikend zijn om de problemen tijdig te detecteren en aan te pakken. Kwaliteitsproblemen komen niet snel genoeg aan het licht. Het systeem heeft dus niet gewerkt zoals het zou moeten. Als kwaliteitsproblemen niet tijdig aan het licht komen, kunnen studenten ten onrechte een getuigschrift ontvangen.

Zoals ik in de beleidsreactie op de eindrapporten alternatieve afstudeertrajecten heb aangegeven zal mijn beleid op dit punt gericht zijn op drie doelen⁴¹:

- het versterken van het totale toezichtinstrumentarium (dus zowel accreditatie als inspectietoezicht), zodat kwaliteitsproblemen tijdig aan het licht komen.
- het extern valideren van toetsing en examinering, zodat er geen reden is om te twijfelen aan de waarde van het diploma.
- een goede *governance*. De mate van autonomie die instellingen in het hoger onderwijs kennen is groot. Dat is ook de kracht van ons stelsel. Bij de grote autonomie die de wet de instellingen biedt, hoort echter ook de verantwoordelijkheid en *accountability* voor kwaliteit, en de naleving van de voorschriften op het gebied van de niveaubewaking. De instellingen moeten dit waarmaken.

Versterken toezicht

Het accreditatiestelsel wordt aangepast:

- De hogescholen moeten hun opleidingen in een landelijk cluster (vergelijkenderwijs) laten visiteren. Universiteiten doen dit al.
- Visitatiepanels worden niet langer samengesteld door de instellingen, maar benoemd door de NVAO.
- Visitatiepanels zullen voortaan colleges dan wel andere onderwijsactiviteiten moeten bijwonen om zich een concreet beeld te vormen van het didactische model binnen een opleiding.
- Het gerealiseerde eindniveau en de wijze van examinering zijn op dit moment samen één beoordelingscriterium. Gelet op het zwaarwegende belang van elk van beide onderwerpen ga ik tussen deze twee aspecten een duidelijke scheiding aanbrengen. Hierdoor wordt duidelijk dat een opleiding zowel qua examinering als qua gerealiseerd eindniveau voldoende moet zijn om geaccrediteerd te worden. Hiermee neem ik dit punt in het advies van de inspectie over. Dit zorgt ervoor dat het niet meer zo kan zijn dat twijfels over het gerealiseerde eindniveau bij de beoordeling zonder consequenties blijven. Hiervoor zal ik de WHW aanpassen.
- Met het oog op de beoordeling van de kwaliteit van afstudeerwerken moet gegarandeerd zijn dat de visitatiecommissie in onafhankelijkheid de te beoordelen werkstukken kiest. De visitatiecommissie maakt zelf een selectie uit een door de opleiding opgestelde complete overzichtslijst. Het accreditatiekader wordt zodanig aangescherpt dat de steekproef representatief moet zijn voor de gehele opleiding en een aanzienlijke hoeveelheid 'zesjes' bevat.
- Een toets nieuwe opleiding is gebaseerd op (papieren) plannen en niet op bewezen resultaten. Er kan dan onzekerheid zijn over realisatie van de plannen. De geldigheidsduur van de toets nieuwe opleiding wordt daarom beperkt. De maximale termijn van zes jaar wordt alleen toegekend als sprake is van verdiend vertrouwen in de kwaliteitszorg van de betrokken instelling.

Daarnaast wordt de rol van de inspectie uitgebreid. Het nieuwe toezicht van de inspectie zal risicogericht en proportioneel zijn, gebaseerd op factoren die een risico opleveren voor de kwaliteit van het onderwijs en het verlenen van graden in de periode tussen twee accreditaties in. Bij geconstateerde risico's zal nader onderzoek bij de instelling worden ingesteld. Dat onderzoek heeft betrekking op de wettelijke waarborgen voor de kwaliteit van het onderwijs en de diploma's, zoals het onderwijs- en examenreglement, de examencommissies, de interne kwaliteitszorg en de werking van de medezeggenschap. Ook signalen van studenten kunnen aanleiding zijn voor nader onderzoek.

³⁹ Inspectie van het Onderwijs, 2011

⁴⁰ NVAO, 2011

⁴¹ De in deze paragraaf genoemde maatregelen gelden voor zowel hogescholen als universiteiten, tenzij anders is aangegeven.

Consequenties van de inspectieonderzoeken (waarvan de resultaten openbaar worden gemaakt) kunnen zijn:

- Onderzoek levert vragen op voor de eerstvolgende accreditatieronde.
- Onderzoek zet aan tot verbeteractie; bij ernstige twijfel zal daarover aan de inspectie gerapporteerd moeten worden door de instelling.
- Zo nodig kan de instelling worden aangemeld bij de minister met het oog op de start van de procedure voor intrekking van de accreditatie, de toets nieuwe opleiding of de instellingstoets kwaliteitszorg.
- Bij niet naleven van wet- en regelgeving kunnen bevestigingsaanpakten worden getroffen.

Deze nieuwe vorm van toezicht is proactief, risicogericht en proportioneel van aard.

Extern valideren

Gelet op het inspectierapport over de borging van de diplomakwaliteit in het hbo is het noodzakelijk de externe legitimering van diploma's beter te borgen en de toetsingspraktijk te versterken. Daarvoor is het noodzakelijk dat hbo-opleidingen middels een sectorale aanpak hun kennisbases versterken. Het spreekt vanzelf dat werkgevers daarbij goed betrokken zijn.

Uitgangspunt voor mij is dat aan het einde van de kabinetsperiode elke hbo-opleiding ervoor heeft gezorgd dat de kennisbasis is versterkt en dat toetsing en examinering extern worden gevalideerd. Dit zal moeten gebeuren door per opleiding gebruik te maken van landelijke toetsing van een of meer kernvakken⁴², dan wel gebruik te maken van externe examinatoren indien landelijke toetsing niet goed mogelijk is. Ik besef dat de concrete invulling van de externe validering niet bij elke opleiding hetzelfde kan zijn. Niet bij alle opleidingen zal gewerkt kunnen worden met tijd- en plaatsafhankelijke toetsing, zoals nu bij de lerarenopleidingen vorm krijgt. Deze aanpak stelt zeer hoge eisen aan het toetsingsinstrumentarium, zoals een landelijk register van vastgestelde toetsitems. Ik wil ook ruimte bieden voor andere aanpakken van landelijke en gemeenschappelijke toetsing. In het hoofdlijnenakkoord (zie hoofdstuk 5) zal ik met de HBO-raad afspreken op welke manier de externe validering en de versterking van kennisbases concreet gestalte krijgen. Ook zal ik afspreken welke stappen in de komende jaren moeten worden gezet om te komen tot brede toepassing in de gehele hbo-sector en aan welke vakgebieden voorrang wordt gegeven.

⁴² Deze landelijke toetsing onderscheidt zich van een centraal schriftelijk examen (centrale examinering), omdat de landelijke toetsing zich alleen richt op de kernvakken, er geen format wordt voorgeschreven, de toets zowel aan het einde van de opleiding als gedurende de opleiding kan worden afgenomen en de toets door de instellingen in gezamenlijkheid wordt ontwikkeld.

Ik zal middelen beschikbaar stellen voor het faciliteren van netwerken van examinatoren die bij andere instellingen als externe deskundige optreden. Tevens zal ik initiatieven op het gebied van landelijke toetsing stimuleren. Ik stel hiervoor in de periode 2011-2015 in totaal € 8 miljoen beschikbaar. Bij de lerarenopleidingen wordt deze slag al gemaakt.

Ik vind het belangrijk dat het wetenschappelijk onderwijs ook meer gebruik maakt van landelijke (voortgangs) toetsen. Ik zie namelijk bij de medische faculteiten goede voorbeelden van toetsing die het lerend vermogen van zowel studenten als docenten versterken en de toegevoegde waarde van de opleiding duidelijker maken. Anders dan bij het hbo zie ik echter geen aanleiding voor een grootschalige uitrol daarvan. De verwevenheid met het onderzoek en het opleidingsniveau van de docenten aan universiteiten zijn in beginsel voldoende waarborgen voor het niveau van de wo-diploma's.

Vijf medische faculteiten stellen gezamenlijk een voortgangstoets op en nemen deze vier maal per jaar af. Hiermee kan de voortgang per student en per instelling worden gevolgd en onderling worden vergeleken. Dit biedt instellingen de mogelijkheid om gedurende het collegejaar de toegevoegde waarde van het onderwijs te meten. Hierdoor heeft men een middel in handen waarmee men de kwaliteit van het eigen onderwijs kan verbeteren.

Bij wet ga ik regelen dat elke examencommissie een extern lid heeft. Managers met een financiële verantwoordelijkheid kunnen bovendien niet in de examencommissie worden opgenomen. In de Wet versterking besturing is aangegeven dat dit de wenselijke situatie is. Ik wil dat nu ook duidelijk regelen. Daarbij merk ik op dat het externe lid expertise kan meebrengen op vakinhoud of bijvoorbeeld toetsdeskundigheid. Het kan iemand uit het werkveld zijn of een collega van een andere faculteit of instelling (in binnen- of buitenland). Bij de uitwerking van deze wetswijziging zal ik bekijken hoe dit praktisch kan worden vormgegeven. Daarbij zal ook het uitgangspunt van kosteneffectiviteit worden bezien.

Ik ga er voorsnog van uit dat met de externe examinatoren en de landelijke toetsing op kernvakken de externe validering van diploma's geborgd is.

Versterken governance

Uit het eindrapport over Hogeschool Inholland van de inspectie is gebleken dat het interne toezicht op de verschillende niveaus onvoldoende heeft gefunctioneerd waardoor de geconstateerde tekortkomingen niet tijdig zijn gedetecteerd.

Op dit moment staat een in zwaarte toenemend instrumentarium ter beschikking. Dit begint met een bestuurlijk gesprek en kan vervolgens via diverse stappen waaronder 'naming and shaming' ertoe leiden dat de wetgeving wordt gehandhaafd door bekostigingssancties.

Het ontbreekt de overheid aan een instrument om op het niveau van het bestuur van de instelling gericht te kunnen ingrijpen. Ik ben van mening dat de overheid wel over een dergelijke ultieme bevoegdheid zou moeten beschikken. Als geen van de interventies heeft gewerkt, zou de minister bij wijze van *ultimum remedium* de bevoegdheid moeten hebben een aanwijzing te geven. In het primair en voortgezet onderwijs bestaat een vergelijkbare mogelijkheid al. De aanwijzingsbevoegdheid die ik in de WHW zou willen opnemen, heeft als kernelementen:

- a. De aanwijzingsbevoegdheid richt zich op de raad van toezicht. De minister moet een aanwijzing kunnen geven als hij met betrekking tot de uitvoering van wettelijke regels ernstige tekortkomingen constateert.
- b. Van ernstige tekortkomingen is sprake indien geconstateerd wordt dat deze tekortkomingen negatieve consequenties hebben op stelselniveau (nadelige effecten voor, negatieve uitstraling naar het stelsel).
- c. Bij ernstige tekortkomingen is sprake van wanbeheer waaronder begrepen:
 - financieel wanbeheer;
 - ongerechtvaardigde verrijking;
 - onrechtmatig handelen.

Een belangrijk onderdeel van de *checks and balances* in het stelsel is een goede medezeggenschap. Ik verwacht van de hbo-instellingen dat zij naar aanleiding van de inspectieonderzoeken het gesprek aangaan met hun huidige studenten over de kwaliteit binnen de opleidingen. Een stevige interne kwaliteitszorg komt onder meer tot stand door een kritische medezeggenschap. Studenten, docenten en instellingen moeten samen afspraken maken om medezeggenschap tot een kwaliteitsinstrument te maken.

Het functioneren van de medezeggenschap op stelselniveau is het afgelopen jaar ook onderwerp van overleg met instellingen en studentenorganisaties geweest. In dat overleg zijn belemmeringen en oplossingen geïnventariseerd. Ook heeft de inspectie onderzoek uitgevoerd naar het functioneren van opleidingscommissies. Op basis hiervan wil ik dat de opleidingscommissie bij haar taken meer nadruk legt op de taak om de kwaliteit van de opleiding te bevorderen. Ik ben van mening dat met de Wet versterking besturing, die op 1 september 2010 in werking is getreden, een evenwichtige medezeggenschapsstructuur is vormgegeven. Het functioneren van de medezeggenschap in de praktijk is echter cruciaal. Instellingen moeten investeren in een verbetering van de cultuur; de formele positie is sinds de invoering van de Wet versterking besturing op orde.

2.6

Wat gaan we doen?

Verbeteren van de aansluiting binnen het onderwijs:

- De exameneisen in het mbo en vo worden strenger. In het vo wordt meer gestuurd op een ambitieuze leercultuur, onder andere door het verhogen van de prestaties van de 20% best presterende vwo-leerlingen.
- Om studenten een meer bewuste studiekeuze te laten maken wordt in de voorlichting via Studiekeuze 123.nl expliciete aandacht besteed aan de kwaliteit van het onderwijs en de arbeidsmarktperspectieven.
- Met de hogescholen en de universiteiten worden prestatieafspraken gemaakt over het verlagen van de uitval in het eerste jaar.
- Het kabinet steunt de ontwikkeling van beter loopbaan-oriëntatie en studiekeuzebegeleiding (LOB) in vo en mbo.
- Studiekeuzegesprekken worden breed ingevoerd. Om dit mogelijk te maken wordt de uiterste aanmelddatum voor studenten vervroegd naar 1 mei.

De lat omhoog:

- Met de instellingen worden prestatieafspraken gemaakt over intensivering van onderwijsprogramma's. Onderwijs moet voldoende interactiemomenten tussen studenten en docenten kennen door meer contacturen dan wel door meer in kleine groepen te werken. Naast de bestaande middelen voor studiesucces (ca. € 80 miljoen) wordt hiervoor in het regeerakkoord een bedrag van € 200 miljoen in 2013 oplopend naar € 230 miljoen in 2015 en uiteindelijk € 300 miljoen structureel gereserveerd. Instellingen worden afgerekend (door toepassing van bonus/malus) afgerekend op indicatoren, die een beeld geven van kwaliteit en studiesucces.
- Nominaal studeren wordt de regel in plaats van de uitzondering. Er zullen pilots starten aan hogeronderwijsinstellingen om te experimenteren met o.a. een jaarklassensysteem (inclusief het compenseren tussen vakken en een bindend studieadvies na het tweede jaar).
- Universiteiten en hogescholen mogen studenten selecteren aan de poort, als selectie is gerechtvaardigd op grond van het profiel van de opleiding dan wel voortvloeit uit de beroepseisen van de opleiding.

- Om te bevorderen dat er meer excellente onderwijs-trajecten komen wordt collegegelddifferentiatie verder mogelijk gemaakt.

Beter toegeruste docenten:

- Het opleidingsniveau van hbo-docenten is erg laag vergeleken bij andere Europese landen. In 2020 moet 100% van de docenten in het hbo over een master- of PhD-graad beschikken (gemiddeld percentage in andere landen is 80%). Een tussenstap is 2016: dan moet het percentage 80% zijn. Daarbij is het streven om ook docenten die vanwege hun praktijkkennis het onderwijs kunnen verrijken, tot het masterniveau op te leiden.
- De basis- en seniorkwalificaties onderwijs voor docenten, die in het wetenschappelijk onderwijs zijn toegepast, worden ook in het hbo geïntroduceerd.

Kwaliteitsborging:

- De inspectie krijgt een grotere rol en zal overgaan op een nieuwe vorm van risicogericht toezicht in de periode tussen twee accreditaties in.
- Het accreditatiestelsel wordt versterkt: zo moeten hogescholen hun opleidingen in een landelijk cluster laten visiteren en wordt een separaat oordeel over 'gerealiseerde eindkwalificaties' doorslaggevend voor de beslissing of accreditatie kan worden verleend.
- In elke examencommissie moeten externe deskundigen participeren. Managers met financiële verantwoordelijkheden kunnen geen lid zijn van een examencommissie.
- Alle hbo-opleidingen versterken de kennisbasis en zorgen ervoor dat toetsing en examinering extern worden gevalideerd. Dit gebeurt door per opleiding gebruik te maken van landelijke toetsing van een of meer kernvakken, dan wel gebruik te maken van externe examinatoren indien landelijke toetsing niet goed mogelijk is.
- Er wordt een aanwijzingsbevoegdheid in de wet opgenomen, die is gericht op de raad van toezicht. De minister moet een aanwijzing kunnen geven als hij bij de uitvoering van wettelijke regels ernstige tekortkomingen constateert.

3.

Een meer
geprofileerd en meer
gedifferentieerd
onderwijsaanbod

Het vorige hoofdstuk maakt duidelijk dat als het gaat om de kwaliteitsverbetering van het hoger onderwijs, het kabinet echt een grote slag wil maken. Dat kan niet zonder ook het onderwijsaanbod aan te passen.

Er is behoefte aan een herordering van het opleidingsaanbod, een reductie van het aantal opleidingen, differentiatie in het type opleidingen en het aanbrengen van meer profiel in de opleidingen.

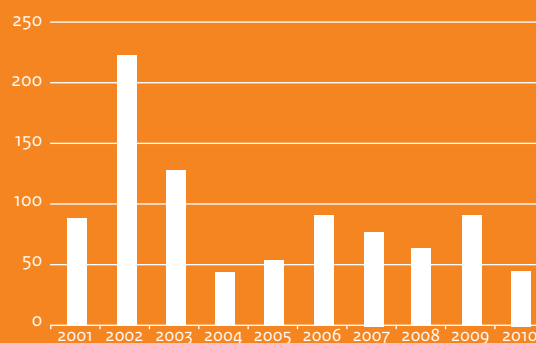
Eén van de kernboodschappen van de commissie-Veerman was dat als we de talenten die de Nederlandse studenten in huis hebben, maximaal willen ontwikkelen – en dat willen we –, we het onderwijsaanbod veel meer moeten differentiëren. De studentenpopulatie is heel divers, naar vooropleiding, belangstelling, niveau, leeftijd etc. Om die variatie recht te doen moet er ook een veel gedifferentieerder onderwijsaanbod komen. Niet elk leertraject past bij elke student. Met de beleidskeuzes in dit hoofdstuk wil ik de instellingen in de gelegenheid stellen om hun studenten beter te bedienen. Instellingen die zich daarin willen profileren en specialiseren, krijgen daarvoor nadrukkelijk de ruimte. Ook werkgevers hechten aan meer differentiatie in het onderwijsaanbod. De SER heeft in zijn advies voor de strategische agenda benadrukt dat voor de arbeidsmarkt vooral meer differentiatie naar niveau van belang is. Daarom pleit de SER bijvoorbeeld voor de Associate degree en voor excellentieprogramma's. Daarnaast is meer flexibiliteit nodig in het onderwijs voor werkenden, om een leven lang leren te bevorderen.

Om de kwaliteitsverhoging die het kabinet nastreeft te realiseren, moet het onderwijsaanbod ook compacter worden, met meer brede bacheloropleidingen in zowel hbo als wo. Er zijn momenteel ruim 220 unieke bacheloropleidingen in het hbo en ongeveer 200 in het wo. Voor de masterfase gaat het om 65 unieke masteropleidingen in het hbo en 660 in het wo. De meeste opleidingen worden bovendien op meerdere locaties aangeboden. Het totale aanbod omvat daarmee ongeveer 1500 bachelor- en 250 masteropleidingen in het hbo en 450 bachelor- en 1.060 masteropleidingen in het wo.⁴³

Ontwikkeling in nieuw onderwijsaanbod

Elk jaar dienen onderwijsinstellingen aanvragen in voor nieuwe opleidingen. Voor het starten van een nieuwe opleiding moeten instellingen eerst een macrodoelmatigheidstoets doorlopen en vervolgens een toets nieuwe opleiding bij de NVAO. Het aantal aanvragen voor nieuwe opleidingen zegt iets over de groei van het opleidingsaanbod in Nederland. Hieronder is een figuur opgenomen met het aantal goedgekeurde macrodoelmatigheidsaanvragen voor nieuwe opleidingen, nieuwe vestigingsplaatsen of nevenvestigingen in wo en hbo samen in de laatste jaren. In de jaren 2002 en 2003 is een experiment uitgevoerd met het loslaten van de macrodoelmatigheidstoetsing. Dit verklaart de plotselinge grote toename van het aantal nieuwe opleidingen in die jaren.

Grafiek 1 Nb: Cijfers uit 2001/2002/2003 betreffen alleen hbo

⁴³ Croho, 2011

Een herordening van het aanbod kan allereerst de transparantie ervan vergroten. Werkgevers geven aan dat zij met het huidige brede palet van opleidingen lastig kunnen bepalen wat de waarde van de afzonderlijke opleidingen voor hen is. Een compacter aanbod stelt hen ook beter in staat om samen met instellingen aan de kwaliteit van opleidingen te werken. Ook studenten bepleiten het terugdringen van het aantal opleidingen, omdat de studiekeuze door de grote hoeveelheid opleidingen onnodig bemoeilijkt wordt.⁴⁴

Met de voorstellen rond profilering in deze strategische agenda wil ik bevorderen dat instellingen bewuste keuzes maken, ook in hun opleidingsaanbod. Dat zal dus moeten betekenen: opleidingen niet meer aanbieden, afbouwen of overdragen aan andere instellingen. Het betekent daarnaast terughoudend zijn met het starten van nieuwe opleidingen. Dit laatste zal het kabinet bevorderen door alleen aanvragen voor nieuwe opleidingen te honoreren die passen bij het profiel van de instelling. In het instellingsplan (zie hoofdstuk 5) wordt een evenwichtig voorstel gedaan voor het toekomstig opleidingsaanbod, waarin nieuw aanbod samengaat met beperking van het bestaande aanbod. Maar het gaat ook om samenwerking zoeken, gezamenlijk (landelijke) masteropleidingen inrichten, en sectorgewijs het landelijk aanbod periodiek tegen het licht houden. In onderwijssectoren waar dit relevant is, bijvoorbeeld vanwege functiedifferentiatie op de arbeidsmarkt, zal het opleidingsaanbod in hbo en wo ook in samenhang worden gezien. Stappen als deze zullen de kwaliteit van het aanbod vergroten.

Het bevorderen van bewustere keuzes door instellingen vereist ook dat de geldende regelgeving rondom nieuw opleidingsaanbod, zoals het macrodoelmatigheidsbeleid, tegen het licht wordt gehouden. Het aanpassen van deze regelgeving is nodig om te borgen dat nieuw onderwijsaanbod aansluit bij de profilering van instellingen, de herordening van het onderwijsaanbod en de prioriteiten in deze strategische agenda. Ik denk aan:

- periodieke sectorale analyses van het bestaande opleidingsaanbod op doelmatigheid en aansluiting op de behoeften van studenten en de arbeidsmarkt;
- een belangrijkere rol voor de arbeidsmarktbehoefte bij nieuwe opleidingen, vooral bij de Associate-degree-programma's en professionele masters (zie paragraaf 3.1.2);
- ruimte voor brede bachelors (zie paragraaf 3.2);
- ruimte voor deeltijd hoger onderwijs (zie paragraaf 3.3).

De voorgestelde aanpassingen van het onderwijsaanbodkader ontvangt de Tweede Kamer uiterlijk in de zomer van 2012. Daarnaast zal worden gewerkt aan betere arbeidsmarktinformatie ter ondersteuning van de doelmatigheidsagenda en ten behoeve van de studiekeuze van studenten. Ook zal een haalbaarheidsonderzoek naar arbeidsmarkt-indicatoren ten behoeve van de nieuwe bekostigings-systematiek gedaan worden.

In de paragrafen hierna werk ik de door het kabinet beoogde wijzigingen in het aanbod voor hbo en wo afzonderlijk uit. Aansluitend ga ik in op flexibiliteit in het hoger onderwijs voor werkenden.

⁴⁴ ISO, 2011

3.1

Hbo: herordening van het onderwijsaanbod en meer differentiatie

In het hbo zijn aanpassingen in het aanbod belangrijk om de kennisbases van opleidingen te versterken. Dat is eenvoudiger wanneer het opleidingsaanbod compacter is. Zoals ik in hoofdstuk 5 zal toelichten, wil ik met de hogescholen een hoofdlijnenakkoord sluiten waarin zij zich collectief en individueel committeren aan afspraken over de ontwikkeling van kennisbases, reductie van het opleidingsaanbod en differentiatie in het hbo.

3.1.1

Herordening van het onderwijsaanbod in het hbo

De herordening van het onderwijsaanbod in het hbo moet leiden tot minder opleidingen. Dat wil zeggen: minder nieuwe opleidingen en een rationalisatie van het bestaande aanbod. Daarnaast is het belangrijk dat er meer brede opleidingen komen. Brede bachelors hebben in de context van het hbo echter een andere connotatie dan in het wo (zie paragraaf 3.2). In het hbo gaat het er vooral om dat er niet teveel subvarianten van opleidingen ontstaan. De sector economie kent momenteel zo'n 50 verschillende opleidingen en de sector techniek telt zelfs ruim 60 unieke opleidingsnamen. Daar zitten veel min of meer dezelfde opleidingen tussen, die met net een ander label geregistreerd staan in het Croho. Ik wil toe naar meer eenduidigheid in de naamgeving van opleidingen. Binnen een brede opleidingsnaam kan de instelling uiteraard haar eigen inhoudelijk profiel aanbrengen. Het opleidingsaanbod moet aansluiten bij het profiel en de regionale functie van de hogeschool.

Ook een reductie van het aantal locaties waarop een bepaalde opleiding wordt aangeboden, draagt bij aan de rationalisatie van het aanbod. In het hbo worden opleidingen op veel locaties aangeboden. Dat is in het hbo ook belangrijker dan in het wo gezien de regionale functie van een hogeschool. Desondanks is meer regionale taakverdeling en afstemming nodig en mogelijk in het hbo.

Periodieke sectorale analyses van het opleidingsaanbod door de Commissie Doelmatigheid Hoger Onderwijs (CDHO) kunnen daarbij behulpzaam zijn. Deze analyses kunnen de instellingen betrekken bij de profilering van hun onderwijsaanbod en dragen bij aan het maken van passende afspraken met de instellingen over de reductie van hun opleidingsaanbod, zowel in labels als in vestigingsplaatsen. Ik zal via prestatieafspraken het hbo uitdagen om het aanbod van opleidingen te beperken. Dit zal ook onderdeel zijn van het hoofdlijnenakkoord dat ik met de hogescholen ga maken.

De afstemming met de arbeidsmarkt is bij het werken aan het opleidingsaanbod uiteraard essentieel. Werkgevers moeten nadrukkelijk bij de herordening van het opleidingsaanbod betrokken worden. De arbeidsmarktrelevantie van het hoger onderwijs moet omhoog. De arbeidsmarkt vraag zal leidend zijn bij nieuw aanbod van Associate-degree-programma's en professionele masters (zie paragraaf 3.1.2). Het werkveld wordt betrokken bij de ontwikkeling van kennisbases in het hbo. Daarnaast zal aansluiting bij het werkveld als voorwaarde gelden voor het honoreren van profileringsvoorstellen in het hbo (zie hoofdstuk 5). Ten aanzien van de topsectoren en de voorstellen van de topteams zal vraagsturing een rol spelen om het onderwijs op de beroepspraktijk te laten aansluiten. De adviezen worden meegenomen bij aanvragen voor nieuw onderwijsaanbod, de herordening van het bestaande aanbod en bij het bepalen van de noodzaak voor sectorplannen. Dit vraagt actie van het onderwijs, maar ook van de werkgevers zelf. Het is aan brancheorganisaties om hun vraag naar hoger opgeleiden en hun opleidingsbehoefte duidelijk richting het onderwijs te articuleren. Ook kan het bedrijfsleven aangeven op welke wijze het kan bijdragen door het bieden van stageplaatsen, beurzen voor studenten en detachering van vakdocenten. Meer stelselmatige samenwerking, in de regio of binnen sectoren, zal de kwaliteit van het onderwijs ten goede komen.

Goed voorbeeld van een initiatief is het sectorplan 'hbo techniek' dat momenteel ontwikkeld wordt. De Regiegroep Chemie, waarin de hogescholen en werkgevers uit de chemiesector vertegenwoordigd zijn, heeft hiertoe het initiatief genomen. Doel is meer focus en massa aan te brengen in het onderwijsaanbod binnen de sectoren chemie en life sciences in het hbo. Daartoe wordt door de hogescholen en werkgevers samen onderzocht wat de arbeidsmarktbehoefte is aan hoger opgeleiden in deze richtingen, hoe het opleidingsaanbod hierop kan aansluiten en hoe de instroom van studenten in de opleidingen vergroot kan worden. Het sectorplan 'hbo techniek' zal eind 2011 gereed zijn.

3.1.2

Differentiatie in het hbo

Het kabinet zal het hbo de benodigde ruimte geven om het onderwijsaanbod vergaand te differentiëren. De kwaliteitsproblematiek in het hbo hangt deels samen met het feit dat juist het hbo een sterk gevarieerde studentenpopulatie heeft. Meer 'streaming' van studenten in het hbo, dus meer gebruikmaken van verschillende onderwijstrajecten voor verschillende groepen, zie ik als een absolute voorwaarde om in het hbo de duurzame kwaliteitsverhoging te realiseren waaraan behoefte is. Dat betekent niet dat alle inspanningen van de hogescholen op de korte termijn gericht moeten zijn op het creëren van bijvoorbeeld nieuwe verkorte trajecten voor vwo'ers, professionele masteropleidingen of Associate-degreeprogramma's. Maar die differentiatie moet wel het beeld van het hbo in de toekomst bepalen. Het kabinet wil dan ook dat zeker de hogescholen die al onderwijs van goede kwaliteit leveren, met de differentiatie van het onderwijs aan de slag gaan.

Associate degree

De pilots met Associate-degreeprogramma's hebben duidelijk gemaakt dat de Associate degree (Ad) voorziet in een behoefte van werkgevers. Aan studenten biedt de Ad de mogelijkheid van een goede stap in hun loopbaan. Voor een deel van de hbo-studenten, vaak mbo-doorstromers of werkenden, blijkt een tweejarig Ad-programma ook beter aan te sluiten bij hun interesses en mogelijkheden dan een vierjarige hbo-bacheloropleiding. Het kabinet wil dat voor deze groep studenten meer Associate-degreeprogramma's worden ingericht. In de kabinetsreactie op het rapport van de commissie-Veerman is aangegeven dat de Ad daartoe definitief wordt ingevoerd. Werkgevers willen dat ook.

Het kabinet kiest bij de positionering van de Ad als uitgangspunt voor het zekerstellen van het hbo-karakter van de Ad. Een goede samenwerking tussen mbo en hbo is belangrijk, maar om het hbo-niveau van de Ad te waarborgen en studenten een hbo-omgeving te kunnen bieden, blijft de Ad onderdeel van de hbo-bachelorfase. Dit waarborgt bovendien de doorstroommogelijkheid van de Ad naar het bacheloreindniveau. Het overleg dat ik naar aanleiding van de motie De Rouwe en Van der Ham⁴⁵ met de relevante partijen heb gevoerd, ondersteunt deze kabinetskeuze. De MBO Raad, VNO-NCW, MKB-Nederland en de NRTO benadrukken alle dat de aantrekkelijkheid van de Ad voor een belangrijk deel in het feit ligt dat de Ad onderdeel is van het hbo. De NRTO stelt verder dat

positionering binnen het mbo niveauverlagend zal werken en de stap naar de bachelor (onnodig) zal vergroten. Ook de HBO-raad ziet de Ad nadrukkelijk als een graad in het hoger onderwijs. Ik zie dus geen aanleiding om de Ad op zelfstandige wijze door bve-instellingen te laten verzorgen. Net als in deelronde 4B van de Ad-pilots gebeurt, zal ik wel mogelijk maken dat een Ad-programma deels op een bve-locatie wordt verzorgd (onder integrale verantwoordelijkheid van de hogeschool). Daarbij gaat het om maximaal de eerste helft van de Ad.

De Ad blijft dus onderdeel van de hbo-bachelor, maar krijgt wel een zelfstandige profilering binnen die bachelor. In plaats van het automatisch doorstroomrecht van de Ad'er naar de vervolgfase in de bachelor komt er een systeem van toelaatbaarheid. Deze inrichting biedt de hogescholen de ruimte om de arbeidsmarktqualificerende functie van de Ad goed vorm te geven. Er worden uitsluitend nieuwe (bekostigde) Ad-programma's ingesteld als de relevantie voor het werkveld met een macrodoelmatigheidstoets is aangetoond. Daarbij zal ook worden gekeken naar het bestaande aanbod van bedrijfsopleidingen. Het is niet de bedoeling dat hogescholen dergelijke opleidingen in de toekomst onder de vlag van een Ad-programma aanbieden.

De Ad zal niet over de volle breedte van het hbo-assortiment gestalte krijgen. Gezien de omvang van dit type aanbod in andere landen, is een realistische verwachting dat de Ad tot 2020 kan uitgroeien tot een volume van 15% van de totale bachelorinstroom in het hbo. Zeker ook in het private onderwijs is er potentieel nog veel ruimte voor uitbreiding van het aanbod van Ad-programma's. De commissie Associate degree heeft in de afgelopen jaren de Ad-pilootaanvragen beoordeeld. Voorwaarde voor een positieve beoordeling door deze commissie was een positief oordeel van de NVAO over de kwaliteit van het aangevraagde Ad-programma. Ik zal de commissie Associate degree vragen om, in overleg met de NVAO, de HBO-raad, de NRTO, de MBO Raad en de werkgeversorganisaties, een plan van aanpak op te stellen voor de uitbreiding van het (bekostigde en niet-bekostigde) Associate-degreeaanbod. Om voldoende Ad-aanbod te stimuleren zal ik daarnaast een zelfstandige diplomavergoeding voor de Ad in de bekostigingssystematiek opnemen. Verder zal ik ervoor zorgen dat ook in de periode vóór de inwerkingtreding van de nog aan te passen Ad-wetgeving, nieuwe Ad-programma's kunnen worden gestart. Hiervoor wordt een extra pilotronde ingericht. De Ad-programma's die in de eerdere pilotrondes zijn gestart, zullen met de wetwijziging hun pilotstatus verliezen en krijgen, vooruitlopend daarop, de mogelijkheid om in de studie jaren 2011-2012 en 2012-2013 nieuwe studenten in te schrijven.

⁴⁵ Motie De Rouwe en Van der Ham, de mogelijkheden te onderzoeken om het mbo op zelfstandige wijze Associate degrees te laten aanbieden, TK 32 253, nr. 19

Hbo aantrekkelijker voor vwo'ers

Op dit moment kiezen vwo'ers die geïnteresseerd zijn in een beroepsopleiding op hoog niveau, vaak voor een opleiding in het wo en dus niet voor een hbo-opleiding. Dit moet veranderen. Ook voor vwo'ers die een beroepsgerichte opleiding ambiëren moet er een goed aanbod zijn. Als meer vwo'ers naar het hbo gaan, zal dit bovendien de druk op het wo verlichten en de universiteiten meer ruimte geven om het academisch karakter van het wo te versterken. Om het hbo aantrekkelijker te maken voor vwo'ers, moet allereerst de kwaliteit van het hbo in brede zin worden verhoogd. Uit een onderzoek dat ResearchNed⁴⁶ op mijn verzoek heeft uitgevoerd, blijkt dat bij de keuze van vwo'ers voor het wo sterk meespeelt dat de vwo'ers (en hun omgeving) het beeld hebben dat het hbo van een ander niveau is dan het wo. De recente media-aandacht rond het hbo zal dit beeld op korte termijn alleen nog maar versterken. Naast investeren in de brede kwaliteit van het hbo, moeten er meer uitdagende leerroutes voor vwo'ers in het hbo komen. Daartoe zal ik er in deze kabinetsperiode voor zorgen dat, naast de in het vorige hoofdstuk al genoemde excellentietrajecten, verkorte, driejarige hbo-bachelortrajecten voor vwo'ers kunnen komen en meer professionele masteropleidingen. Ook wordt de titulatuur aangepast (zie hierna).

Wettelijk zal ik mogelijk maken dat hogescholen driejarige bachelortrajecten kunnen aanbieden voor vwo'ers. Vwo'ers komen met meer bagage het hbo binnen, kunnen in minder tijd meer werk verzetten en kunnen dus sneller het bacheloreindniveau bereiken. Om hen voldoende uit te dagen, is het goed meer van deze studenten te vragen. In het hierboven genoemde onderzoek van ResearchNed werden leerlingen uit de zesde klas van het vwo en eerstejaars studenten gevraagd hoe het hbo voor vwo'ers aantrekkelijker kan worden. Verkorte trajecten en trajecten gericht op een hoger eindniveau, bleken bovenaan hun wensenlijst te staan. Overigens is niet bij alle opleidingen een driejarig traject mogelijk. Voor kunstopleidingen geldt bijvoorbeeld dat het vwo onvoldoende voorbereidt op het beoogde eindniveau van de opleiding.

Professionele masteropleidingen

Voor de arbeidsmarkt is het van belang dat er meer professionele masteropleidingen komen. Nederland kent relatief weinig opgeleiden op masterniveau. Een aantal beroepen waarvoor eerder het hbo-bacheloreindniveau volstond, heeft zich bovendien zodanig ontwikkeld dat er nu behoefte is aan afgestudeerden op masterniveau. Dat geldt bijvoorbeeld voor het beroep van leraar, maar ook voor de verpleegkunde, waar de afgelopen jaren *Nurse Practitioners* en *Physician Assistants* succesvol zijn geïntroduceerd. Werkgevers willen hun werknemers tot het master-

niveau kunnen opscholen. In de afgelopen jaren is er al een forse uitbreiding geweest van het aantal professionele masteropleidingen in de onderwijs- en de zorgsector. Het kabinet wil dit aantal ook in andere sectoren uitbreiden. Een toename van het aanbod van professionele masteropleidingen kan bevorderen dat vwo'ers de keuze voor het hbo maken. Vwo'ers die voor hun opleidingskeuze staan, weten nu dat zij voor een master in veel gevallen alsnog naar de universiteit moeten.

Gelet op de beperkte financiële middelen voor masteropleidingen, kiest het kabinet voor een gefaseerde uitrol van bekostigde professionele masteropleidingen. Daarbij zet het kabinet in eerste instantie in op een uitbreiding van het aantal professionele masteropleidingen in de economische topsectoren.

De eisen die aan professionele masteropleidingen worden gesteld zijn dat:

- zij voortvloeien uit een duidelijke arbeidsmarktvrage (die bijvoorbeeld geïdentificeerd is in de sectorale actieagenda's van de topteams);
- zij verbonden zijn met het praktijkgericht onderzoek dat aan de hogeschool wordt gedaan;
- zij aansluiten bij het profiel van de hogeschool en bij de door de hogeschool gekozen zwaartepunten in onderwijs en onderzoek;
- zij geen verdringing van bestaand privaat aanbod tot gevolg hebben;
- zij complementair zijn aan het wo-masteraanbod in de sector en een duidelijke beroepsgerichte focus hebben.

De huidige criteria voor hbo-masters in de Beleidsregel macrodoelmatigheid worden in het verlengde hiervan aangepast. De uitbreiding van professionele masteropleidingen in de topsectoren wordt vanaf 2013 bekostigd uit het overgebleven budget van de stopgezette subsidieregeling postinitiële hbo-masteropleidingen. Een volgende fase van uitrol van professionele masters kan plaatsvinden wanneer hogescholen driejarige trajecten voor vwo'ers hebben ingericht. Van de vier jaar bekostiging die hogescholen voor hun vwo-studenten ontvangen, kunnen de hogescholen die driejarige trajecten inrichten, dan een deel gebruiken voor de uitbreiding van hun aanbod van professionele masteropleidingen. Ik zal daarover gerichte prestatieafspraken maken met de hogescholen (zie hoofdstuk 5).

Titulatuur

Met de voornemens in dit en het vorige hoofdstuk wordt hard gewerkt aan de kwaliteit en het beeld van het hbo in Nederland. Voor de internationale positie van hbo-studenten en -afgestudeerden en voor de aantrekkelijkheid van het hbo voor buitenlandse studenten is het nodig dat ook de titulatuur wordt gewijzigd. Van de buitenlandse studenten in Nederland studeert 55% in het hbo.

⁴⁶ ResearchNed, 2011

Het percentage hbo-afgestudeerden dat tijdens de studie internationaal mobiel was, bedraagt bovendien ruim 21%.⁴⁷ De titulatuur moet meer gaan aansluiten bij wat internationaal gebruikelijk is. In lijn met het advies van de commissie-Veerman wordt daartoe het huidige wettelijk onderscheid in titulatuur tussen hbo en wo opgeheven. De toevoegingen 'of Arts' en 'of Science' zullen niet meer exclusief voorbehouden zijn aan wo-opleidingen, waardoor ook afgestudeerden van hbo-opleidingen waarvoor deze toevoegingen internationaal gebruikelijk zijn, die kunnen hanteren. Dit kan ook de aantrekkelijkheid van het hbo voor vwo'ers vergroten.

In de toekomst zal echter de toevoeging 'of Arts' en 'of Science' bij de graad lang niet voor alle hbo-opleidingen gelden. De instelling moet de toevoeging bij de graad zodanig kiezen dat deze past bij het type opleiding. De NVAO zal bij de accreditatie/toets nieuwe opleiding de door de instelling voorgestelde titulatuur toetsen op passendheid in de internationale context. Pas als de NVAO de titulatuur passend heeft bevonden, kan die worden gehanteerd. Als handvat voor de toetsing van deze toevoegingen door de NVAO en als handreiking aan de hogescholen wordt uitgegaan van een referentielijst met internationaal herkenbare opleidingsspecifieke graden per sector. De Nuffic heeft inmiddels een concept van deze referentielijst opgesteld.

Met de aanpassing van de titulatuur heeft het kabinet nadrukkelijk niet de bedoeling om af te stappen van ons binaire stelsel. Met de commissie-Veerman erkent het kabinet het belang van het onderscheid tussen hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs. Het kabinet deelt echter de opvatting van de commissie-Veerman dat "discussies over binariteit zich ten onrechte hebben gemengd met discussies over de wenselijke titulatuur."⁴⁸ Vandaar de keuze om de titulatuur op korte termijn aan te passen. Het onderscheid tussen hogescholen en universiteiten zal internationaal zichtbaar blijven op de diploma's en in de diplomasupplementen; hogescholen moeten zich immers niet 'universities', maar 'universities of applied sciences' noemen. Er zal op worden toegezien dat instellingen de wettelijke verplichting tot afgifte van het diplomasupplement goed nakomen.

Twee voorbeelden uit de concept-referentielijst van de Nuffic

Het Hoger Kunstonderwijs omvat ongeveer 15 bacheloropleidingen. Er zijn drie opleidingsspecifieke graden: de Bachelor of Music (BMus), de Bachelor of Education (BEd) en de Bachelor of Fine Arts (BFA). De muziekopleidingen kunnen worden afgesloten met de graad van BMus, de lerarenopleidingen met de graad van BEd. De opleidingen die zijn gericht op de beeldende kunsten (en die niet behoren tot de subsector lerarenopleidingen) kunnen worden afgesloten met de BFA-graad. De overige opleidingen komen in aanmerking voor de Bachelor-of-Arts-graad (BA).

Het Hoger Economisch Onderwijs omvat ongeveer 80 bacheloropleidingen. De meeste opleidingen, ongeveer driekwart, kunnen met BA-graad worden afgesloten. Er zijn twee opleidingsspecifieke graden in deze sector: de Bachelor of Business Administration (BBA) en de LLB (Bachelor of Laws). Opleidingen die met de BBA-graad kunnen worden afgesloten zijn bedrijfskunde, technische bedrijfskunde, business administration en management. Voor de LLB-graad komen in aanmerking de opleiding HBO Rechten en de hogere juridische opleiding. De opleidingen die voor het grootste deel gericht zijn op accountancy, finance, informatica en communicatie systemen, komen in aanmerking voor de Bachelor-of-Science-graad (BSc).

⁴⁷ Nuffic, 2010

⁴⁸ Commissie-Veerman, 2010, p.45

3.2

Wo: meer profiel in het onderwijsaanbod

In het wo zijn in de afgelopen jaren al verschillende stappen gezet om tot een herordening van het opleidingsaanbod te komen. Goed voorbeeld zijn de geesteswetenschappen waar het masteraanbod is gereduceerd van 250 masteropleidingen naar 21 brede. Het rapport van de commissie-Veerman is door de universiteiten ook nadrukkelijk aangegrepen om samen verder te werken aan rationalisatie en selectieve vernieuwing van het opleidingsaanbod. Daarbij streven de universiteiten per regio naar een dekkend aanbod van de grote bacheloropleidingen. Onderlinge afstemming tussen de universiteiten moet bovendien de doelmatigheid van het onderwijsaanbod vergroten (onder andere: minder kleine opleidingen). Voor de masterfase willen de universiteiten een betere aansluiting op zowel de zwaartepunten in het onderzoek als de vraag van de arbeidsmarkt. Zoals ik in hoofdstuk 5 zal toelichten, wil ik met de universiteiten een hoofdlijnenakkoord sluiten waarbinnen ik hen de ruimte zal geven om zelf tot een nadere profilering en reductie van het onderwijsaanbod te komen. Die ruimte is echter niet vrijblijvend. De universiteiten zullen zich moeten verantwoorden over de resultaten die zij boeken. Instellingen die scherpe keuzes in hun opleidingsaanbod maken of hun profiel nog verder weten te versterken, zullen daar bovendien voor beloond worden.

In het hoofdlijnenakkoord zal ik afspraken maken met de universiteiten over de gewenste ontwikkelingen in het wo-aanbod. Daarbij gaat het om reductie van het opleidingsaanbod, maar ook om bredere bacheloropleidingen, een meer geprofileerd wo-masteraanbod en meer variatie in de opleiding tot onderzoeker. Hierna licht ik dat toe.

Brede bacheloropleidingen in het wo

Ook in het wo is het belangrijk dat er meer brede bacheloropleidingen komen. Voor veel studenten is de studiekeuze moeilijk, omdat zij of nog niet weten wat zij later voor beroep willen of welke studie goed aansluit op hun beroepsinteresse. Starten met een brede opleiding en binnen die opleiding steeds meer specialiseren, kan deze studenten helpen en vermindert de kans op uitval. Daarom is het goed als ook in het wo het aanbod van brede bacheloropleidingen groter wordt. In het wo kunnen brede

bacheloropleidingen bovendien bijdragen aan een stevigere academische vorming. Er zijn verschillende varianten van brede bachelors denkbaar: opleidingen met alleen een breed eerste jaar, maar ook opleidingen die pas in een latere fase tot specialisatie komen. In het wo zijn al goede voorbeelden van brede opleidingen. Zo zijn er aan verschillende universiteiten *liberal arts colleges* tot stand gekomen, waarvan de *university colleges* succesvolle voorbeelden zijn. Maar deze zijn residentieel, kleinschalig en intensief van aard en bereiken daarmee slechts een zeer klein deel van de studentenpopulatie. Het kabinet vindt dan ook dat er ook brede bacheloropleidingen met een discipline-overstijgend karakter moeten worden ingericht, zonder dat sprake is van een residentieel of *liberal arts*-concept.

Een interessant voorbeeld is de Universiteit Twente. Deze universiteit voert een grondige herordening van het opleidingsaanbod door en gaat vanaf 2013, naast een nog op te richten *university college* en de al bestaande opleiding Technische Geneeskunde, negen brede bacheloropleidingen aanbieden (in plaats van de huidige tweeëntwintig smallere). Binnen de negen brede opleidingen kunnen studenten zich via majors verder specialiseren.

Belangrijk is dat studenten die een brede bacheloropleiding doen, toegang krijgen tot een voldoende breed aanbod van masteropleidingen. Binnen de brede bachelor moet de student daarom voldoende ruimte krijgen om zich te specialiseren voor de master. Het aanbod van brede bachelors moet bovendien ontwikkeld worden in samenhang met het masteraanbod. Bij voorkeur gebeurt dit in een sectorgewijze aanpak.

In de macrodoelmatigheidsregel zullen passende criteria worden opgenomen om het aanbod van brede bachelors te stimuleren. Daarnaast krijgen instellingen drie jaar de gelegenheid om verbreding in te voeren. Zij verliezen gedurende die periode niet het recht om de 'moederopleidingen' van de brede bachelor (weer) aan te (gaan) bieden. Dit voor het geval dat mocht blijken dat bijvoorbeeld een specialisatie toch beter een afzonderlijke opleiding kan blijven.

Meer profiel in het wo-masteraanbod

Het aanbod van wo-masteropleidingen in Nederland, zowel landelijk bekeken als binnen de individuele universiteiten, heeft meer profiel nodig en een zelfstandigere positionering ten opzichte van de wo-bacheloropleidingen. De differentiatie is toegenomen met de invoering van researchmasters. Niettemin is het goed het aanbod ruim tien jaar na invoering van het bachelor-masterstelsel weer eens scherp tegen het licht te houden. Er zijn veel master-

opleidingen die meer gedefinieerd zijn vanuit de eindtermen van de bachelor dan vanuit de aansluiting op de arbeidsmarkt. Ook studenten geven aan dat de wo-master niet altijd goed voorbereid op de arbeidsmarkt, terwijl het beroeps-perspectief een belangrijk keuzeargument vormt voor de masteropleiding. De universiteiten moeten dus meer gaan investeren in de afstemming van hun master-aanbod op de behoeftes van de arbeidsmarkt.

Voor instellingen bieden grotere eenheden, zoals graduate schools of professional schools (law-, medical- of business schools) mogelijkheden voor profilering; ze zijn zichtbaarder en geven de instelling programmeerruimte. Het kabinet wil via aanpassing van de regelgeving grotere eenheden binnen en tussen instellingen faciliteren, uiteraard zonder dat dit ten koste gaat van kleinschalig onderwijs. Samenwerking tussen universiteiten kan het profiel en tegelijkertijd ook de doelmatigheid van het masteraanbod vergroten. Die samenwerking komt er al steeds meer. De universiteiten in de Randstad werken bijvoorbeeld nauw samen bij het verzorgen van een aantal kleine masteropleidingen voor moderne talen. Er worden inmiddels ook door universiteiten, bijvoorbeeld door de technische universiteiten, gezamenlijk landelijke masters ingericht. En ook met buitenlandse instellingen wordt samengewerkt (ook in de vorm van *joint-degree* opleidingen). Dat zijn goede ontwikkelingen.

Belangrijk is daarnaast dat de instellingen hun masteraanbod beter laten aansluiten op het profiel van de universiteit. Daarbij gaat het allereerst om het onderzoeksprofiel. Het masteraanbod moet meer in het verlengde komen te liggen van de onderzoekszwaartepunten van de instelling. Dat geldt voor de researchmasters, maar ook voor de andere masteropleidingen. Ook de academische masters die meer gericht zijn op de arbeidsmarkt winnen aan kracht door een zo sterk mogelijke verbinding met het onderzoek aan de instelling.

Maar dat is niet het enige. Profilering van het masteraanbod betekent ook kijken naar het totale (dus ook onderwijs-) profiel van de instelling en in het licht daarvan keuzes maken in het masteraanbod. Het kabinet wil instellingen de keuze geven om niet langer doorstroommasters aan te bieden. Juist vanwege de focus die doorstroommasters hebben op de aansluiting op de bachelor, hebben doorstroommasters over het algemeen weinig profiel. Op die manier kan de wo-master als zelfstandige opleiding meer gezicht krijgen. Het afschaffen van de verplichte doorstroommaster bevordert ook een bewuste studiekeuze door studenten. Ook daarom is dit van belang. De wet zal op dit punt worden aangepast. Uitgangspunt voor het kabinet is dat, ook als de verplichte doorstroommaster wordt afgeschaft, er voor bachelorafgestudeerden altijd mogelijkheden zijn om een masteropleiding te volgen.

Scripties Nederlandse research masters van topniveau

Scripties van research masters scoren beter dan scripties van reguliere masteropleidingen in dezelfde disciplines. Scripties van reguliere masteropleidingen worden beoordeeld als "ruim voldoende" tot "goed", maar de kwaliteit van scripties van research masters wordt beoordeeld als "goed" tot "excellent". Studenten in een dergelijke opleiding zijn van internationaal topniveau. Dat blijkt uit beoordelingen door panels van internationale experts in opdracht van de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO) in het kader van de International Thesis Assessment Study. De expertpanels beoordeelden in totaal 74 scripties, 37 van research masters en 37 van reguliere masters binnen dezelfde vakgebieden.

Bron: www.nvao.net

Afschaffen van de verplichte doorstroommaster, brengt met zich mee dat er heldere toelatingseisen tot de master moeten zijn en dat masteropleidingen toegankelijk zijn voor een brede range van bacheloropleidingen. Voor bachelorafgestudeerden moeten er altijd mogelijkheden zijn om een masteropleiding te volgen. Voor sommige bachelorafgestudeerden (uit hbo of wo) zal het nodig blijven om een schakelprogramma of een premasteropleiding te volgen voordat zij de master van hun keuze kunnen gaan doen. Bijvoorbeeld omdat in hun bacheloropleiding enkele voor de master essentiële vakken ontbreken. Meer samenwerking tussen verwante opleidingen van universiteiten en hogescholen kan de noodzaak van schakelprogramma's beperken. Ik constateer dat er in de afgelopen periode onduidelijkheid is ontstaan over de kosten die universiteiten studenten in rekening kunnen brengen voor het wegwerken van hun deficiënties. Duidelijkheid op dit punt is nodig. Daarom zal ik de wet aanpassen. Schakelprogramma's zijn voor mij programma's die maximaal een half jaar (30 ECTS) in beslag nemen. Het moet voor instellingen mogelijk zijn om in maximaal een half jaar studenten voldoende bagage te geven om in te stromen in de masteropleiding. Ook wil ik voorkomen dat voor schakelprogramma's onnodig veel tijd wordt geprogrammeerd. Is er voor bepaalde bachelorafgestudeerden echt meer nodig dan een programma van 30 ECTS om een master te kunnen doen, dan is er in mijn ogen geen sprake meer van 'schakelen' tussen bachelor en master en mogen instellingen een hoger collegegeld vragen. Wettelijk zal ik regelen dat studenten schakelprogramma's van maximaal een half jaar (30 ECTS) tegen wettelijk collegegeld kunnen volgen. Voor de programma's van meer dan een half jaar

(meer dan 30 ECTS) geldt het instellingscollegegeld. De wet zal hierop worden aangepast.

Meer variatie in de onderzoekersopleidingen

Het kabinet wil dat er ook in de onderzoekersopleidingen meer variatie komt. Nederland kent in internationale vergelijking relatief weinig onderzoekers⁴⁹, terwijl we die wel nodig hebben. Allereerst voor de wetenschap en voor onderzoeksfuncties in bedrijven, maar ook in publieke sectoren zoals het onderwijs (met name in het voortgezet onderwijs en het hbo) is er behoefte aan meer gepromoveerden om te voorzien in hogere eisen van beroepsuitoefening. Het huidige budgettaire kader stelt grenzen aan het aantal onderzoekers dat jaarlijks kan worden opgeleid. Meer differentiatie in het promotiestelsel kan helpen dit aantal te vergroten. Daarom zal ik wettelijk mogelijk maken dat universiteiten promovendi met een studentstatus (bursalen) in zetten. Er is dan dus een onderscheid tussen promovendi met aanstelling die onderwijs geven en bursalen (met studentstatus) die (extra) onderwijs volgen. De keuze voor één van de twee posities moet inhoudelijk zijn en kan niet alleen gebaseerd zijn op de arbeidsmarktpositie die geldt voor de verschillende sectoren. Universiteiten kunnen wel een eigen profiel kiezen.

Bursalen zijn voor instellingen goedkoper dan promovendi met werknemerstatus omdat voor bursalen geen fiscale afdrachten betaald hoeven te worden. Ik verwacht dat universiteiten door de inzet van bursalen circa € 10 miljoen extra kunnen besteden voor het opleiden van promovendi. Daarmee kunnen zij circa 350-400 posities meer per jaar beschikbaar stellen dan zonder de inzet van bursalen.⁵⁰ Voorwaarde voor het meer gebruik gaan maken van bursalen is wel dat niet wordt getornd aan de hoge kwaliteit van de Nederlandse proefschriften: alle proefschriften blijven onderworpen worden aan de (bestaande) hoge eisen van colleges voor promotie.

Deze aanpassing van het promotiestelsel sluit ook beter aan bij wat internationaal en Europees gebruikelijk is. Daarmee wordt het voor buitenlandse promovendi makkelijker om de overstap te maken naar Nederlandse universiteiten en zal Nederland aantrekkelijker worden.

⁴⁹ EUA, 2007

⁵⁰ Gebaseerd op RUG, 2009

3.3

Flexibiliteit in het hoger onderwijs voor werkenden

Werkenden worden in het Nederlandse hoger onderwijs nog onvoldoende bediend. En dit terwijl meer op-, om- en bijscholing nodig is. De arbeidsmarkt wordt immers beweeglijker, ook voor hoger opgeleiden. De SER geeft dat nadrukkelijk aan in zijn advies voor de strategische agenda: “Eenmaal op de arbeidsmarkt blijft het nodig om te blijven leren en ontwikkelen om duurzaam inzetbaar te blijven.” De SER pleit dan ook voor “verdere prioritering van een leven lang leren [als] een belangrijke voorwaarde voor een duurzaam inzetbare arbeidsmarkt-populatie.”⁵¹ Gelet op de behoefte aan hoger opgeleiden, moeten er bovendien voldoende mogelijkheden zijn voor werkenden om hoger onderwijs te volgen. In Nederland is het aanbod aan faciliteiten voor een leven lang leren nog niet uitontwikkeld. Het ontbreekt vooral aan de voor werknemers zo noodzakelijke flexibiliteit in het aanbod. Illustratief daarvoor is dat het aanbod van en deelname aan deeltijdopleidingen in het hoger onderwijs terugloopt.

De overheid ziet het als haar verantwoordelijkheid om te stimuleren dat er – ook op hogeronderwijsniveau – voor werkenden kwalitatief goede opleidingen beschikbaar zijn. Vandaar de keuze voor definitieve invoering van de Associate degree en de verruiming van het aantal professionele masters. Ook de invoering van het nationaal kwalificatiekader (NLQF) is voor werkenden relevant. Het vergroot de transparantie van ook het niet-formele aanbod en geeft inzicht in het niveau van de kwalificaties die daarbinnen behaald kunnen worden.

Om te komen tot een flexibel en kwalitatief hoogwaardig onderwijs voor werkenden, zal ik belemmeringen in wet- en regelgeving wegnemen. Hierover zal ik de Tweede Kamer eind 2011 nader informeren.

Daarbij wil ik allereerst ruimte bieden voor extra deeltijd-aanbod in sectoren waarin dit nodig is. Nu biedt het macrodoelmatigheidsbeleid geen ruimte voor nieuw deeltijdaanbod in richtingen waar al veel voltijdaanbod is. Dat wil ik veranderen. Ik zal bekijken of een andere regeling van het deeltijdonderwijs in de WHW hiervoor zinvol is. De WHW-verkenning zal deel uitmaken van een bredere verkenning naar de aansluiting tussen vraag en aanbod van deeltijdonderwijs. Bij deze verkenning zullen ook de private aanbieders van hoger onderwijs nadrukkelijk worden betrokken.

Ten tweede voer ik momenteel een onderzoek uit naar een mogelijke verruiming van het collegegeldkrediet als stimulans voor een leven lang leren. De vraag daarbij is of ook andere studenten dan de studiefinancieringsgerechtigden de mogelijkheid moeten krijgen collegegeldkrediet aan te vragen. Het gaat dan om studenten van dertig jaar en ouder in het hoger en middelbaar beroepsonderwijs, deeltijdstudenten en studenten die een tweede hogeronderwijsopleiding volgen. Daarnaast onderzoekt het kabinet de mogelijkheid invulling te geven aan het advies van de SER om de fiscale faciliteiten voor scholing en opleiding te verruimen. Besluitvorming hierover vindt plaats in de context van de brief ‘Duurzame inzetbaarheid’ die op korte termijn aan de Tweede Kamer wordt aangeboden.

Ik zal de instellingen die zich nadrukkelijk op de doelgroep van werkenden willen richten, daarvoor faciliteren. Zij krijgen (op basis van het innovatieartikel in de WHW) de ruimte om te experimenteren met vormen van onderwijs die aansluiten bij de behoeften en kenmerken van werkenden. Daarbij kan het bijvoorbeeld gaan om combinaties van leren en werken of om de inrichting van flexibele leerwegen. Op deze manier creëren we nieuw aanbod voor werkenden en kunnen we nagaan waar nog onnodige wettelijke belemmeringen zitten. De instellingen kunnen in de experimenten voortbouwen op de ervaringen die inmiddels zijn opgedaan in de pilotprojecten leven lang leren in het hbo.

Bij een aantal private aanbieders van hoger onderwijs bestaat de wens om (alleen) delen van bepaalde hogeronderwijsopleidingen aan te bieden; meestal gaat het daarbij om de laatste twee jaar. Nu is dat wettelijk onmogelijk en moet het volledige bachelorprogramma worden aangeboden. Voor bepaalde groepen werkenden is zo’n flexibel opleidingstraject echter wel interessant. Dat geldt bijvoorbeeld voor zij-instromers in het onderwijs, of studenten die al een opleiding hebben afgerond en zich willen verbreden door het volgen van een ‘kopopleiding’. Om die reden zal ik onderzoeken of voor private aanbieders de WHW op dit punt kan worden aangepast zonder risico’s voor de diplomakwaliteit. In ieder geval is een voorwaarde dat de kwaliteit van de procedure op basis waarvan studenten worden toegelaten, buiten kijf staat.

⁵¹ SER, 2011 p.32

De SER heeft in zijn advies voor de strategische agenda gewezen op het belang van het verder bevorderen en benutten van Erkenning van verworven competenties (EVC). EVC kan de studieduur voor mensen met werkervaring verkorten en verlaagt daarmee de drempel voor werknemers om weer te gaan leren. Kortere studies verlagen bovendien ook de kosten van een opleiding voor de werknemer (of zijn werkgever). Het kabinet ziet een betere borging van de kwaliteit van EVC als het belangrijkste dat moet gebeuren om het gebruik ervan te stimuleren. Eind 2012 zal ik daarom een wetsvoorstel EVC naar de Tweede Kamer sturen. Dit betreft EVC in de volle breedte en heeft dus betrekking op mbo-, ho- en erkende non-formele (branche)standaarden. Daarnaast zal het kabinet in een parallel traject met de sociale partners afspraken maken over het verder stimuleren van het gebruik van EVC. Ik ga er daarbij vanuit dat de hogeronderwijsinstellingen ook hun steentje bijdragen door gezamenlijk voldoende EVC-procedures aan te bieden.

De Open Universiteit heeft zich in de afgelopen periode gebogen over wat haar toekomstige positie en profiel moet zijn op de markt van een leven lang leren en in het Nederlandse hoger onderwijs. Dat heeft geleid tot een conceptinstellingsplan 2011-2015. OCW en de OU samen hebben inmiddels een internationaal samengesteld review panel, onder voorzitterschap van prof. dr. M.C. van der Wende, gevraagd dit plan te beoordelen. Op basis daarvan zal ik met de OU en de andere aanbieders van afstands-onderwijs afspraken maken over de positie van de OU in het toekomstige hogeronderwijsbestel. Dat doe ik mede in het licht van het aanbod voor afstandsonderwijs dat de andere (publieke en private) hogeronderwijsinstellingen verzorgen. De toekomstige positionering van de OU moet niet tot onnodige verdringing van privaat aanbod leiden. De Tweede Kamer wordt nog dit najaar over de resultaten van het overleg geïnformeerd.

3.4

Wat gaan we doen?

Het belang van scherpe keuzes in het opleidingsaanbod en een meer gedifferentieerd hoger onderwijs hebben centraal gestaan in dit hoofdstuk.

Het kabinet zet in op:

Een doelmatiger en meer geprofileerd onderwijsaanbod:

- Het kabinet stimuleert de onderwijsinstellingen om het opleidingsaanbod stevig te herordenen, door afspraken met hen daarover te maken (hoofdlijnenakkoord) en instellingen zich daarover te laten verantwoorden. De uitkomsten van de analyses door de topteams van de topsectoren worden, waar relevant, betrokken bij deze herordening.
- Daarnaast zal de Commissie Doelmatigheid Hoger Onderwijs (CDHO) het bestaande opleidingsaanbod periodiek analyseren in die sectoren waar dit nodig is. Deze analyses kunnen de instellingen betrekken bij de profilering van hun onderwijsaanbod en dragen bij aan het maken van passende afspraken met de instellingen over de reductie van hun opleidingsaanbod.
- Het macrodoelmatigheidsbeleid zal opnieuw worden vormgegeven om aan te sluiten bij de ambities voor een compacter onderwijsaanbod en meer profilering van opleidingen. In een nieuwe beleidsregel wordt onder meer vormgegeven aan:
 - meer ruimte voor brede bachelors en professionele masters.
 - een zelfstandige toetsing van de Associate-degreeprogramma's.
 - een nieuw criterium in de macrodoelmatigheidstoets voor profilering: aanvragen voor nieuwe opleidingen moeten in het vervolg passen bij het profiel van de instelling.
 - een expliciet criterium in de macrodoelmatigheidstoets ten aanzien van de arbeidsmarktbehoefte vooral bij de Ad en de professionele master.

Een grotere arbeidsmarktrelevantie van het hoger onderwijs:

- Het kabinet werkt aan betere arbeidsmarktinformatie ten behoeve van de doelmatigheidsagenda en studiekeuze van studenten. In het voorlichtingsmateriaal over het opleidingsaanbod aan studenten (Studiekeuze 123) wordt informatie opgenomen over het beroepsprofiel en de arbeidsmarktperspectieven van de opleiding (zoals kans op een baan op het niveau van de opleiding, baanzoekduur en gemiddeld startsalaris).
- Het kabinet voert sectorale arbeidsmarktanalyses uit.
- De arbeidsmarktrelevantie wordt een zwaarder criterium bij bekostiging van nieuwe opleidingen;
- De herordening van het opleidingsaanbod en de ontwikkeling van kennisbases in het hbo vinden plaats in afstemming met het werkveld;
- Werkgevers dragen ook zelf actiever bij aan het hoger onderwijs door enerzijds hun vraag naar hoger opgeleiden en hun opleidingsbehoefte beter te articuleren richting onderwijsinstellingen. Anderzijds door stageplaatsen en beurzen voor studenten te creëren en vakdocenten te detacheren;
- Onderwijsaanbod en praktijkgericht onderzoek dat aansluit bij de behoefte van het werkveld worden gericht gestimuleerd. Voorbeelden hiervan zijn de Ad-programma's, de professionele masters en de Centres of Expertise;
- Sectorplannen worden ondersteund in de sectoren die kampen met arbeidsmarkttekorten: onder andere het sectorplan Natuur- en Scheikunde, het sectorplan 3TU's en het sectorplan hbo-techniek;
- Het kabinet start een haalbaarheidsonderzoek naar arbeidsmarktindicatoren ten behoeve van de nieuwe bekostigingssystematiek.

Meer differentiatie in het hbo:

- De Associate degree wordt definitief ingevoerd.
- Driejarige trajecten in het hbo voor vwo'ers worden mogelijk gemaakt.
- De titulatuur voor het hbo gaat beter aansluiten bij de titulatuur die internationaal gebruikelijk is.
- Er komt meer ruimte voor de professionele master en voor brede bachelors in het doelmatigheidsbeleid.

Meer differentiatie in het wo:

- Er komt meer ruimte voor brede bachelors in het doelmatigheidsbeleid.
- De verplichte doorstroommaster wordt afgeschaft.
- Grotere eenheden (zoals graduate of professional schools) worden gefaciliteerd wanneer daar behoefte aan is.
- Instellingen krijgen de mogelijkheid bursalen in te zetten.

Flexibiliteit in het hoger onderwijs voor werkenden:

- Onnodige wettelijke belemmeringen zullen worden weggenomen.
- Er komt meer ruimte voor deeltijdaanbod in sectoren waarin dit nodig is.
- Instellingen krijgen experimenteerruimte.
- De wet wordt gezien op het punt van het deeltijdonderwijs, het collegegeldkrediet en het aanbieden van 'kopopleidingen' door private aanbieders.
- Er komt wetgeving om de kwaliteit van EVC te waarborgen.

4.

Onderzoek: meer
profiel, meer impact

Het onderzoekslandschap van de toekomst kent een groter aantal gespecialiseerde kennisclusters dan nu. In deze clusters werken universiteiten, hogescholen, onderzoeksinstituten, bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheden intensief met elkaar samen op onderzoeksgebieden binnen topsectoren en maatschappelijke thema's als veiligheid en gezond ouder worden. Het wetenschappelijk onderzoek is van topkwaliteit en heeft een grote impact op innovatie, bedrijvigheid en de samenleving. Het praktijkgericht onderzoek draagt sterk bij aan kennisvalorisatie en is stevig verankerd binnen de hogescholen. Nieuwe kennis vindt sneller en gemakkelijker haar weg in nieuwe producten en diensten. Toptalent uit binnen- en buitenland vindt sneller zijn weg naar de zwaartepunten in het onderzoek van de kennisinstellingen. Dit komt doordat het onderzoekslandschap sterker geprofileerd is.

Dat landschap komt er niet vanzelf, maar zal een forse inspanning vragen van alle betrokken partijen. Ook vraagt het van instellingen dat zij nog scherper kiezen wat zij wel en vooral ook wat zij niet meer doen. Nederland is met 2,5%⁵² van de mondiale kennisproductie een flinke speler, maar we zijn ook een relatief klein land. We kunnen niet overal in uitblinken en we moeten onze wetenschappelijke sterktes optimaal benutten. Van de instellingen worden daarom stevige stappen verwacht in een continu proces van (verdere) zwaartepuntvorming. Ook wordt van de instellingen verwacht dat zij nog intensiever de samenwerking aangaan. Dit alles vraagt een open venster op de kennissamenleving van de 21ste eeuw.

Profilering draagt in de eerste plaats bij aan het verder versterken van die sectoren waar wij als Nederland wetenschappelijk en economisch sterk in zijn, zodat ons land de internationale concurrentie aankan. Dit vraagt om focus op de economische topsectoren. De programmering van het onderzoek in Nederland zal zich in belangrijke mate richten op de thema's die vanuit de agenda's voor de topsectoren worden aangedragen. Daarbij staan vraagsturing en publiek-private samenwerking centraal.

Maar ook buiten de economische topsectoren zijn focus en massa nodig om internationaal te kunnen excelleren. Daarvoor moet er binnen de Nederlandse wetenschappelijke gemeenschap voldoende ruimte zijn voor fundamenteel, vrij en ongebonden onderzoek. Het is de nieuwsgierigheid van wetenschappers die aan de basis ligt van doorbraken in het wetenschappelijk onderzoek. Instrumenten moeten hiervoor optimaal worden ingezet en benut. Dat geldt ook voor onderzoek in andere disciplines dan die welke relevant zijn voor de topsectoren of de maatschappelijke uitdagingen.

49 vragen aan de wetenschap

Grensverleggend, door nieuwsgierigheid gedreven onderzoek vraagt, naast het benoemen van de grote maatschappelijke en innovatiethema's, om een inspirerende langetermijnvisie. De onlangs uitgebrachte Nederlandse Wetenschapsagenda is vanuit de wetenschap zelf opgesteld, iets wat nog nooit eerder is gebeurd. In de agenda worden de 49 belangrijkste onderzoeksvragen gerangschikt op thema's als 'cultuur en identiteit', 'gezondheid en voeding' en 'van elementaire deeltjes tot heelal'. Hiermee legt de agenda de verbinding tussen wetenschappelijke, economische en maatschappelijke uitdagingen en laat zien hoe deze met elkaar samenhangen.

⁵² NOWT, 2010

Excellent, door nieuwsgierigheid gedreven onderzoek ligt aan de basis van veel innovaties en maatschappelijke vernieuwing. Het is de ‘kip met de gouden eieren’ die men niet moet slachten. Wetenschappers kunnen zich hierbij laten inspireren door de Nederlandse Wetenschapsagenda⁵³ die de KNAW onlangs heeft uitgebracht (zie kader vorige pagina).

Naast hoogwaardige onderzoeksfaciliteiten en een intensieve interactie met de omgeving zijn de gepassioneerde wetenschappers voor ons bestel cruciaal. Goed opgeleide mensen vormen de belangrijkste output van het bestel. Dit betekent dat ons wetenschappelijk talent de ruimte moet krijgen, en dat er aandacht moet zijn voor talentbeleid en voor HRM-beleid binnen de instellingen. Talent is immers een belangrijke productiefactor. Van de instellingen verwacht ik daarom dat talentbeleid ook een belangrijk beleidsinstrument is. Daarbij denk ik aan *tenure track*-systemen en aan profilering door concentratie van toptalent. Ook de talentprogramma's van NWO zorgen voor ruimte voor onderzoekstalent. Door binnen deze programma's middelen in competitie in te zetten, wordt ervoor gezorgd dat het geld bij de beste onderzoekers terecht komt. Aan NWO heb ik gevraagd de verschillende talentlijnen te integreren.⁵⁴

De economische topsectoren hebben belang bij wetenschap van hoge kwaliteit, maar ook bij een grotere impact van het wetenschappelijk onderzoek en bij een toename van het benutten van ontwikkelde kennis. Profilering kan hieraan een belangrijke bijdrage leveren. NWO zal zich sterker inzetten voor valorisatie, onder andere door impact als volwaardig criterium te hanteren bij de honorering van onderzoeksvoorstellen. Wetenschap is van essentieel belang voor onze economische voorspoed. De aanpak voor de economische topsectoren vormt voor de wetenschap een extra uitdaging. Geen *business as usual*, de opdracht is de wetenschap nog beter in te zetten als brandstof in de pijplijn kennis-kunde-kassa. In de topsectorenaanpak stellen bedrijfsleven, overheid en wetenschappers kennisagenda's op voor de innovatieve sectoren waarin Nederland nu al sterk is en waarin we sterk willen blijven. Door daarop in te zetten, en de profilering van het onderzoekslandschap hierop (mede) te richten, kan ons land zich ontwikkelen tot een samenleving die de internationale concurrentie met zijn hersens aankan. Het is goed om te zien dat onze nationale wetenschapsprioriteiten (ICT, nanotechnologie en genomics) vanaf nu geborgd zijn in de topsectoren.

De agenda's van NWO en KNAW zullen zo veel mogelijk in lijn worden gebracht met de integrale agenda's voor de topsectoren. Daarbij zullen NWO en KNAW € 350 miljoen van hun onderzoeksmiddelen inzetten op basis van de kennisagenda's voor de topsectoren en het commitment van het bedrijfsleven (NWO-topsectorenluik). Onderzoek dat NWO hieruit financiert, sluit aan op de prioriteiten van de topsectoren. NWO en KNAW zetten hun middelen in op basis van wetenschappelijke kwaliteit en impact.

Hierbij moet overigens worden bedacht dat bijvoorbeeld de instituten van de KNAW voor een belangrijk deel opereren binnen de sociale en de geesteswetenschappen. Uitbreiding van werkwijzen voor publiek-private samenwerking, vraagsturing en meer focus op valorisatie nemen een belangrijke plaats in. Publiek-private samenwerking staat hoog op de agenda van veel topteam. Dit geldt niet alleen voor onderzoek maar ook voor onderwijs. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om de Centres of Expertise en de Centra voor Innovatief Vakmanschap. Want ook het onderwijs in universiteiten en hogescholen moet aansluiten op de topsectoren om onze kenniswerkers goed voor de toekomst klaar te stomen.

Juist publiek-private samenwerkingsverbanden brengen bedrijven, kennisinstellingen en overheid dicht bij elkaar. Zij vormen daarmee het fundament van het bedrijfslevenbeleid van het kabinet. Publiek-private samenwerking ziet het kabinet als kansrijke route op verschillende terreinen. In de afgelopen jaren zijn al verschillende succesvolle samenwerkingsverbanden opgebouwd. De verschillende technologische topinstituten (TTI's) zijn daar een goed voorbeeld van. Wanneer bedrijven in de samenwerking aangeven waar ze zelf in R&D investeren, dan kan de rest van de keten (van fundamenteel, tot toegepast onderzoek en onderwijs) daarop inspelen. Het resultaat moet een daadwerkelijk groter commitment van bedrijven zijn; het gaat uiteindelijk om meer innovatie. Publieke investeringen zijn daarbij een hefboom voor private inzet. Om het innovatieklimaat te borgen, hebben de boegbeelden voorgesteld om een generieke fiscale faciliteit op R&D in te voeren. Dit voorstel is door het kabinet positief ontvangen. Daarom zal in de komende maanden, bij de verdere inpassing in de Fiscale Agenda, aandacht worden besteed aan de effectiviteit van zo'n regeling, de Europeesrechtelijke en budgettaire aspecten en de uitvoeringskosten.

⁵³ KNAW, mei 2011

⁵⁴ Zie de beleidsreactie op de strategische plannen van NWO en KNAW, TK 29 338, nr. 104

Verdere profilering in het onderzoekslandschap is ook nodig met het oog op een nog grotere bijdrage van de wetenschap aan onze samenleving en de vragen waarvoor zij staat. De *grand challenges* zijn in Europa in toenemende mate een belangrijke aanliegroute voor het definiëren van grootschalige onderzoeks- en innovatieprogramma's.⁵⁵ Van belang is dat de Nederlandse kenniswereld hierop goed inspeelt en maximaal kan profiteren van de (financiële) kansen die Europa biedt. Dit vraagt om profilering op onderzoeksdomeinen die van belang zijn voor maatschappelijke uitdagingen zoals energie- en waterschaarste, voedselvoorziening, verouderende samenlevingen, volksgezondheid, pandemieën, voedselveiligheid en de opwarming van de aarde. Daarbij zijn niet alleen de bèta- en technische disciplines in beeld, ook van de sociale en de geesteswetenschappen wordt een stevige bijdrage verwacht. De economische topsectoren leveren overigens ook een belangrijke bijdrage aan deze maatschappelijke thema's. De *grand challenges* vormen voor de economische topsectoren ook kansen om geld mee te verdienen. Maatschappelijke uitdagingen liggen niet altijd in het verlengde van de topsectorenaanpak. Daarom is in het profileringsproces van de kennisinstellingen ook aandacht nodig voor (veelal multidisciplinair) onderzoek dat nodig is om ook aan die maatschappelijke uitdagingen het hoofd te kunnen bieden.

De groene kennisketen

Het groene kennissysteem verbindt wo, hbo, mbo en vmbo met elkaar, maar ook met het onderzoek. Vanuit deze verbinding wordt kennis snel verspreid richting het onderwijs. In de rol als kenniscentrum wordt via de onderwijsinstellingen of via arrangementen kennis op maat gesneden voor stakeholders, zodat deze in de praktijk kan worden toegepast. Door interactie met deze stakeholders wordt de beroepspraktijk en ervaringskennis de school binnengehaald. Dit systeem staat niet op zichzelf, maar werkt ook samen met onderwijs- en onderzoekspartijen vanuit andere kennisgebieden op crosssectorale thema's. Dit leidt tot up-to-date opleidingen en benutting van actuele kennis. Het Hoger Agrarisch Onderwijs (hao) heeft een belangrijke schakelrol in de kennisketen en werkt samen met Wageningen UR (vanuit de filosofie 'science for impact') middels het sectorplan HAO aan verdere profilering én de transitie naar kenniscentrum. De Groene kenniscoöperatie faciliteert de verspreiding van kennis door gezamenlijke voorzieningen te beheren voor het gehele groene kennissysteem.

Om de impact van onderzoek te vergroten en de resultaten ervan beter te benutten, is het essentieel de integrale kennisketen – de 'pijplijn' van fundamenteel, toegepast, praktijkgericht onderzoek en innovatie – te versterken. Daarnaast moet ook de samenwerking tussen werkgevers en kennisinstellingen worden versterkt. Dit geldt ook voor de inspanningen gericht op valorisatie van kennis en het stimuleren van ondernemerschap bij studenten en onderzoekers. Voor hogescholen is belangrijk dat zij het praktijkgericht onderzoek versterken, zodat ook zij een vanzelfsprekender plaats krijgen in het innovatiesysteem.

Tot slot: in een bloeiende kenniseconomie zijn wetenschap en een onderzoekende houding stevig ingebed in de samenleving. Burgers hebben vertrouwen in wetenschappelijke resultaten en expertise, bijvoorbeeld in debatten over vaccinaties of klimaatverandering. Zij stellen wetenschappelijke vindingen boven opinies van niet-geschoolde experts. Voor wetenschappers en hun instellingen betekent dit dat zij een actieve en gecoördineerde bijdrage moeten leveren aan wetenschapscommunicatie en –educatie. Maar ook dat zij burgers toegang geven tot de laatste stand van de wetenschappelijke inzichten. Hiervoor is een goede wetenschappelijke informatievoorziening, zo mogelijk op basis van 'open access', van groot belang. In een kennissamenleving moeten de data en de resultaten van het publiek gefinancierde onderzoek gemakkelijk vindbaar en toegankelijk zijn voor iedereen. Van de kennisinstellingen wordt daarom verwacht dat zij die toegankelijkheid optimaliseren. In de volgende paragrafen zet ik de maatregelen uiteen ten aanzien van:

- profilering van onderzoek in het wo en afstemming op de topsectorenagenda's en de Europese onderzoeks- en innovatieagenda, inclusief kwaliteitsborging van het onderzoek;
- impact en benutting van onderzoek; valorisatie, technologisch en technisch-wetenschappelijk onderzoek, privaat kapitaal voor onderzoek, ondernemerschap, wetenschapscommunicatie en toegang tot wetenschappelijke informatie;
- praktijkgericht onderzoek in het hbo, waaronder het RAAK-programma en publiek-private samenwerkingsverbanden zoals Centres of Expertise.

⁵⁵ Zie brief EL&I/OCW; 'EU-voorstel: Groenboek over een gemeenschappelijk strategisch kader voor EU-financiering van onderzoek en innovatie COM(2011) 48', Kamerstuk 32 744, nr. 1

4.1

Proflering van onderzoek in het wo

De komende kabinetsperiode wil het kabinet benutten om samen met de instellingen te komen tot een verdere proflering van ons onderzoekslandschap. In het onderstaande beschrijf ik wat ik van de instellingen verwacht. Scherpe keuzes van instellingen moeten zorgen voor een verdere proflering van ons nationale onderzoekslandschap. Dat is nodig om op een aantal terreinen tot de wereldtop te blijven behoren. Van de instellingen verwacht ik daarbij dat zij een stevig inhoudelijk onderzoeksprofiel kiezen. Maar de instellingen zullen ook de samenwerking moeten aangaan en zo hun profiel sterker aanzetten. Met elkaar, met onderzoeksinstellingen en met bedrijven.

Alle universiteiten zullen hun wetenschappelijk profiel moeten versterken door het vormen van zwaartepunten en samenwerking in allianties. Het streven daarbij is dat iedere universiteit tenminste op enkele gebieden tot de wereldtop behoort. Het is ook de bedoeling dat de universiteiten zichtbaar bijdragen aan de economische topsectoren en *grand challenges*. Van de universiteiten wordt daarom gevraagd dat zij in de komende periode hun onderzoek gezamenlijk doorlichten en een overzicht opstellen van hun individuele sterktes. Op basis daarvan moet de VSNU in 2012 voorstellen doen voor verdergaande proflering in het onderzoek, die uiterlijk in 2015 geïmplementeerd zijn. Uit die voorstellen moet blijken hoe de universiteiten samenwerken met andere kennisinstellingen (nationale onderzoeksinstituten) en met bedrijven binnen de topsectoren, en hoe zij inspelen op maatschappelijke uitdagingen. In hoofdstuk 5 wordt aangegeven hoe het proces rond (onderzoeks)proflering wordt vormgegeven.

Daarbij moet er wel een goede balans zijn tussen onderwijsgebonden onderzoek, onderzoek dat wordt gedreven door louter wetenschappelijke nieuwsgierigheid en onderzoek dat wordt gedreven door economische en maatschappelijke vragen. Dit geldt ook voor de daarmee gemoeide geldstromen. Ook moet er voldoende ruimte zijn voor fundamenteel onderzoek buiten de topsectoren. Proflering in het onderzoek moet daarom in ieder geval gepaard gaan met keuzes in het aanbod van phd-opleidingen en de *researchmasters*.

Het onderwijsaanbod van de (top)onderzoekscholen dient zeer nauw aan te sluiten bij de zwaartepunten in het onderzoek.

Ook de instituten van NWO en KNAW zullen een actieve rol moeten spelen in het proces van proflering van het wetenschappelijk kennislandschap.⁵⁶ Deze instituten zullen strategische allianties moeten aangaan met de universiteiten die met hun profiel aansluiten bij de nationale opdracht van deze instituten. Huisvesting *on campus* van de instituten draagt bij aan clustervorming en proflering, zoals we zien in Utrecht rond het Hubrecht lab, of in Eindhoven rond het energieonderzoek van NWO-instituut Fundamenteel Onderzoek der Materie (FOM). Over de alliantievorming tussen de para-universitaire instituten worden in het bestuurlijk overleg met NWO en KNAW jaarlijks afspraken gemaakt. Hierbij zullen overigens niet alleen de bèta- en technische instituten betrokken zijn, maar ook de instituten die zich richten op de geestes- en de sociale wetenschappen. Van de universiteiten verwacht ik tegelijkertijd dat zij samenwerking en het vormen van allianties met de instituten een stevige plaats zullen geven in hun profileringsagenda.

Tot slot: in het proces van proflering zoals dat mij voor ogen staat, moeten voldoende *checks and balances* zijn ingebouwd. Het kan niet zo zijn dat proflering zodanig krachtige vormen aanneemt dat kleinere, voor ons land belangrijke vakgebieden buiten de boot gaan vallen. Het proces van proflering mag niet leiden tot het ontstaan van witte vlekken. De KNAW zal bij de bewaking hiervan een rol moeten spelen met een voortdurende kritische reflectie op het functioneren van de (nationale) cohesie van het bestel als geheel.

4.1.1

Financiële impulsen voor proflering

In het regeerakkoord is aangegeven dat in deze kabinetsperiode een bedrag van € 90 miljoen onderzoeksmiddelen wordt gheralloceerd. Hiervoor worden de publiek bekostigde universiteiten en hogescholen voor een bedrag van € 70 miljoen gekort op basis van hun onderzoeksaandeel. Daarnaast vindt een korting plaats van € 20 miljoen op de tweede geldstroom. De hierdoor vrijkomende middelen zijn bestemd voor verdere proflering van het onderzoekslandschap in relatie tot de topsectoren, totaal € 58 miljoen. Bij de besteding van deze middelen dient een duidelijke relatie te worden gelegd met de agenda's van de topsectoren.

⁵⁶ Zie beleidsreactie op de strategische plannen van NWO en KNAW, Kamerstuk 29 338, nr. 104

Voor versterking van impact en valorisatie van onderzoek is € 10 miljoen bestemd voor Technologiestichting STW (zie par. 4.3). Voor praktijkgericht onderzoek in het hbo nog eens € 2 miljoen (zie par. 4.4). Daarnaast zet ik de impuls van het vorige kabinet van € 20 miljoen voor het sectorplan natuur- en scheikunde door.

Verdeling van de € 90 miljoen

Grootschalige onderzoeksfaciliteiten, waaronder ICT-onderzoeksinfrastructuur	€ 36 mln. (€ 15 mln.)
Versterking sectoren:	
• Alfa-gammawetenschappen	€ 17 mln.
• Geesteswetenschappen	€ 5 mln.
Toponderzoekscholen	€ 20 mln.
STW	€ 10 mln.
Praktijkgericht onderzoek in hbo	€ 2 mln.

Omdat bovengenoemde bedragen maar één keer kunnen worden uitgegeven, zijn scherpe prioriteiten gesteld en is gekeken welke extra investeringen het grootste effect hebben op de verdere profilering van het onderzoeksland-schap, op de kwaliteit van het onderzoek en op de topsectoren. Mijn eerste prioriteit hierbij zijn investeringen in grootschalige onderzoeksfaciliteiten, omdat deze zorgen voor krachtige onderzoekszwaartepunten en voor goede mogelijkheden voor samenwerking met het bedrijfsleven en met maatschappelijke organisaties. Het budget bij NWO hiervoor wordt verdubbeld. Ook zijn extra investeringen nodig in de alfa- en gammawetenschappen, met het oog op een betere verwevenheid tussen onderwijs en onderzoek, maar zeker ook met het oog op hun bijdrage aan maatschappelijke uitdagingen. Ook wordt extra geïnvesteerd in het sectorplan ‘Duurzame geesteswetenschappen’. Uitbreiding van de dieptestrategie voor toponderzoekscholen moet ervoor zorgen dat er op basis van landelijke competitie nieuwe toponderzoekscholen komen die in staat zijn een goede bijdrage te leveren aan de topsectorenaanpak en aan *grand challenges*.

Grootschalige onderzoeksfaciliteiten, waaronder de ICT onderzoeksinfrastructuur

Investeringen in grootschalige onderzoeksfaciliteiten zorgen voor concentratie van toponderzoekers. Zij moeten kunnen werken met faciliteiten van wereldniveau. Ook vormen grote onderzoeksfaciliteiten een belangrijke katalysator in het proces van profilering. Door te investeren in dit soort faciliteiten ontstaan *hot spots* voor bedrijvigheid en talent. Investeringen in grote onderzoeksfaciliteiten zijn daarom een belangrijke prioriteit in het profileringsbeleid van dit kabinet. Het bestaande budget voor de grote onderzoeksinfrastructuur van € 20 miljoen bij NWO wordt daarom

verhoogd met € 36 miljoen per jaar. Inmiddels is NWO al gevraagd om de nationale *roadmap*⁵⁷ voor grote onderzoeksfaciliteiten te actualiseren. Het verhoogde bedrag kan onmiddellijk meegenomen worden in deze procedure, net als de kennisagenda's uit het topsectorenbeleid die zijn opgesteld als vervolg op de Bedrijfslevenbrief.

Willen deze investeringen renderen, dan is een goede ICT-onderzoeksinfrastructuur van cruciaal belang. De wetenschap van de vroeg 21ste eeuw kenmerkt zich door datagedrevenheid en -overvloed. Dat geldt temeer voor onderzoeksfaciliteiten, die alleen maar meer digitale data zullen gaan genereren. Ieder wetenschappelijk (en toegepast) onderzoek, iedere kennisinstelling en iedere faciliteit is dan ook sterk afhankelijk van de kwaliteit van de nationale ICT-infrastructuur en van het ICT-onderzoek. Tot nu toe heeft Nederland een toonaangevende ICT-infrastructuur, mede dankzij Surf. Die positie moet behouden blijven. Uit het verhoogde budget voor de grote onderzoeksfaciliteiten zal daarom een versterking van de nationale ICT-onderzoeksinfrastructuur bekostigd moeten worden, met een bedrag oplopend tot € 15 miljoen per jaar. Onder regie van NWO is een plan opgesteld voor de verschillende basiscomponenten van de ICT-onderzoeksinfrastructuur: netwerken, *high performance computing*, visualisatie, *grids*, geavanceerde dataopslag en voorzieningen voor *e-science*. De middelen zullen, via NWO, worden ingezet voor het realiseren van dit plan.

Versterking sectoren

Voor het versterken van een aantal wetenschapssectoren worden extra middelen uitgetrokken. In de alfa- en gammawetenschappen moet een betere verwevenheid tussen onderwijs en onderzoek worden gerealiseerd. Ook moet hun bijdrage aan de maatschappelijke uitdagingen worden versterkt. Extra middelen zijn nodig voor het sectorplan geesteswetenschappen om versnippering en kleinschaligheid aan te pakken. Het onderzoek in de natuur- en scheikunde moet eveneens worden versterkt. Dit betreft zowel de fundamentele wetenschappen als het belang van de natuur- en scheikunde voor het bedrijfsleven.

De problemen die zich voordoen in de **alfa- en gamma-wetenschappen** komen voort uit de sterk wisselende studentenaantallen, versnippering in relatief kleine onderzoeksgroepen en geringe mogelijkheden om derdegeldstroommiddelen aan te trekken. Met de versterking van deze gebieden is onder het vorige kabinet al een aanvang gemaakt. Voor het onderzoek in deze gebieden komt € 17 miljoen beschikbaar. Dit bedrag zal, conform de in het Canada-akkoord afgesproken verdeelsleutel, worden ingezet voor het oplossen van de problemen binnen deze domeinen en voor het versterken van de

⁵⁷ TK 27 406, nr. 145

positie van de jonge universiteiten. Ik verwacht van de instellingen dat zij deze middelen inzetten om de verwevenheid van onderwijs en onderzoek te versterken en om een belangrijke stimulans te geven aan onderzoek voor het oplossen van maatschappelijke uitdagingen zoals veiligheid en sociale cohesie, de financiële crisis of pensioenzekerheid. Ook verwacht ik van de instellingen dat zij met deze extra middelen zullen werken aan een grotere verwevenheid van onderwijs en onderzoek. Hiermee geef ik ook invulling aan de motie-Lucas van 9 december 2010⁵⁸ om met de VSNU in gesprek te gaan over een meer evenwichtige verdeling van de onderzoeksbekostiging tussen de universiteiten.

Voor de **geesteswetenschappen** is een bedrag van € 5 miljoen uitgetrokken. Deze middelen zijn bestemd voor de verdere uitwerking van het sectorplan 'Duurzame Geesteswetenschappen' door het regieorgaan. Met deze middelen moeten de versnippering en nadelige kleinschaligheid in een aantal van de vakgebieden uit de geesteswetenschappen worden bestreden, onder andere door een betere taakverdeling tussen de geesteswetenschappelijke faculteiten.

Het sectorplan **Natuur- en Scheikunde** heeft als doel het universitair onderwijs en onderzoek in de natuur- en scheikunde te versterken. Dit is van belang voor het bedrijfsleven, maar ook voor het versterken van de fundamentele basiswetenschappen en voor het verhogen van de instroom in het onderwijs en van het rendement hiervan. Uit bestaande middelen is hiervoor vanaf 2011 structureel € 20 miljoen per jaar beschikbaar, waarvan € 14 miljoen via de tien faculteiten met natuur- en scheikunde. De overige € 6 miljoen wordt door NWO/CW (gebiedsbestuur Chemische Wetenschap) en FOM verdeeld aan onderzoekers (in competitie) of besteed aan de aankoop van grote apparaten.

Toponderzoekscholen in de topsectoren

Er komt een groter budget beschikbaar voor toponderzoekscholen uit de zogenaamde dieptestrategie. Daardoor worden de toponderzoekscholen beter verbonden met de *grand challenges* uit het EU Kaderprogramma en met de economische topsectoren. Toponderzoekscholen zijn in 1997 van start gegaan na een strenge selectie op kwaliteit, en zijn enkele malen (zeer) positief geëvalueerd vanwege hun bijdrage aan de nationale coördinatie van excellent onderzoek. Op basis van die positieve evaluaties zijn de geselecteerde toponderzoekscholen steeds gecontinueerd. De laatste evaluatie was in 2010, waarbij twee van de zes toponderzoekscholen (NOVA en Zernike) het predicaat 'exemplary' meekregen en vier het predicaat 'excellent'. Omdat een zekere verstarring van het instrument toponder-

zoekscholen dreigde, heeft minister Plasterk in 2009 aan de KNAW gevraagd te adviseren over een grotere dynamiek van het instrument⁵⁹. De KNAW adviseerde het budget te verdubbelen en stelde voor om de plannen voor toponderzoekscholen te laten beoordelen in drie 'kamers'. Hiermee wordt een bredere spreiding beoogd over de zich ontwikkelende wetenschapsgebieden. Ik neem het advies van de KNAW op hoofdlijnen over, maar wil een andere verdeling over de 'kamers', namelijk één kamer voor bèta- en technische wetenschappen, één kamer voor biomedische wetenschappen en *life sciences* en één kamer voor alfa/gammawetenschappen. Hiervoor wordt een bedrag ingezet van € 20 miljoen, bovenop het reeds bestaande beschikbare bedrag van € 26 miljoen. Dit extra budget moet leiden tot profilering van universitair toponderzoek dat bijdraagt aan de topsectoren dan wel aan onderzoek op het gebied van de *grand challenges* van het EU-Kaderprogramma. Ik zal aan NWO vragen een beoordelingsprocedure te ontwikkelen waarin zowel recht gedaan wordt aan het advies van de KNAW, als aan het topsectorenbeleid van dit kabinet en waarmee goed ingespeeld kan worden op de Europese onderzoeksagenda. De twee als 'exemplary' gekwalificeerde scholen zullen zonder meer uit de dieptestrategie bekostigd blijven worden, zolang zij zich als zodanig kwalificeren. De vier andere toponderzoekscholen kunnen opnieuw meedingen in de door NWO te ontwikkelen procedure.

4.1.2

Kwaliteitsborging onderzoek

Om scherpe profielkeuzes te ondersteunen is het nodig om, naast financiële impulsen, de kwaliteitsevaluatie van het onderzoek aan te passen. Dat vergt op een aantal punten aanpassing van de huidige manier van werken van de kennisinstellingen en van het Standaard Evaluatie Protocol. In de eerste plaats is een betere landelijke vergelijkbaarheid van gelijksoortige onderzoeksgroepen nodig. Dat is nodig voor het overzicht van nationale sterktes dat de instellingen gezamenlijk moeten aanleveren. Om dit overzicht objectief te kunnen beoordelen, moet op basis van feiten kunnen worden vastgesteld waar onze sterktes precies liggen. Op dit moment is een landelijke vergelijking echter niet goed mogelijk. Verder is vaak onvoldoende duidelijk welke gevolgen instellingen geven aan de aanbevelingen van evaluatiecommissies. Ook wordt in de evaluaties vaak onvoldoende recht gedaan aan de specifieke kenmerken van een aantal wetenschapsgebieden, zoals de technische en construerende wetenschappen en de geesteswetenschappen. Tot slot wordt nog met onvoldoende waardering

⁵⁸ Motie Lucas over een evenwichtige verdeling van de onderzoeksbekostiging tussen universiteiten, TK 32 500 VIII, nr. 84

⁵⁹ TK 27 406, nr. 185

gekeken naar valorisatie van wetenschappelijke kennis (zie hieronder). Over deze bezwaren in de kwaliteitsborging van het onderzoek en in het protocol zal ik het gesprek aangaan met de betrokken instellingen (VSNU, NWO en KNAW). De individuele instellingen zullen in hun instellingsplannen scherper moeten aangeven wat zij doen met de aanbevelingen van evaluatiecommissies.

4.1.3

Europese onderzoeksagenda

De profilering in het Nederlandse landschap moet goed aansluiten bij de ontwikkelingen in het Europese onderzoeksbeleid zodat Europese middelen voor onderzoek en innovatie een optimaal katalyserend effect hebben op onze nationale inspanningen. Europese investeringen zijn nodig voor projecten die het nationale niveau overstijgen, om versnippering en duplicatie van inspanningen te voorkomen en om grensoverschrijdende samenwerking te stimuleren.

Een goede aansluiting van het nationale onderzoeksbeleid op het Europese is ook belangrijk met het oog op het behalen van een goede retour op onze EU-bijdrage. Nederlandse onderzoekers weten nu al een hoge retour uit het Kaderprogramma voor onderzoek en technologische ontwikkeling te behalen. Van het budget voor de eerste helft van het 7e Kaderprogramma ging 6,7% naar Nederlandse onderzoekers, tegen een redelijkerwijs te verwachten percentage van 5%. Ik vind het daarom belangrijk dat instellingen in staat zijn en blijven de Europese bijdragen te *matchen*. Tegen de achtergrond van teruglopende overheidsmiddelen zal dit scherpe keuzes van de instellingen vragen.

Het kabinet pleit voor een sobere EU-begroting⁶⁰, maar binnen dit krappere budgettaire kader moeten wel voldoende middelen worden vrijgespeeld om meer te kunnen investeren in onderzoek en innovatie. Daarbinnen moet er een verhoogde inzet worden gerealiseerd op thema's met een grote maatschappelijke en/of economische impact, met aandacht voor demonstratieactiviteiten en het ontwikkelen van prototypes. Ook zouden er in die begroting extra middelen moeten komen voor de Europese onderzoeksraad (ERC) voor vrij en ongebonden onderzoek en voor kapitaalmarktinstrumenten gericht op zowel risicokapitaal als kredieten.

Kortom, de nationale en Europese prioriteiten moeten goed op elkaar zijn afgestemd en de nationale ambities voor hoger onderwijs, wetenschap en innovatie zullen nauw moeten aansluiten bij de Europese agenda. Goed overleg met betrokkenen uit wetenschap, hoger onderwijs en bedrijfsleven moet daarbij zorgen voor voldoende Nederlandse invloed op de Europese agenda. Andersom zullen de Europese ontwikkelingen een goede plaats moeten krijgen in het nationale beleid. Zo heeft het kabinet gevraagd bij de nadere invulling van de economische topsectoren de Europese agenda mee te nemen bij het opstellen van de agenda's per topsector. Ook zullen profileringsplannen van de instellingen nadrukkelijk worden bekeken in het licht van de Europese agenda voor onderzoek en innovatie.

Ook de hogescholen doen mee in de competitie om Europese onderzoeksgelden. Hoewel het praktijkgericht onderzoek nog sterk in ontwikkeling is in vergelijking met het wetenschappelijk onderzoek, is verankering van onderzoek ook in het hoger beroepsonderwijs een belangrijke doelstelling. Praktijkgericht onderzoek draagt bij aan een hogere kwaliteit van onderwijs en aan de samenwerking tussen hogescholen en bedrijfsleven. Ook in Europees verband zal Nederland de aandacht vestigen op het belang van investeringen in praktijkgericht onderzoek voor met name de innovativiteit van het midden- en kleinbedrijf.

⁶⁰ Zie brief EL&I/OCW; 'EU-voorstel: Groenboek over een gemeenschappelijk strategisch kader voor EU-financiering van onderzoek en innovatie COM(2011)48', Kamerstuk 32744, nr. 1

4.2

Benutting en impact van onderzoek

De impact van het onderzoek moet omhoog en nieuwe kennis moet eerder haar weg vinden richting innovatie. Het mag geen zeventien jaar meer duren voor een verbetering in de gezondheidszorg zichtbaar wordt. Het mag ook niet meer voorkomen dat het vestigen van een *start-up* door een ondernemende onderzoeker als ongepast wordt beschouwd. De verbindingen tussen bedrijven, overheden, maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen moeten veel sterker worden. Alleen door krachtig gezamenlijk opereren kunnen deze partijen in Nederland de internationale concurrentie met andere kennis economieën nog aan.

Resultaten van wetenschappelijk onderzoek moeten beter hun weg vinden in innovatieve producten, processen en diensten. Samenwerking in de Gouden Driehoek (overheid, kennisinstellingen en bedrijfsleven) via de topsectoren-aanpak is hiervoor de aangewezen weg. Ook moet ons onderzoek een grotere bijdrage leveren aan maatschappelijke uitdagingen.

Dit vraagt om verdergaande publiek-private samenwerking tussen kennisinstellingen, bedrijven en maatschappelijke instellingen. De afgelopen jaren zijn er al verschillende succesvolle samenwerkingsverbanden opgebouwd. De verschillende technologische topinstituten zijn daar een goed voorbeeld van. Juist deze samenwerkingsverbanden tussen bedrijven, kennisinstellingen en de overheid brengen partijen dicht bij elkaar en zorgen voor internationale profilering van sterke kennisclusters. Een meer structurele verankering van dit type publiek-private samenwerking in het kennislandschap is gewenst.

Zwaartepuntvorming in wo en hbo moet bijdragen aan het versterken van de verbindingen tussen onderzoek, onderwijs en (regionale) werkgevers. Zo ontstaat er een meer natuurlijke verwevenheid tussen de partners in de kennisketen. Dit laatste wordt bijvoorbeeld zichtbaar in *science parks* als het Bioscience Park in Leiden en de High Tech Campus Eindhoven.

Daarnaast is voor een betere benutting van het fundamenteel en praktijkgericht onderzoek van belang de gehele kennisketen te versterken. Omgevingen waarin onderwijs, onderzoek en toepassing samenkomen, prikkelen studenten hun verschillende talenten beter te ontwikkelen en te toetsen welke loopbaan het beste bij hen past: onderzoeker, kenniswerker, professional, zelfstandig ondernemer. Hun omgeving moet hen daartoe uitdagen. Ook voor onderzoekers is het gewenst dat ze zich verbinden met maatschappelijke uitdagingen en zich verdiepen in toepassingsmogelijkheden van nieuwe kennis. Dat vergroot het draagvlak voor onderzoek en de kansen op het aantrekken van privaat kapitaal.

Om resultaten van onderzoek sneller hun weg te laten vinden naar innovatie is een actief beleid nodig voor valorisatie en moeten ondernemerschap en een ondernemende houding in het hoger onderwijs actief worden gestimuleerd. Maar ook van de zijde van het bedrijfsleven zou met meer durf geïnvesteerd kunnen worden in kennisontwikkeling.

Valorisatie

Kennis moet beter worden benut. Universiteiten moeten ondernemende universiteiten worden. Ook onderzoekers moeten ondernemender worden. Om valorisatie, ofwel benutting van kennis, te versterken en structureel te verankeren in Nederland, gaan we dan ook op meerdere terreinen acties in gang zetten. Het kabinet zet in op de ontwikkeling van een professionele *entrepreneurial pipeline* van ondernemerschaponderwijs en fundamenteel onderzoek tot en met incubatie van nieuwe bedrijven. Dat gebeurt binnen universiteiten en hogescholen, maar ook daarbuiten, door het starten van nieuwe bedrijvigheid met het bestaande bedrijfsleven.

Ten eerste zal bij de kennisinstellingen valorisatie een prominentere rol gaan spelen. Daarbij gaat het zowel om economische als om maatschappelijke benutting van kennis. Het gaat bovendien om benutting van kennis uit alle domeinen, dus bijvoorbeeld uit de medische en technische hoek, maar ook uit het alfa- en gammadomein en de kunsten. Valorisatie moet in kennisinstellingen een stevige plaats en een hoogwaardige uitvoering krijgen. In 2008 hebben overheid, kennisinstellingen en werkgevers in de valorisatieagenda 'Kennis moet circuleren' al samen afgesproken hoe ze dat gaan aanpakken. Eind 2010 hebben EL&I en OCW het Valorisatieprogramma gestart en stelden zij € 80 miljoen beschikbaar (2010-12) als eenmalige impuls voor het faciliteren van onder meer verankering van het ondernemerschapsonderwijs, *screening* en *scouting* van mogelijk valoriseerbare kennis, bescherming van kennis om deze over te dragen, de ondersteuning van spin-off bedrijfjes en de vorming van netwerken van bedrijven en kennisinstellingen. Doel hiervan is dat de kennisinstellingen de faciliteiten voor valorisatie structureel en zelfdragend verankeren.

Inmiddels hebben TUD, UT, UvT, UU en WUR als penvoerders van hun respectievelijke consortia, waarin ook bedrijven en hogescholen participeren, samen rond € 25 miljoen ontvangen voor deze valorisatie-activiteiten. Dit kabinet is gelijk na het aantreden gestart met een programma om te zorgen dat we meer kennis omzetten in nieuwe producten en diensten.⁶¹ Het streven is dat vanaf 2016, of zoveel eerder als mogelijk, 2,5% of meer van de publieke onderzoeksmiddelen zal worden ingezet ten behoeve van het omzetten van kennis in innovaties. In het hoofdlijnenakkoord met de universiteiten zal ik afspraken maken met de universiteiten over de te bereiken outputdoelstellingen in het verlengde van de valorisatieagenda 'Kennis moet circuleren'.

Daarnaast wordt in de kwaliteitszorg voor onderzoek valorisatie definitief als evaluatiecriterium opgenomen. Er komen indicatoren om de inspanningen in valorisatie te kunnen monitoren. Hierbij kan gedacht worden aan aantallen patenten en octrooien die vermarkt zijn, aantallen *start-ups*, de bijdrage aan de werkgelegenheid en de mate van private investeringen.

Verder vraag ik de kennisinstellingen actief beleid te gaan voeren om hun wetenschappers en onderzoekers te stimuleren en te belonen voor hun valorisatie-inspanningen. Dit kan door aanpassingen in het HRM-beleid. Denk hierbij aan het aannamebeleid, het – waar nodig – mogelijk maken van een flexibele tijdsinzet, aan terugkeergaranties, en aan valorisatie als onderdeel van functioneringsgesprekken. Denk hierbij ook aan prikkels in het beloningssysteem, zoals het laten meewegen van het opstarten van een eigen onderneming en andere valorisatieactiviteiten, aan verdeling van de opbrengsten bij spin-offs en het opzetten van gezamenlijke promotietrajecten met bedrijven. In het hoofdlijnenakkoord met de universiteiten zal ik ook afspraken maken over op valorisatie gericht HRM-beleid.

Tenslotte is het hoog nodig dat het 'technology transfer beleid' in Nederland wordt geprofessionaliseerd. Dit betekent een uniform beleid voor intellectueel eigendom en een 'technology transfer office' dat gemandateerd is om namens de universiteit zaken te doen. Ook zijn valorisatieprofessionals nodig. Daarom wordt er gewerkt aan functieprofielen voor valorisatiemedewerkers en aan het versterken van de kwaliteit van deze medewerkers.

Het kabinet zal de Landelijke Commissie Valorisatie, die de uitvoering van de valorisatieagenda bewaakt, advies vragen over wat er nog meer nodig is om de 2,5%-doelstelling te verwezenlijken.

Privaat kapitaal voor onderzoek en innovatie

In zijn reactie op de adviezen van de topteam⁶² merkt de minister van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie op dat bedrijven in de economische topsectoren moeite hebben met het verkrijgen van kapitaal voor risicovolle innovatieve activiteiten. Het kabinet heeft daarom besloten deze kabinetsperiode een bedrag van € 500 miljoen uit te trekken voor een 'Innovatiefonds MKB+'. Met dit fonds wil het kabinet innovatieve ondernemers ondersteunen bij het vinden van financiering voor innovatieve projecten die niet volledig uit de markt kunnen worden gefinancierd. Het uitgangspunt hierbij is dat dit risicokapitaal bij succesvolle innovaties wordt terugbetaald, zodat met het beschikbare geld weer nieuwe innovatieve projecten mogelijk worden. De komende jaren wordt het innovatiefonds in stappen ingevuld. In 2012 bedraagt de omvang nagenoeg € 100 miljoen, in 2015 is dit gegroeid tot € 500 miljoen. Dit betekent een verdubbeling van de huidige middelen voor innovatiekredieten voor mkb-bedrijven. Dit is ook een grote kans voor de kennisinstellingen. Zij kunnen samen met privaat initiatief aan onderzoekstrajecten gaan werken.

Naast het hierboven aangekondigde innovatiefonds wil het kabinet er in de komende kabinetsperiode voor zorgen dat er meer risicokapitaal beschikbaar komt. Het kabinet doet dit door te bezien hoe regels en andere belemmeringen kunnen worden aangepakt om een meer risicovolle inzet van kapitaal in onderzoek en innovatie mogelijk te maken.

Durfskapitaal

Een venture capital verstrekker met een duidelijke Nederlandse structuur zou een grote positieve invloed kunnen hebben op innovatie in Nederland. Deze vormt als het ware de ontbrekende 'K' van kapitaal uit het rijtje kennis-kunde-(kapitaal)-kassa. Pensioenfondsen kunnen hierbij een rol spelen en doen dat ook steeds meer. Dit geldt zowel voor het ABP als het PGGM. Financiering van risicovolle kennis- en innovatietrajecten lijkt op het eerste oog geen voor de hand liggende optie voor pensioenfondsen. Toch komt het nogal eens voor dat geld van pensioenfondsen via een omweg toch in de financiering van Nederlands onderzoek of Nederlandse technologieontwikkeling terecht komt. Het geld loopt dan via, vaak buitenlandse, durfkapitalisten die op hun beurt soms Nederlands onderzoek financieren.

⁶¹ Zie brief EL&I, hoofdlijnen van het nieuwe bedrijfslevenbeleid 'Naar de Top', Kamerstuk 32637, nr. 1

⁶² TK 32 637, nr. 14

Ook wil het kabinet ervoor zorgen dat er meer kennis ontstaat bij kapitaalverstrekkers over onderzoek en innovatie. Dit kan bijvoorbeeld door transparantie te vergroten of door het inrichten van een expertisecentrum.

Ook een intensievere en duurzamere samenwerking tussen kennisinstellingen en bedrijven, bijvoorbeeld in de campusgedachte, kan bijdragen aan meer durf en bereidheid om privaat kapitaal in onderzoek te investeren. Universiteiten en hogescholen kunnen op dat vlak ondernemender zijn en meer aandacht besteden aan het verkrijgen van private financiering voor wetenschappelijk en toegepast onderzoek. Vooral voor onderzoek met een duidelijke innovatieve impact biedt dat mogelijkheden.

De bron van filantropische bijdragen (particulieren, bedrijven, fondsen) tenslotte, kan ook voor wetenschappelijk onderzoek beter worden benut. Op dit punt wordt een actieve en ondernemende houding van instellingen verwacht. Het kabinet zal deze ontwikkeling ondersteunen door het zichtbaar maken van succesformules. Hierbij ligt een koppeling met de grote maatschappelijke vraagstukken voor de hand.

Ondernemerschap

Voor innovatie, toepassing en vermarkting van kennis is een ondernemende houding bij studenten en onderzoekers nodig. Vooral startende, jonge bedrijven en ondernemende werknemers blijken een positieve invloed te hebben op de economische groei en innovatiekracht. Het vorig kabinet heeft daarom ruim € 30 miljoen ter beschikking gesteld om ondernemerschap en ondernemendheid in onderwijsinstellingen van primair onderwijs tot en met het hoger onderwijs (hbo en wo) te ondersteunen. Uit de éénmeting⁶³, die de Tweede Kamer heeft ontvangen, blijkt dat de afgelopen jaren belangrijke stappen zijn gezet om ondernemerschap op onderwijsinstellingen te stimuleren. In het hoger onderwijs, bijvoorbeeld, hebben steeds meer studenten de wens om ondernemer te worden; in 2010 zegt 23% van de studenten zeker ondernemer te willen worden tegenover 13% in 2007. De Nederlands Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO) ontwikkelt op verzoek van de overheid het 'bijzonder kenmerk' ondernemerschap voor hoger-onderwijsopleidingen. Daarmee kunnen instellingen hun profilering ondersteunen. Op korte termijn ontvangt de Tweede Kamer een nota over (het bevorderen van) Jong Ondernemerschap, die ook ingaat op de stand van zaken rond het ondernemerschapsonderwijs.

Technologisch en technisch-wetenschappelijk onderzoek

Voor succesvolle valorisatie is het nodig om wetenschappelijk onderzoek te stimuleren met concrete toepassingen in de praktijk. De aanpak die de Technologiestichting STW hiervoor gebruikt wordt in het algemeen gezien als *best practice*. STW hanteert naast het criterium van excellentie het criterium van utilisatie, en heeft altijd een begeleidingscommissie waarin het bedrijfsleven (of een andere gebruiker) participeert. Ervaringen die hiermee zijn opgedaan, laten zien dat alleen onderzoek van hoogwaardige kwaliteit leidt tot hoogwaardige valorisatie. STW is in staat gebleken die hoogwaardige kwaliteit te bieden en er tegelijkertijd voor te zorgen dat onderzoek wordt omgezet in concrete toepassingen. Om de valorisatie van het technologisch en technisch-wetenschappelijk onderzoek te versterken, wordt het budget van STW verhoogd met € 10 miljoen. Ik zal aan STW vragen hiervoor een procedure te ontwikkelen die uitgaat van een verhoging van het budget voor valorisatiesubsidies en aansluit bij de topsectorenaanpak. Ook NWO zal zijn activiteiten voor valorisatie via STW en de *valorization grant* uitbreiden. Verder zal NWO benutting als volwaardig criterium meenemen bij het beoordelen en honoreren van onderzoeksvoorstellen. Zo wordt valorisatie al aan de voorkant geborgd.

Wetenschapscommunicatie en toegang tot wetenschappelijke informatie

Een hoge impact van het onderzoek vergt niet alleen iets van de onderzoeker, maar ook van de gebruiker van nieuwe kennis. In een kennissamenleving van het niveau dat het kabinet ambiëert, heeft de gemiddelde burger een hoge graad van algemene kennis en zelf een onderzoekende houding. Burgers hebben vertrouwen in wetenschappelijke expertise en kunnen dat onderscheiden van een 'gewone' opinie, bijvoorbeeld in debatten over vaccinatie of klimaatverandering. Dit vertrouwen begint met vertrouwdheid met wetenschap, en dus met wetenschappers.

Het maatschappelijk belang van wetenschap moet om die reden beter over het voetlicht worden gebracht en het vertrouwen in de wetenschap moet worden versterkt. Ik verwacht daarom van de instellingen dat zij zich actief opstellen in de communicatie over wetenschap en dat zij daarbij meer de onderlinge samenwerking zoeken. Wetenschapscommunicatie wordt nationaal ondersteund met een subsidie aan het Nederlands Centrum voor Wetenschaps- en Techniekcommunicatie (NCWT). Deze is bestemd voor science center Nemo, voor andere regionale science centra en voor activiteiten als Oktober Kennismaand. Samen met OCW werkt Nemo aan een andere opzet voor deze kennismaand. Meer coördinatie is gewenst om een hogere impact van de verschillende wetenschaps- en techniekcommunicatieactiviteiten te verkrijgen.

⁶³ TK 31288, nr. 107

Vertrouwen in de wetenschap, en in haar integriteit, is tegelijkertijd een voorwaarde voor het maatschappelijk draagvlak voor (investerings in) wetenschap. Ik zal de KNAW vragen te adviseren over de vraag hoe de integriteit van en het vertrouwen in de wetenschap met beleid kunnen worden bevorderd.

Om het vertrouwen in de wetenschap te bevorderen, zijn vrije en duurzame toegang tot wetenschappelijke informatie eveneens van groot belang. Dat biedt burgers de gelegenheid zelf vertrouwd te worden met onderzoeksresultaten. Dit geldt niet alleen voor geïnteresseerde burgers, maar ook voor professionals buiten de kennisinstellingen, zoals huisartsen en mkb'ers. Een grotere toegankelijkheid van resultaten van wetenschappelijk onderzoek levert daarmee een belangrijke bijdrage aan valorisatie. Een steeds hoger geschoolde bevolking kan ook een hogere graad van informatie aan. Nederland heeft een vooraanstaande positie bij het toegankelijk maken van wetenschappelijke kennis. Deze voorsprong moet worden benut. De betrokken instellingen (KNAW, VSNU, HBO-raad, NWO, de Koninklijke Bibliotheek en de universiteitsbibliotheken, VNO-NCW en de wetenschappelijke uitgevers) werken intensief samen aan een zo open mogelijke toegang tot resultaten van publiek gefinancierd onderzoek. Ik onderschrijf de initiatieven vanuit het veld voor open access tot resultaten van publiek gefinancierd onderzoek. Dit geldt ook voor Europese initiatieven voor *open access* tot onderzoeksresultaten uit het 8e Kaderprogramma.⁶⁴ Initiatieven van wetenschappers om resultaten van hun onderzoek in *open access*-tijdschriften te publiceren juich ik toe. Ook het onderling beschikbaar stellen van onderzoeksdata tussen onderzoekers is hierbij van belang. Hergebruik van onderzoeksdata en –resultaten kan de basis vormen voor nieuw onderzoek en draagt op efficiënte wijze bij aan de verdere vooruitgang in de wetenschap.

⁶⁴ Zie brief EL&I/OCW; 'EU-voorstel: Groenboek over een gemeenschappelijk strategisch kader voor EU-financiering van onderzoek en innovatie COM(2011)48', Kamerstuk 32744, nr. 1

4.3

Praktijkgericht onderzoek in het hbo

Het praktijkgericht onderzoek in het hoger beroepsonderwijs vervult een dubbele functie. Enerzijds verhoogt het de kwaliteit van het onderwijs door de verwevenheid te vergroten tussen onderzoek en onderwijs. Anderzijds draagt het bij aan benutting van kennis, innovatie en samenwerking van hogescholen met bedrijven.

Het onderzoek aan hogescholen bevindt zich in vergelijking met het onderzoek aan de universiteiten nog in een ontwikkelingsfase. Het kabinet streeft naar een betere verankering van het praktijkgericht onderzoek in het hbo. Ook voor het praktijkgericht onderzoek geldt dat hogescholen scherpere keuzes moeten maken over de inzet van hun middelen en lectoren, die aansluiten bij de profielkeuze van hun hogeschool en de samenwerkingsverbanden met universiteiten en bedrijven. De Stichting Innovatie Alliantie (SIA)⁶⁵ heeft een analyse gemaakt van de bijdrage van het praktijkgericht onderzoek aan de topsectoren. Deze analyse 'Kennis roept om toepassing' kan hogescholen helpen bij het maken van de juiste keuzes.

De doorwerking van het onderzoek op de kwaliteit van het onderwijs in het hbo kan versterkt worden. Dit is ook onderwerp van de audits die de Validatiecommissie Kwaliteitszorg Onderzoek (VKO) sinds 2009 uitvoert. De VKO is door het bestuur van de HBO-raad geïnstalleerd. De VKO is een onafhankelijke commissie die de kwaliteitszorgsystemen voor praktijkgericht onderzoek van hogescholen valideert. Sinds de oprichting van de VKO zijn er meer dan zestig onderzoekseenheden (veelal lectoraten) extern gevisiteerd. De beoordelingen zijn niet alleen gericht op de onderzoekskwaliteit, maar ook op de betekenis van het onderzoek voor het onderwijs en de beroepspraktijk. De validatierapporten laten zien dat een goede inbedding van lectoren en onderzoek bepalend is voor een kwaliteitsslag in het onderwijs. De aanbevelingen van de VKO maken echter ook duidelijk dat het onderzoek en de kwaliteits-

Het praktijkgericht onderzoek draagt bij aan de economische topsectoren. Een aantal voorbeelden ter illustratie:

Topsector Agrofood

In de netwerkorganisatie Fhealinc werken o.a. HAS Den Bosch, Avans Hogeschool, ZLTO, gemeente Den Bosch en Jeroen Bosch Ziekenhuis samen aan de problematiek rond dierziekten (zoönosen) en de volksgezondheid. De regio Noordoost-Brabant is door de grote omvang van de intensieve veehouderij zeer betrokken bij deze problematiek en dit onderzoek.

Topsector Energie

Met de duurzame energieproeftuin op een van de daken van de Hogeschool Utrecht wordt met praktijkgericht onderzoek kennis over duurzame energietechnieken gegenereerd. In de proeftuin kunnen installateurs, adviseurs, beleidsmakers, woningcoöperaties, studenten, docenten en onderzoekers kennis maken met varianten van duurzame energie op daken. HU past de opgestelde technieken toe in het onderwijs en zet de tuin in voor het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek in samenwerking met de Universiteit Utrecht.

Topsector Chemie

In het Zuydlab van Hogeschool Zuyd wordt in samenwerking met en voor verschillende partners als DSM, TNO en academisch ziekenhuis Maastricht praktijkgericht onderzoek uitgevoerd. Studenten nemen actief deel aan deze onderzoeken. Het onderzoek varieert van DNA-onderzoek en materialenonderzoek tot vervanging van antibiotica in visvoer.

bewaking nog in ontwikkeling zijn. Verbetering hiervan kan volgens de VKO bij meerdere hogescholen worden gerealiseerd door te werken met concrete indicatoren voor kwaliteit en prestaties. Dit moet in het hbo meer aandacht krijgen.

Het praktijkgericht onderzoek dat hogescholen uitvoeren, verbindt onderwijs en werkgevers (mkb en (semi-)publieke sector) en stimuleert de innovatie van de beroepspraktijk. Ook binnen de topsectoren speelt het praktijkgericht onderzoek een belangrijke rol. Het heeft niet zelden een verbindende rol tussen fundamenteel wetenschappelijk onderzoek en het bedrijfsleven. Een belangrijk instrument voor praktijkgericht onderzoek is het RAAK-programma. Ook publiek-private samenwerkingsverbanden, zoals de Centres of Expertise dragen hier aan bij.

⁶⁵ In de Stichting Innovatie Alliantie (opgericht november 2003) zijn vertegenwoordigd VNO-NCW, MKB-Nederland, de HBO-raad, TNO, Novay en Syntens.

RAAK-programma

Het RAAK-programma is een competitieve geldstroom voor praktijkgericht onderzoek aan hogescholen en wordt uitgevoerd door SIA. Inmiddels zijn er ruim 480 lectoren op hogescholen werkzaam, zijn 600 onderzoekers gepromoveerd en hebben ruim 8.300 studenten, 2.300 docenten en 4.500 organisaties⁶⁶, zowel mkb-bedrijven als publieke organisaties, deelgenomen aan een RAAK-project. Dit blijkt uit recente tellingen. Zeer omvangrijk is de betrokkenheid van het aantal bedrijven uit het mkb en de publieke sector. Het versterken van de innovatiekracht van het mkb wordt genoemd in verschillende rapporten en adviezen over innovatie en het belang daarvan voor de concurrentiekracht van Nederland. Het versterken van de innovatiekracht van het mkb en de publieke sector staat daarom hoog op de nationale en Europese agenda. En het praktijkgericht onderzoek is daarin een belangrijke schakel, voor veel bedrijven in het mkb vaak de enige schakel. Deelnemers aan RAAK uit het mkb geven aan dat men in de hogeschool de kennispartner heeft gevonden die men voorheen niet had. De betrokkenheid van het bedrijfsleven uit zich ook in de co-financiering die een RAAK-project vereist. Bedrijven zijn bereid de kosten en de risico's van een praktijkgericht onderzoek te dragen.

De inhoudelijke ontwikkeling van het praktijkgericht onderzoek uit zich onder meer in de start van RAAK-PRO in 2008, waarin van de scholen een volwaardig onderzoeksprogramma wordt verwacht. Op dit moment vormt het RAAK-programma een aparte geldstroom voor praktijkgericht onderzoek door hogescholen. Het RAAK-programma krijgt in deze kabinetsperiode een structurele positie in het bestaande kennisbestel.

Centres of Expertise voor de topsectoren en maatschappelijke prioriteiten

Hogescholen vervullen een spilrol in de Centres of Expertise die het kabinet begin 2011 heeft gelanceerd in de topsectoren water, chemie en automotive. Deze centra, die met cofinanciering van bedrijven tot stand komen, zijn gericht op toponderwijs, toponderzoek en innovaties in het bedrijfsleven. In de topsectoren AgroFood en Tuinbouw zijn de Centra voor Biobased Economy en Greenports gestart. Afhankelijk van de behoeften van de topsectoren zal het kabinet bezien of de komende jaren ook voor andere sectoren een of meerdere Centres of Expertise tot stand moeten worden gebracht, of dat behoefte is aan andere vormen van publiek-private samenwerking.

De hogescholen HAN, Fontys en het Nederlandse Automotive bedrijfsleven willen hun Automotive Centre of Expertise (ACE) binnen vijf jaar laten uitgroeien tot het kenniscentrum voor praktijkgericht onderzoek en gespecialiseerd onderwijs op het gebied van High Tech Mobility. Daartoe zet ACE onder meer in op het vergroten met ca. 50% van de in- en uitstroom van studenten in de automotive opleidingen, het verbeteren van het studierendement van 57% naar 67% en een groei van het aantal starters. Bij ACE zijn meer dan 30 publieke en private partners betrokken.

Ook voor de publieke sector zijn zulke kenniscentra wenselijk. Een goede samenwerking tussen onderwijs, onderzoek en praktijk is immers niet alleen in economische topsectoren van belang maar kan ook de kwaliteit en innovatiekracht van publieke sectoren versterken. Gelet op de maatschappelijke vraagstukken en verwachte tekorten op de arbeidsmarkt, wordt de aandacht in eerste instantie gericht op de sectoren zorg en onderwijs. Een Centre voor de sector onderwijs richt zich vooral op vragen die leven in de onderwijspraktijk. Voor wat betreft de sector zorg gebeurt dit vanzelfsprekend in samenwerking met het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. De Raadscommissie voor Gezondheidsonderzoek heeft in haar advies 'Gezondheidsonderzoek aan hogescholen'⁶⁷ de betekenis van praktijkgericht onderzoek voor de gezondheidszorgsector onderstreept.

⁶⁶ SIA, 2009

⁶⁷ RGO, 2010

4.4

Wat gaan we doen?

Om de profilering van onderzoek en wetenschap te versterken zet dit kabinet in op:

Profilering van onderzoek en wetenschap:

- Bestuurlijke afspraken met de universiteiten over de zwaartepunten in hun wetenschappelijk onderzoek, op basis van een doorlichting van de huidige zwaartepunten en profileringsplannen van de instellingen voor de toekomst. Aansluiting bij de topsectoren en de *grand challenges* uit het 8ste Kaderprogramma is daarbij een essentiële vereiste.
- Bestuurlijke afspraken met NWO en KNAW over hun alliantie- en institutenbeleid in relatie tot de profileringsplannen van de universiteiten. Ook hier is de aansluiting bij de topsectoren en de *grand challenges* essentieel.
- Betere landelijke vergelijkbaarheid van de onderzoeks-kwaliteit van universiteiten en onderzoeksinstituten en een hogere waardering van valorisatieactiviteiten, in overleg met VSNU, KNAW en NWO, met behulp van het systeem voor kwaliteitsevaluatie.
- Verhoging van het budget voor de grote onderzoeksinfrastructuur (waaronder de ICT-onderzoeksinfrastructuur) dat bij NWO is ondergebracht met € 36 miljoen per jaar.
- Versterking van het alfa/gamma onderzoek met € 17 miljoen per jaar.
- Voorkomen van nadelige kleinschaligheid in de geesteswetenschappen, door het budget van het Regieorgaan Geesteswetenschappen te verhogen met € 5 miljoen per jaar.
- Verhoging van het budget voor de toponderzoekscholen gericht op topsectoren en *grand challenges* met € 20 miljoen per jaar.
- De KNAW vragen een monitorende rol te vervullen om te voorkomen dat er witte vlekken ontstaan in het (fundamentele) onderzoek.

Impact en benutting van onderzoek vergroten:

- Verankering van valorisatie als taak van kennisinstellingen via onder andere het Valorisatieprogramma, aandacht voor HRM-beleid voor valorisatie en voor professionalisering van valorisatiemedewerkers.

- Meer vraagsturing en verankering van publiek-private samenwerking in het onderzoek zoals in TTI's, valorisatie meenemen als volwaardig criterium bij beoordeling van onderzoeksvoorstellen.
- Nota Jong Ondernemerschap ten behoeve van het ondernemerschapsonderwijs.
- Analyse van regels en andere belemmeringen voor meer risicovolle inzet van kapitaal voor onderzoek en inrichting van expertisecentra voor transparantie over onderzoek en innovatie ten behoeve van kapitaalverstrekkers.
- Verhoging van het budget van STW met € 10 miljoen, uitbreiding werkwijze STW en *valorization grants*.
- Afspraken over valorisatie maken met de koepels over te bereiken outputdoelstellingen en over op valorisatie gericht HRM-beleid.
- Zo veel mogelijk open toegang tot wetenschappelijke informatie en een betere wetenschaps- en techniekcommunicatie, door coördinatie van de partijen in het veld: KNAW, VSNU, HBO-raad, NWO, KB, de (universiteits) bibliotheken, VNO-NCW en de wetenschappelijke uitgevers.
- Advies vragen aan de KNAW over het te voeren beleid ten aanzien van integriteit van en vertrouwen in de wetenschap.

Praktijkgericht onderzoek in het hbo verankeren:

- Meer aandacht voor kwaliteitsbewaking van het praktijkgericht onderzoek aan hogescholen.
- Meer structurele positie van het RAAK-programma in het bestaande kennisbestel.
- Afhankelijk van de behoeften van de topsectoren bezien of, behalve voor de publieke sectoren onderwijs en zorg, er ook voor andere sectoren een of meerdere Centres of Expertise moeten komen.

5.

Bekostiging:
belonen van kwaliteit
en profiel

5.1

Nieuwe dynamiek in de sturing van het hoger onderwijs

Minder focus op studentenaantallen in de bekostiging van het hoger onderwijs en meer belonen van kwaliteit en profiel: dat is één van de centrale aanbevelingen van de commissie-Veerman. De eenzijdige aandacht voor kwantiteit is ten koste gegaan van de kwaliteit. Scherpe profielkeuzes door universiteiten en hogescholen zijn nodig om te komen tot een hogere kwaliteit en een grotere herkenbaarheid voor studenten en werkgevers. Profileringsprofielen vergt meer ruimte voor selectie en collegegelddifferentiatie, zoals eerder is aangegeven. Dit hoofdstuk richt zich op de vormgeving van het profileringsproces en de noodzakelijke veranderingen in het bekostigingsmodel. Het is al meer dan een jaar geleden dat het rapport van de commissie-Veerman is gepresenteerd. Het rapport heeft brede steun gekregen. Dat moet nu omgezet worden in een onomkeerbare beweging in de gewenste richting.

Het advies van prof. dr. R.H. Dijkgraaf, J.F. Sistermans en prof. dr. A.M.L. van Wieringen (de werkgroep Profileringsprofielen en Bekostiging) geeft een uitwerking van dit thema uit het rapport van de commissie-Veerman (zie bijlage 1 voor het advies). Terecht pleit de werkgroep Profileringsprofielen en Bekostiging voor een combinatie van *bottom-up* en *top-down* initiatieven bij het profileringsproces. Instellingen zijn als eerste aan zet, maar de overheid moet wel “beoordelen of de gewenste stelselopbrengsten gerealiseerd worden in termen van kwaliteitsverbetering en doelmatigheid”.⁶⁸ Daartoe doet de werkgroep voorstellen voor aanpassingen in de bekostiging en een proces rond sector- en instellingsplannen aangestuurd door een regisseur. Belangrijke elementen uit dit advies neem ik over, maar op een aantal onderdelen vind ik het te massief en dreigt het risico van onnodige bureaucratie. Ik leg de nadruk op een scherpe verantwoording over bereikte resultaten, via prestatieafspraken.

⁶⁸ Werkgroep Profileringsprofielen en Bekostiging, 2011, p. 7

5.2

Uitgangspunten voor het profileringsproces

Bij de universiteiten heeft het rapport van de commissie-Veerman tot concrete voornemens geleid om via regionale allianties tot zwaartepunten in onderzoek en onderwijs te komen. Ook het hbo neemt initiatieven tot profilering, bijvoorbeeld met de sectorplannen voor Noord-Nederland, voor het kunstvak-onderwijs en voor het hoger agrarisch onderwijs. Ik zal voortbouwen op deze initiatieven en hoofdlijnen-akkoorden afsluiten met de VSNU en de HBO-raad waarin universiteiten en hogescholen zich committeren aan doelen en te behalen prestaties (zoals het terugdringen van het aantal opleidingen en het koppelen van masteropleidingen aan onderzoekszwaartepunten).

Het Nederlandse bestel kent bovendien al een behoorlijke mate van profilering. In het wetenschappelijk onderwijs heeft deze zich vooral ontwikkeld onder invloed van de dynamiek in het onderzoek, maar ook de ontstaansgeschiedenis van elke universiteit heeft haar stempel gedrukt op de inhoud en de aard van het aanwezige onderzoeks- en onderwijsaanbod. Ook het hoger beroepsonderwijs kent geprofileerde instellingen van hoge kwaliteit, maar tegelijkertijd laten de huidige problemen in het hbo zien dat een brede kwaliteitsslag nodig is.

De commissie-Veerman en de werkgroep Profilering en Bekostiging noemen overtuigende – en breed gedeelde – argumenten om het profileringsproces te versnellen en te verdiepen. Profilering leidt tot specialisatie, tot keuzes voor onderwerpen waar men goed in is, en dat is van groot belang, ook voor versterking van de basiskwaliteit. Profilering draagt ook bij aan differentiatie in het onderwijs en aan het terugdringen van de versnippering in het opleidingsaanbod. Zwaartepuntvorming in onderzoek en onderwijs leidt daarnaast tot krachtenbundeling die het mogelijk maakt de toenemende internationale concurrentie het hoofd te bieden. Profilering is ook nodig om in te spelen op topsectoren en maatschappelijke uitdagingen. Om het profileringsproces meer vaart te geven, hanteer ik de hierna volgende uitgangspunten.

Instellingen kiezen zelf hun profiel en spelen in op speerpunten van het kabinet

Universiteiten en hogescholen moeten niet op elkaar en op de overheid wachten, maar zelf de discussie starten. Dat was ook de oproep van de commissie-Veerman. Wat is het profiel van mijn instelling? Welk type studenten heb ik en hoe kan ik die het beste begeleiden? Met welke instellingen wil ik mijn ambities en prestaties benchmarken? Welke strategie hoort daarbij? Welke prioriteiten kies ik en welke opleidingen en onderzoekslijnen stoot ik af? De U-map-classificatie geeft een eerste overzicht van de bestaande profielen van instellingen. De classificatie kan instellingen helpen bij het zoeken naar vergelijkbare instellingen waaraan zij zich kunnen spiegelen. De overheid verwacht dat hogescholen en universiteiten in hun instellingsplannen inspelen op het in deze strategische agenda geschetste langetermijnperspectief voor het hoger onderwijs en onderzoek.

Sectorplannen zijn een belangrijke schakel in het profileringsproces

Sectorplannen zijn een bewezen effectief middel om te komen tot bundeling van krachten, herordering van het opleidingsaanbod en zwaartepuntvorming op nationaal niveau. Het is ook een goede manier om peers en belanghebbenden te betrekken. Sectorplannen nieuwe stijl zoals geadviseerd door de werkgroep Profilering en Bekostiging, vormen daarom een belangrijke schakel in het profileringsproces.

Kwaliteit en profiel worden belangrijke elementen in de bekostiging

In de financiering van het hoger onderwijs zullen kwaliteit en profilering worden gehonoreerd. Ten eerste zullen met alle instellingen prestatieafspraken worden gemaakt over kwaliteit, studiesucces, profielgerelateerde doelstellingen en valorisatie. Ten tweede wil ik selectief extra middelen toewijzen voor het stimuleren van (instellingsoverstijgende) zwaartepuntvorming en profilering. Voor deze twee elementen komt in deze kabinetsperiode een deel 'kwaliteit en profiel' in het bekostigingsmodel met een omvang van ongeveer 7% van het onderwijsbudget. Na verdere uitwerking zal dit deel vanaf 2016 kunnen oplopen tot ongeveer 20% van het onderwijsbudget. In een aantal andere landen wordt ook nagedacht over het vergroten van het prestatiegerelateerde deel in de bekostiging. Nederland loopt echter voorop met de keuze om zo'n substantieel deel van de bekostiging aan kwaliteit te koppelen. Zweden is recent gestart met een bescheiden vorm van generieke kwaliteitsbekostiging: 1,5% van het budget wordt verdeeld over de instellingen op basis van de hoogste scores in de kwaliteits-evaluatie. In 2012 zal hiervan een eerste evaluatie beschikbaar zijn.

5.3

Strategische keuzes voor de lange termijn

Met het profileringsproces wordt een grondige heroriëntatie in het hogeronderwijsbestel nagestreefd. Dat vergt een langjarig proces, waarbij consistent en consequent wordt vastgehouden aan de ingeslagen weg. Daarbij wil ik in eerste instantie de universiteiten en hogescholen zoveel mogelijk in de gelegenheid stellen dit proces zelf van de grond te tillen. Maar het vergt ook een onafhankelijke beoordeling van het tempo en de opbrengsten, met de langetermijndoelen voor ogen en op enige afstand van de actuele politiek-bestuurlijke discussie (paragraaf 5.6). Wanneer het oordeel daar aanleiding toe geeft, zal een meer actieve procesregie worden gevoerd.

5.3.1

Kwaliteit en profilering in het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek

De universiteiten hebben aangegeven zich collectief en individueel te committeren aan een hoofdlijnenakkoord over de gewenste ontwikkelingen in het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek. Een dergelijk hoofdlijnenakkoord geeft de sector zelf het voortouw bij het collectieve proces van zwaartepuntvorming in onderzoek en het doelmatiger organiseren van het opleidingsaanbod. Het sluit aan bij de lopende initiatieven van universiteiten om tot strategische allianties te komen. Het past ook bij de autonomie en de goede prestaties die de universiteiten – zeker in het onderzoek – leveren. Maar de afspraken zijn niet vrijblijvend en vragen om duidelijke verantwoording. De overheid gaat op haar beurt het gesprek aan met de universiteiten over de benodigde randvoorwaarden. Het voornemen is begin van dit najaar een hoofdlijnenakkoord te sluiten. In de zomermaanden zullen de voorbereidingen daartoe worden getroffen.

Doelstellingen

Het hoofdlijnenakkoord met de universiteiten zal zich richten op vier hoofdonderwerpen met bijbehorende landelijke doelstellingen:

- verhoging van kwaliteit en studiesucces: hogere onderwijsintensiteit, hoger rendement, lagere uitval (vooral in het eerste jaar), reductie van de overhead waar dit bijdraagt aan het primaire proces;
- reductie van het opleidingsaanbod, zwaartepuntvorming en taakverdeling tussen instellingen op het gebied van onderwijs in samenhang met onderzoek, invoering van brede bachelors en meer gezamenlijke (landelijke) masters;
- zwaartepuntvorming in onderzoek: taakverdeling tussen instellingen op het gebied van onderzoekszwaartepunten, aansluiting bij topsectoren en maatschappelijke uitdagingen, grand challenges van de EU, en ontwikkeling van sectorplannen;
- verhoging van benutting en impact van onderzoek; instellingen, wetenschappers en onderzoekers stimuleren en belonen voor valorisatie-inspanningen (o.a. aanpassingen in HRM-beleid en gezamenlijke promotietrajecten).

Randvoorwaarden

In het hoofdlijnenakkoord zullen ook randvoorwaarden aan de orde zijn die de overheid voor haar rekening neemt om het proces te faciliteren. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om:

- wet- en regelgeving rond selectie, aanmelddatum (ten behoeve van studiekeuzegesprekken), het afschaffen van de verplichte doorstroommaster, collegegelddifferentiatie en reductie van administratieve lasten;
- ruimte bij macrodoelmatigheidsoordelen als instellingen in overleg komen tot het herverkavelen en afstoten van opleidingen of de ontwikkeling van bredere bachelors;
- vermindering van administratieve lasten in de sturing van het onderzoek en onderwijs (zoals elementen uit bekostigingsregelgeving, subsidies, controle en verantwoording);
- voor een aantal grootschalige richtingen in de alfa-gamma-sector willen de universiteiten overgaan tot regulering van de instroom om de kwaliteit en het rendement van het onderwijs te verhogen. De mogelijkheden voor kwalitatieve selectie worden daartoe deze kabinetsperiode verruimd. Voor de volgende periode zal moeten worden bezien of nadere afspraken ten aanzien van de financieringswijze nodig zijn.

Verantwoording

De verantwoordelijkheid voor de voortgang, coördinatie en onderlinge afstemming van het proces leg ik hiermee bij de gezamenlijke universiteiten. Dat schept verplichtingen. Vóór de zomer van 2012 ontvang ik een rapportage van de VSNU over de voortgang bij de reductie van het opleidingsaanbod en de zwaartepuntvorming in het onderzoek; ook worden concrete in 2015 te behalen doelen voorgesteld.

De universiteiten verplichten zich via dit hoofdlijnenakkoord tot gemeenschappelijke doelen en te behalen resultaten voor de gehele wo-sector. Daarnaast worden spelregels en indicatoren vastgesteld voor de prestatieafspraken met individuele instellingen. Vervolgens worden met elke universiteit afspraken gemaakt over concrete prestaties en verantwoording op instellingsniveau. De nu al wettelijke verplichte instellingsplannen en jaarverslagen zullen worden benut voor de verantwoording hierover.

5.3.2

Kwaliteit en profilering in het hoger beroepsonderwijs

Ook de hogescholen hebben uitgesproken dat zij willen komen tot een hoofdlijnenakkoord, waarin zij zich collectief en individueel committeren aan prestatieafspraken ten aanzien van kwaliteit en profilering. Meer nog dan bij de universiteiten ligt daarbij de nadruk op de borging en verhoging van de basiskwaliteit. De gezamenlijke inspanning van de hogescholen zal zich vooral richten op de externe legitimering van diploma's, het versterken van de kennisbases van opleidingen en het versterken van de toetsingspraktijk. Toetsing en examinering moeten extern worden gevalideerd door per opleiding gebruik te maken van landelijke toetsing van een of meer kernvakken, dan wel door gebruik te maken van externe examinatoren als landelijke toetsing niet goed mogelijk is. Versterking van de kennisbases gebeurt via een sectorale aanpak. Uiteraard worden werkgevers daarbij goed betrokken. Deze ontwikkelingen moeten gecombineerd worden met een reductie van het opleidingsaanbod. Ik realiseer me daarbij dat het meer beroepsgerichte karakter van het hbo andere eisen stelt aan de variatie van het opleidingsaanbod dan in het wo. Voor de hogescholen is dit een grote uitdaging, die de afzonderlijke instellingen voor een groot deel overstijgt. Het is dan ook noodzakelijk dat de hbo-sector hier de handen ineenslaat.

Een andere reden waarom een hoofdlijnenakkoord met de hogescholen opportuun is, betreft de differentiatie in het hbo. Deze is nodig om te kunnen omgaan met de sterk gevarieerde studentenpopulatie. Concreet vormgeven aan die differentiatie betekent nadere afspraken over de landelijke uitrol van de Associate-degreeprogramma's, honours programma's en driejarige trajecten voor vwo'ers, Centres of Expertise en professionele masteropleidingen. Profilering in het hbo zou met name daarop gericht moeten zijn.

De gesprekken over een hoofdlijnenakkoord met de hogescholen zijn van recentere datum dan die met de universiteiten. Het hoofdlijnenakkoord met de hogescholen vergt daarom mogelijk nog wat meer voorbereidingstijd.

Ik wil in ieder geval nog dit najaar met de hogescholen in een hoofdlijnenakkoord afspraken maken over de volgende doelstellingen:

- verhoging van de kwaliteit van het onderwijs; upgradung van het niveau van docenten (meer masteropgeleiden en promovendi); externe validering van toetsing en examinering en versterking van de kennisbases van opleidingen. (Hoe krijgt dit concreet gestalte? Via welke aanpakken van landelijke en gemeenschappelijke toetsing? Welke stappen worden gezet om te komen tot brede toepassing in de gehele hbo-sector? Welke vakgebieden krijgen voorrang?);
- reductie van het aantal opleidingen; ontwikkeling van sectorplannen;
- verhoging van kwaliteit en studiesucces: hogere onderwijsintensiteit, hoger rendement, lagere uitval (vooral in het eerste jaar), reductie van overhead waar dit bijdraagt aan het primaire proces; nadere vooropleidingseisen in verband met de doorstroom van mbo'ers, meer aandacht voor onderzoeksvaardigheden in het curriculum.
- profilering op driejarige en honours trajecten voor vwo'ers, Associate-degreeprogramma's, Centres of Expertise en professionele masters.

Verantwoording

De verantwoordelijkheid voor de voortgang, coördinatie en onderlinge afstemming van het proces leg ik hiermee bij de gezamenlijke hogescholen. Ook van de HBO-raad ontvang ik vóór de zomer van 2012 een voortgangsrapportage. Centraal daarin staan de voortgang bij: het versterken van de kennisbasis, de landelijke of gemeenschappelijke toetsing van kernvakken, de differentiatie van het opleidingsaanbod en de reductie van het totaal aantal opleidingen (bredere bachelors). Ook worden concrete in 2015 te behalen doelen voorgesteld.

De hogescholen verplichten zich via dit hoofdlijnenakkoord tot gemeenschappelijke doelen en te behalen resultaten voor de gehele hbo-sector. Daarnaast worden spelregels en indicatoren vastgesteld voor de prestatieafspraken met individuele instellingen. Vervolgens worden met elke hogeschool afspraken gemaakt over concrete prestaties en verantwoording op instellingsniveau. De nu al wettelijke verplichte instellingsplannen en jaarverslagen zullen worden benut voor de verantwoording hierover.

De wijzigingen in het bekostigingsmodel zijn een krachtige *incentive* voor hogescholen om meer aandacht te besteden aan kwaliteit en profiel. Het verbeteren van de kwaliteit kan zo worden beloond. Voordat instellingen in aanmerking komen voor extra geld moet de basiskwaliteit op orde zijn (paragraaf 5.4). Ook zullen de sectorplannen in het hbo een belangrijke rol spelen (paragraaf 5.5).

Private aanbieders

Deze strategische agenda heeft voor het grootste deel betrekking op het bekostigde hoger onderwijsaanbod. Maar ook de privaat gefinancierde onderwijsaanbieders spelen een belangrijke rol. Op dit moment volgen ongeveer 77.000 studenten een geaccrediteerde hogeronderwijsopleiding aan één van de private hogescholen die zijn aangesloten bij de koepelorganisatie NRTO. Het gaat vooral om deeltijdonderwijs aan werkenden. Met de NRTO zal ik afspraken maken over de bijdrage die de private aanbieders kunnen leveren aan de doelstellingen in deze strategische agenda. Het streven naar meer kwaliteit en het vergroten van de flexibiliteit van het onderwijs voor werkenden in het hoger onderwijs gaat ook de private aanbieders aan. Voor hen is vooral de leven lang leren-markt van belang. De private aanbieders bedienen een substantieel deel van de vraag naar onderwijs voor werkenden. Zoals in paragraaf 3.3 is uitgewerkt komt er een verkenning naar deeltijdonderwijs. Op basis van deze verkenning kunnen verdere afspraken gemaakt worden over hoe de private partijen kunnen bijdragen aan de benodigde groei van het leven lang leren in Nederland. Op mijn beurt zal ik nagaan waar de overheid een ondersteunende rol kan vervullen.

5.4

Kwaliteit en profiel in de bekostiging

Aanpassing van de bekostigingssystematiek is nodig om scherpe keuzes in het profiel te faciliteren en instellingen te belonen die hoge kwaliteit leveren. De eerste prioriteit ligt bij het verbeteren van kwaliteit en studiesucces in het (bachelor)onderwijs. De prestaties in het onderzoek zijn goed en de competitie om onderzoeksmiddelen is al groot, dus de noodzaak om de bekostigingssystematiek aan te passen is voor het onderzoek minder groot. Bovendien wordt deze kabinets-periode € 90 miljoen binnen de onderzoeksbekostiging gerealiseerd ter ondersteuning van het profileringsproces. Daarom wordt ervoor gekozen om de aanpassingen in de bekostiging te concentreren op de *onderwijs*bekostiging. Voor benutting en impact van onderzoek, waar nog voortgang te boeken is, zal ik wel prikkels geven.

Er komt deze kabinetsperiode een deel 'kwaliteit en profiel' in het bekostigingsmodel met een omvang van ongeveer 7% van de onderwijsbekostiging. Hiertoe worden de middelen ingezet in verband met huidige collectieve meerjarenafspraken (ca. € 80 miljoen) plus de herinvesteringsmiddelen uit het regeerakkoord die oplopen van € 200 miljoen in 2013, tot € 230 miljoen in 2015. In totaal gaat het dus om € 310 miljoen in 2015. Het studentafhankelijke deel van de bekostiging wordt hierdoor relatief kleiner.

Het grootste deel van de middelen voor 'kwaliteit en profiel' zal ik verdelen op basis van prestatieafspraken met individuele universiteiten en hogescholen, gericht op kwaliteit en studiesucces. Daarnaast zal ik een deel selectief toewijzen (€ 50 miljoen op jaarbasis, in de periode 2013 t/m 2016). Ik wil daarmee zwaartepuntvorming en profilering in het onderwijs stimuleren.

Na een evaluatie en verdere uitwerking zou het deel voor kwaliteit en profiel in de bekostiging (7% in 2015) op termijn kunnen oplopen tot ongeveer 20% van het onderwijsbudget. Dit kan als uit de evaluatie in 2015 blijkt dat de aanpassing van de bekostigingssystematiek een duidelijk positief effect heeft op de kwaliteit en het profiel van het onderwijs. Deze oploop naar 20%, in het bijzonder bedoeld om profilering verder uit te bouwen, is mede afhankelijk van beschikbaarheid van aanvullende middelen. Vanaf 2016 zal in ieder geval de oploop van de intensiveringsmiddelen van € 230 naar € 300 miljoen worden ingezet. Op basis van de

ervaringen in de komende jaren zal bezien worden of deze middelen via competitie worden ingezet of als onderdeel van de prestatieafspraken met een bonus/malus-systematiek. Verder zal ik bij de evaluatie van de prestatieafspraken bezien of en hoe indicatoren voor valorisatie verder kunnen worden betrokken bij de bekostiging van onderzoek en onderwijs.

Prestatiebekostiging

In het verlengde van de hoofdlijnenakkoorden maak ik uiterlijk in juni 2012 nieuwe meerjarenafspraken met de individuele instellingen. De ervaringen in de afgelopen jaren met de collectieve afspraken over kwaliteit en studiesucces op brancheniveau laten zien dat de genoemde onderwerpen weliswaar bij veel instellingen hoog op de agenda staan, maar dat collectieve afspraken onvoldoende recht doen aan verschillen in inspanning en prestaties tussen instellingen. Bovendien bieden individuele afspraken als voordeel dat rekening kan worden gehouden met de context, de studentenpopulatie en de ambities per instelling.

Doelen in de prestatieafspraken

De nieuwe afspraken gaan in de eerste plaats over concrete doelen met betrekking tot de volgende onderwerpen:

- uitval, vooral in het eerste jaar (daarbij zal ik, zoals aangegeven in hoofdstuk 2, rekening houden met het risico van extra uitval als gevolg van het hoger leggen van de lat);
- studieduur/rendement;
- kwaliteitsoordelen uit de accreditatie;
- onderwijsintensiteit (contacturen, staf/studentratio);
- docentenkwaliteit;
- reductie van overhead, waar dit bijdraagt aan het primaire proces.

De doelen worden gebaseerd op een beperkt aantal indicatoren. Instellingen kunnen daarnaast ook zelf indicatoren kiezen die van belang zijn vanuit hun eigen strategie.

Ook over prestaties op het gebied van profilering zal ik medio 2012 per instelling afspraken maken. De ervaringen met de prestatieafspraken rond kwaliteit en studiesucces worden daarbij benut. De concrete doelen die de VSNU en HBO-raad in de voortgangsrapportage van de hoofdlijnenakkoorden benoemen, worden gebruikt als startpunt. Voorts maak ik prestatieafspraken over selectie en valorisatie bij individuele instellingen. Bij dat laatste is de Valorisatie-agenda leidend.

In 2015 zullen de inspanningen en prestaties van de instellingen beoordeeld worden, waarna in 2016 een herverdeling van middelen zal plaatsvinden via een bonus/malus-systematiek. De beoordeling is gebaseerd op de scores ten aanzien van de indicatoren in combinatie met een audit op de inspanningen die de instellingen hebben geleverd. Alle aspecten vormen samen een *balanced score card* en leiden tot een afgewogen oordeel. Het oordeel in 2015 over de bereikte resultaten bepaalt de hoogte van de bonus/malus in 2016. Ik zal deze aanpak uitwerken via aanpassing van het bekostigingsmodel.

Stimuleren van zwaartepuntvorming en profilering

Alle hogescholen en universiteiten moeten in de komende jaren in hun instellingsplannen aangeven welke keuzes zij maken bij de aanscherping van hun profiel in onderwijs en onderzoek. Elke instelling zal dat vanuit zijn eigen missie en strategie doen, zodat de aanpak aansluit bij het type instelling dat men wil zijn en het type studenten dat de instelling heeft en wil aantrekken. Zowel in het rapport van de commissie-Veerman als in het advies van de werkgroep Profilering en Bekostiging wordt erop gewezen dat zo'n proces niet vanzelf gaat. Daarom wil ik instellingen in de gelegenheid stellen via selectieve toewijzing extra bekostiging te verwerven voor het ontwikkelen van landelijke zwaartepunten en profilering. Het ligt voor de hand dat zij daarbij aansluiten bij de in de hoofdlijnenakkoorden geformuleerde doelen. In het Sirius Programma en bij de Centres of Expertise in het hbo zijn de afgelopen jaren al goede ervaringen opgedaan met een dergelijke aanpak.

Voor het hoger beroepsonderwijs gaat het in ieder geval om het selectief toekennen van middelen voor:

- Publiek-private samenwerkingsverbanden, zoals de Centres of Expertise, die vooral gerelateerd zijn aan topsectoren en zijn ingebed in sterke regionale clusters met bedrijfsleven en andere kennisinstellingen;
- professionele masters (eveneens in eerste instantie gericht op de topsectoren);
- het stimuleren van een brede ontwikkeling van Associate-degreeprogramma's, en het ontwikkelen van honours-trajecten en driejarige opleidingen voor vwo'ers.

Voor het wetenschappelijk onderwijs gaat het in ieder geval om:

- ondersteuning van allianties tussen universiteiten gericht op zwaartepuntvorming en internationale excellentie;
- versterken van excellentie, door te leren van de succesfactoren van het Sirius Programma.

De voornemens op deze onderwerpen worden opgenomen in de instellingsplannen en moeten onderdeel uitmaken van een instellingsbrede (en bij voorkeur instellingsoverstijgende) strategie. De instellingsplannen moeten voldoen aan de criteria uit het advies van de werkgroep Profilering en Bekostiging zoals hieronder weergegeven, en op enkele punten aangevuld.

Criteria voor instellingsplannen

1. Het plan benoemt het profiel van de instelling op basis van *bewezen sterktes* in onderwijs, onderzoek en valorisatie, de lange termijn *doelstellingen* en de daaruit afgeleide te boeken voortgang tot en met 2016.
2. Het plan geeft aan hoe het bijdraagt aan het gewenste *ontwikkelingsperspectief* voor het Nederlandse hoger onderwijs en onderzoek, zoals geschetst in deze *Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap*, en de agenda's van de topsectoren.
3. Elk plan bevat voorstellen voor *differentiatie* van het onderwijs naar (type) aanbod en niveau, in elk geval in de bachelorfase.
4. De plannen laten zien waar *doelmatigheidswinst* wordt (of is) geboekt die de kwaliteit en (internationale) aantrekkingskracht van onderwijs en onderzoek vergroot door:
 - aan te sluiten bij de conclusies van beschikbare sectorplannen;
 - een sectoroverstijgende afweging op instellingsniveau te maken: duidelijke prioriteiten stellen, maar zonodig ook delen van onderwijs en onderzoek afbouwen of in overleg met andere instellingen elders onderbrengen.

Samenwerking tussen de instellingen en in samenwerking met de omgeving (bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties) is een pre, omdat het taakverdeling en zwaartepuntvorming bevordert.

De voorstellen (eventueel van samenwerkende instellingen) die voldoen aan bovenstaande criteria en daarbij het best inspelen op de genoemde wenselijke ontwikkelingen, komen in aanmerking voor extra bekostiging (zie paragraaf 5.6 voor de rol van de reviewcommissie hierbij). Deze wordt jaarlijks uitgekeerd als onderdeel van de lumpsum in de periode 2013-2016. Continuering (verlaging dan wel verhoging) in de periode 2017-2020 is per instelling afhankelijk van de geboekte resultaten. Zoals eerder opgemerkt, bestem ik voor deze extra bekostiging € 50 miljoen op jaarbasis van 2013 tot en met 2016.

Verdere stappen

In 2015 zal ik de aanpassingen in de bekostiging evalueren en bezien hoe verdere stappen kunnen worden gezet naar een sterkere koppeling tussen bekostiging en prestaties.

Daarbij gaat het vooral om:

- de vraag hoe verdergaande kwaliteitsprikkels kunnen worden geïntroduceerd in de bekostigingssystematiek; hierbij worden ook de resultaten betrokken van het haalbaarheidsonderzoek naar arbeidsmarktindicatoren ten behoeve van de nieuwe bekostigingssystematiek;
- de uitbreiding van het deel 'kwaliteit en profiel' in de bekostiging naar 20% van het onderwijsbudget.

5.5

Sectorplannen

Sectorplannen vormen een onmisbare aanvulling op de bovenbeschreven aanpak. Ten eerste omdat zwaartepuntvorming en taakverdeling in veel gevallen op regionaal, nationaal en Europees niveau moeten plaatsvinden. Ten tweede bieden sectorplannen bij uitstek de kans voor inhoudsdeskundigen om hun inbreng – los(ser) van het institutionele belang – te leveren: onderzoekers, docenten en hoogleraren/lectoren. En tot slot maakt de sector-invalshoek een sterke betrokkenheid van belanghebbenden mogelijk: het werkveld, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties.

Er zijn de laatste jaren al tal van sectorplannen opgesteld (Geesteswetenschappen, het sectorinvesteringsplan commissie-De Boer (de Centres of Expertise), Natuur- en Scheikunde), die ook succesvol zijn geïmplementeerd. Maar ik ben het eens met de conclusie van de werkgroep Profilering en Bekostiging dat een grondige probleemanalyse en een bredere aanpak nodig is bij nieuwe sectorplannen. Ik neem de door de werkgroep voorgestelde strenge(re) eisen voor sectorplannen nieuwe stijl over (zie hiernaast).

Een sectorplanbenadering vergt veel inspanning van alle betrokkenen. Daarom kies ik deze kabinetsperiode voor een selectieve aanpak, waarbij in elk geval de volgende prioriteiten zullen gelden:

- zijn de rapportages rond de topsectoren aanleiding voor bijstelling van lopende of het opstarten van nieuwe sectorplannen?
- bestaande sectorplannen en lopende initiatieven (zoals kunstvakonderwijs, de samenwerkende hogescholen in Noord-Nederland, onderwijs/leerwetenschappen⁶⁹, groen onderwijs, de lerarenopleidingen) zullen worden voortgezet.

Eisen aan sectorplannen

- scherpe voornemens over taakverdeling en concentratie van bestaande of toekomstige voorzieningen;
- gericht op de lange termijn en gebaseerd op empirische evidentie, onafhankelijke en deskundige oordelen en internationale benchmarking;
- onderwijs en onderzoek (en de benutting ervan) in samenhang behandelen, en waar relevant wo en hbo, en publiek en privaat onderwijs;
- van buiten naar binnen redenerend; afgestemd op de behoeftes van maatschappij en werkveld;
- inspelen op ontwikkelingen in de Europese Ruimte voor Hoger Onderwijs en de Europese Onderzoeksruimte;
- wat betreft de universiteiten: aansluiting zoeken met buiten-universitaire instituten, in elk geval daar waar er opleidingsconsequenties (doctoraat/master) zijn.

Daarnaast zal alleen op basis van een grondige probleemanalyse besloten worden tot nieuwe sectorplannen. Zowel de overheid als de sectoren zelf kunnen het initiatief nemen tot het ontwikkelen van nieuwe sectorplannen. Ook de voortgangsrapportages van de VSNU en de HBO-raad kunnen aanleiding zijn voor nieuwe sectorplannen.

Ik stel deze kabinetsperiode middelen beschikbaar voor versterking van onderwijs en onderzoek in de volgende sectoren:

- alfa-/gamma- en geesteswetenschappen aan de universiteiten;
- technische universiteiten en STW;
- topsectoren: grote infrastructuur, sectorplannen, Centres of Expertise, masters in het hbo, toponderzoekscholen aan de universiteiten.

⁶⁹ Zie het advies 'Nationaal Plan Onderwijs/Leerwetenschappen' van de Commissie Nationaal Plan Toekomst Onderwijswetenschappen en de beleidsreactie hierop, TK 31 288, nr. 151

5.6

Onafhankelijke reviewcommissie

Zowel de commissie-Veerman als de werkgroep Profilering en Bekostiging onderstrepen de noodzaak van een vorm van onafhankelijke regie op het profileringsproces. De commissie-Veerman wijst de overheid op haar stelselverantwoordelijkheid en nodigt haar uit daar krachtiger dan voorheen invulling aan te geven. De werkgroep Profilering en Bekostiging stelt dat het onvermijdelijk is dat de sturingsrelatie tussen overheid en instellingen minder generiek van karakter zal worden. Er zal meer nadruk komen te liggen op arrangementen tussen de overheid en (groepen van) individuele instellingen.

Met deze strategische agenda heeft de overheid een duidelijke koers bepaald. Ik wil nu eerst de universiteiten en hogescholen zelf de kans geven het proces vorm te geven. Maar ik zal er nauw op toezien dat het benodigde tempo en de gewenste stelselopbrengsten gerealiseerd worden. Daartoe zal ik een *reviewcommissie* benoemen met een onafhankelijke voorzitter. Deze zal binnen de kaders van de strategische agenda – en altijd onder politieke eindverantwoordelijkheid van de bewindspersoon – de volgende taken vervullen:

- Monitoring van het profileringsproces door jaarlijkse rapportages aan de minister.
- Advisering aan de minister over selectieve toewijzing van middelen voor profilering (paragraaf 5.4). Daarbij behoort ook begeleiding en ondersteuning van het profileringsproces bij instellingen.
- Beoordeling van de voortgangsrapportages van de VSNU en HBO-raad in 2012. Bieden de rapportages voldoende perspectief op het behalen van de opbrengsten van het profileringsproces, zoals beoogd door de commissie-Veerman en de werkgroep Profilering en Bekostiging? Worden de sectorplannen voldoende benut?
- Evaluatie van het profileringsproces en advisering in 2015 over de wijze waarop het zal worden voortgezet.

Deze *reviewcommissie* zal bestaan uit nationale – en waar nodig internationale – experts en een vertegenwoordiger vanuit het bedrijfsleven. Deze commissie zal vóór 1 januari 2012 benoemd worden.

5.7

Wat gaan we doen?

Versterking van kwaliteit en profiel wordt opgepakt in een combinatie van bottom-up en top-down elementen. Er wordt zoveel mogelijk aangesloten bij initiatieven van instellingen zelf. De bekostigingssystematiek wordt aangepast om het proces te stimuleren.

Profilering en kwaliteit van instellingen:

- Instellingen maken strategische keuzes gericht op profilering en kwaliteitsverbetering in hun instellingsplannen. Daarbij spelen ze in op het in deze strategische agenda geschetste ontwikkelingsperspectief voor hoger onderwijs en onderzoek.
- Met de VSNU en de HBO-raad wordt een hoofdlijnenakkoord gesloten waarbij de sectoren in eerste instantie zelf de verantwoordelijkheid nemen om de gestelde doelen te bereiken. In het wo gaat het om studiesucces, zwaartepuntvorming in het onderzoek en reductie van het onderwijsaanbod. In het hbo gaat het om kwaliteitsverhoging en versterken van de kennisbasis, studiesucces, differentiatie en rationalisatie van het opleidingsaanbod. Er worden vóór de zomer van 2012 concrete doelen gesteld die deze kabinetsperiode moeten worden gerealiseerd.
- Met de NRTO zal ik afspraken maken over de bijdrage die de private aanbieders kunnen leveren, met name waar het gaat om werkenden in het hoger onderwijs.
- Een onafhankelijke reviewcommissie zal erop toezien dat het profileringsproces het benodigde tempo krijgt en de gewenste stelselopbrengsten realiseert.
- Waar nodig worden sectorplannen opgesteld. Deze zullen moeten voldoen aan nieuwe en strenge eisen.

Bekostiging van kwaliteit en profiel:

- Een groeiend deel van de bekostiging wordt benoemd voor 'kwaliteit en profiel'. In deze kabinetsperiode wordt gestart met ongeveer 7% van het onderwijsbudget. Dit wordt verdeeld op basis van prestatieafspraken met instellingen over kwaliteit en studiesucces (bonus/malus) en een deel wordt bestemd voor het aanjagen van het profileringsproces.

6.

Hoofdpunten van deze strategische agenda

Deze strategische agenda schetst een langetermijnperspectief voor het hoger onderwijs, het onderzoek en de wetenschap. We willen toe naar een toekomstbestendig hogeronderwijsstelsel. Een stelsel van internationale allure, waarin studenten worden uitgedaagd, docenten met enthousiasme onderwijs geven en onderzoekers bijdragen aan wetenschappelijke doorbraken, het oplossen van de grote maatschappelijke vraagstukken en het vergroten van onze economische voorspoed. In de driehoek onderzoek, onderwijs en ondernemerschap ligt de basis voor onze welvaart. Samenwerking in deze driehoek versterkt de verdien capaciteit en het economische groeivermogen van Nederland.

6.1

Koerswijzigingen

Het rapport van de commissie 'Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel' (commissie-Veerman)⁷⁰ heeft het kabinet en het hele hogeronderwijsveld ervan doordrongen dat ingrijpende koerswijzigingen nodig zijn om de kwaliteit over de volle breedte van het hoger onderwijs omhoog te krijgen. De commissie-Veerman stelt dat we de ambitie om tot de top-5 van de meest concurrerende economieën in de wereld te behoren, niet realiseren als we op de huidige voet doorgaan. "Het Nederlandse hoger onderwijs moet veel en ook snel beter. De studieuitval is te hoog, talent wordt te weinig uitgedaagd en er is te weinig flexibiliteit in het systeem om de gevarieerde vraag van studenten en de arbeidsmarkt goed te bedienen." En dat terwijl universiteiten en hogescholen hun positie moeten bevechten in een toenemend internationale context die sterk competitief van aard is. Het advies is: "geef een krachtige impuls aan de kwaliteit en diversiteit van het Nederlandse hoger onderwijs."⁷¹ Bovendien is de kwaliteit van de hbo-bachelor niet meer onomstreden. Er is twijfel gerezen over de diplomakwaliteit. Op dit punt heeft dit kabinet zijn voorstellen al eerder gepresenteerd.⁷²

Het Nederlandse onderzoek is goed tot zeer goed, maar moet veel beter benut worden. Onderzoek en ondernemerschap zullen via vraagsturing dichter op elkaar worden gebracht. Valorisatie zal veel nadrukkelijker dan voorheen op de agenda van het hoger onderwijs staan. In de Bedrijfslevenbrief heeft het kabinet zijn aanpak geschetst om Nederland innovatiever, ondernemender en concurrerder te maken. Centraal hierin staat de aanpak van negen topsectoren. Het kabinet wil de concurrentiekracht van de sectoren water, agro en food, tuinbouw en uitgangsmaterialen, high tech, life sciences, chemie, energie, logistiek en creatieve industrie versterken. In de gouden driehoek van bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid zijn agenda's opgesteld met acties die nodig zijn om de sectoren internationaal op de kaart te houden. Op 17 juni 2011 zijn de agenda's gepresenteerd.⁷³ Uit de adviezen van de topsectoren is naar voren gekomen dat publiek-private samenwerking tussen onderwijs, onderzoek en overheid aan de ene kant en het bedrijfsleven aan de andere kant, hierbij van groot belang is. Deze strategische agenda bevat een krachtige ondersteuning van de topsectorenaanpak. In de bedrijfslevenbrief in september geeft het kabinet aan hoe de topsectorenaanpak wordt vertaald in de programmering en organisatie van het kennisstelsel.

⁷⁰ commissie-Veerman, 2010

⁷¹ commissie-Veerman, 2010, p. 8

⁷² Zie beleidsreactie op de eindrapporten 'Alternatieve Afstudeertrajecten', Kamerstuk 31288, nr. 67

⁷³ TK 32 637, nr. 14

6.2

Doelen voor deze kabinetsperiode

Het is van groot belang dat nu onomkeerbare stappen worden gezet. Dit kabinet richt zich op de volgende doelstellingen:

1.

De lat gaat omhoog

Het onderwijs wordt intensiever. Er wordt meer geëist van studenten. Het doel is een meer ambitieuze studiecultuur. Per instelling zullen afspraken gemaakt worden over student-stafratio, het aantal contacturen (opleidingen met minder dan tien contacturen per week gaan tot het verleden behoren) en het percentage studenten dat deelneemt aan excellent onderwijs (streefcijfer is 10% in 2014). Om de juiste student op de juiste plek te krijgen, worden de mogelijkheden voor selectie aan de poort vergroot. Selectie bevordert bovendien de motivatie en inzet van de student. Daarmee draagt selectie bij aan betere prestaties en een uitdagender studiecultuur. Collegegelddifferentiatie wordt mogelijk gemaakt voor duurdere, excellente trajecten. Docenten zijn de dragers van onderwijskwaliteit. Met name in het hbo zijn beter toegeruste docenten hard nodig: het doel is dat 80% in 2016 een master of PhD heeft, met als einddoel 100% in 2020. De lat kan in het hbo alleen omhoog als de basis op orde is. Dat is nu niet overal het geval. De waarde van een diploma mag absoluut niet ter discussie staan. Om de diplomakwaliteit te borgen, wordt het toezicht verscherpt. Bovendien zullen alle hbo-opleidingen de kennisbasis versterken en ervoor zorgen dat toetsing en examinering extern worden gevalideerd. Dit gebeurt door per opleiding gebruik te maken van landelijke toetsing van een of meer kernvakken, dan wel gebruik te maken van externe examinatoren indien landelijke toetsing niet goed mogelijk is.

2.

De uitval wordt teruggedrongen en het studierendement verhoogd.

Nominaal studeren moet de regel zijn en niet de uitzondering. De basis daarvoor wordt gelegd met een betere aansluiting tussen het voortgezet en het hoger onderwijs. Een versterkte examenkwaliteit in het vo en mbo – ook een prioriteit voor deze kabinetsperiode – en meer aandacht voor beter presterende leerlingen in het vo zullen de kwaliteit van de instroom in het hoger onderwijs vergroten. Daarnaast is een goede match tussen student en opleiding essentieel. Dit kabinet zet daarbij in op betere voorlichting, loopbaanoriëntatie en studiekeuzebegeleiding (Studiekeuze 123 wordt uitgebreid met informatie over kwaliteit, beroepsprofiel en arbeidsmarktperspectieven), het breed invoeren van studiekeuzegesprekken en het vervroegen van de aanmelddatum. Tot slot zijn natuurlijk de hierboven al genoemde maatregelen rond onderwijsintensivering en ambitieuze studiecultuur cruciaal.

3.

Profilering, versterking van de arbeidsmarktrelevantie, meer differentiatie

Specialisatie leidt tot een hogere kwaliteit en grotere herkenbaarheid voor studenten en werkgevers. Instellingen zullen zich meer moeten richten op hun sterktes en zwakke opleidingen en onderzoeksrichtingen afbouwen. Met een dergelijke vorm van profilering wordt ook doelmatigheidswinst geboekt en het leidt tot een versterking van de internationale concurrentiepositie. Er komen meer brede opleidingen en het aantal opleidingen zal sterk worden teruggedrongen. Een grotere rol voor werkgevers hierbij betekent bovendien een herkenbaarder beroepsprofiel van opleidingen en meer aandacht voor tekortsectoren.

De kwaliteitsproblemen in het hbo worden mede veroorzaakt door de zeer diverse groep studenten die tegelijkertijd bediend moet worden. Daarom zal een duidelijker onderscheid worden aangebracht in het aanbod voor verschillende doelgroepen in het hbo: ontwikkeling van Associate-degreeprogramma's, aantrekkelijke trajecten voor wvo'ers, en professional masters. In het wo gaat het vooral om verbreding van bacheloropleidingen en meer profilering in het masteraanbod. Over de volle breedte van het hoger onderwijs zijn meer flexibele trajecten voor werkenden nodig.

4.

Zwaartepuntvorming in het onderzoek

Ook in het onderzoek zijn scherpe keuzes nodig om te komen tot een verdere profilering van ons nationale onderzoekslandschap. De universiteiten zullen hun reeds opgestarte proces rond zwaartepuntvorming met kracht moeten voortzetten. Wetenschappelijke kwaliteit en impact zijn de belangrijkste criteria voor het vormen van deze zwaartepunten. Hierbij wordt aangesloten bij de topsectoren, de *grand challenges* uit het 8ste Kader programma en de eigen wetenschappelijke sterktes. Universiteiten zullen daarbij ook de samenwerking moeten aangaan: met elkaar, met onderzoeksinstellingen en met bedrijven. Het streven is dat elke universiteit tenminste op enkele gebieden tot de wereldtop behoort. De zwaartepuntvorming zal zijn weerslag krijgen in het aanbod van researchmasters en phd-opleidingen. Ook zullen de NWO- en KNAW-instituten bij dit profileringsproces worden betrokken met het oog op de gewenste clustervorming.

5.

De impact van het onderzoek voor economie en samenleving gaat omhoog; samenwerking in de kennisketen, in het bijzonder in de topsectoren.

Nieuwe kennis moet eerder leiden tot innovatie. Wetenschap als brandstof in de pijplijn kennis-kunde-kassa. Samenwerking in de Gouden Driehoek (kennisinstellingen, bedrijfsleven en overheid) via de topsectorenaanpak is hiervoor de aangewezen weg. Publiek-private samenwerking staat hoog op de agenda van veel topteams. De samenwerking in de kennisketen van fundamenteel onderzoek, praktijkgericht onderzoek, toegepast onderzoek en innovatie zal worden gestimuleerd. Het kabinet wil bovendien bezien hoe regels en andere belemmeringen kunnen worden aangepakt om een meer risicovolle inzet van kapitaal mogelijk te maken. Valorisatie zal structureel verankerd moeten worden in beleid en geïnternaliseerd door instellingen en onderzoekers. De positie van het praktijkgericht onderzoek bij hogescholen zal in het kennisbestel worden versterkt.

6.3

Wat gaan we daarvoor doen?

Om deze doelen te bereiken, bevat deze strategische agenda een groot aantal maatregelen die in deze kabinetsperiode zullen worden uitgevoerd:

A.

Een financieringsimpuls

Het kabinet investeert in deze periode een bedrag oplopend tot € 230 miljoen voor de beoogde kwaliteitsimpuls. Daartoe worden de besparingen die de langstudeerdersmaatregel en de invoering van het leenstelsel in de masterfase opleveren, geherinvesteerd in het hoger onderwijs. Over de inzet van de middelen worden in 2012 prestatieafspraken gemaakt met individuele universiteiten en hogescholen rond kwaliteit en studiesucces, en profilering.

Ook wordt vanaf 2012 een bedrag van € 90 miljoen gerealiseerd en ingezet om profilering in het onderzoek te bevorderen. Grootschalige onderzoeksfaciliteiten zijn een belangrijke katalysator in het proces van profilering. De beoordelingsprocedure voor toponderzoekscholen zal zowel inspelen op het topsectorenbeleid als de Europese onderzoeksagenda. Het budget van STW wordt verhoogd ter verbetering van de valorisatie van het technologisch en technisch-wetenschappelijk onderzoek. Daarnaast zullen de sectoren alfa/gamma en geesteswetenschappen worden versterkt.

B.

Prestaties rond kwaliteit, profiel en valorisatie belonen

Er zal een principiële koerswijziging in de financiering van het hoger onderwijs worden doorgevoerd, geheel in lijn met het advies van de commissie-Veerman. In plaats van de huidige eenzijdige focus op studentenaantallen, zullen universiteiten en hogescholen steeds meer worden bekostigd op prestaties.

Daarbij gaat het in ieder geval om de kwaliteit van het geleverde onderwijs. Goede prestaties zullen worden beloond en ook achterblijvende prestaties zullen budgettaire consequenties hebben. Maar daarnaast zullen profilering en valorisatie belangrijke elementen zijn. Profilering is hard nodig, zowel om de herordening van het opleidingsaanbod te realiseren als om te komen tot meer zwaartepuntvorming in het onderzoek met het oog op de topsectoren. Ook wordt 50 miljoen selectief ingezet voor het aanjagen van profilering en excellentie. Met 260 miljoen voor prestatieafspraken en 50 miljoen selectieve toewijzing bedraagt het deel 'kwaliteit en profiel' in deze kabinetsperiode 7% van de reguliere onderwijsbekostiging.

In een aantal andere landen wordt ook nagedacht over het vergroten van het prestatiegerelateerde deel in de bekostiging. Nederland loopt echter voorop met de keuze om zo'n substantieel deel van de bekostiging aan kwaliteit te koppelen. Zweden is recent gestart met een bescheiden vorm van generieke kwaliteitsbekostiging: 1,5% van het budget wordt verdeeld over de instellingen op basis van de hoogste scores in de kwaliteitsevaluatie.

De ervaringen in deze kabinetsperiode worden benut om de criteria en indicatoren robuuster te maken, zodat het kwaliteits- en profieldeel snel kan toenemen wanneer er in een volgende periode extra middelen beschikbaar komen. Beoogd is een groei naar 20% van de onderwijsbekostiging voor het aandeel profiel en kwaliteit.

C.

Hoofdlijnenakkoord en prestatieafspraken met individuele instellingen

Het voornemen is dat ik dit najaar met de VSNU en de HBO-raad een hoofdlijnenakkoord teken, waarin de hogeronderwijssector zich committeert aan prestatieafspraken ten aanzien van kwaliteit en profilering (hoofdstuk 5). Afgesproken is dat ik zowel van de VSNU als de HBO-raad vóór de zomer van 2012 een rapportage ontvang over de voortgang bij de reductie van het opleidingsaanbod, de zwaartepuntvorming in het onderzoek, de versterking van de kennisbasis en de ontwikkeling van landelijke en gemeenschappelijke toetsen in het hbo. Tevens bevat deze rapportage voorstellen voor concrete te behalen doelstellingen in 2015.

Deze collectieve afspraken, waar de individuele instellingen zich aan committeren, leiden tot prestaties en verantwoording op instellingsniveau. Voor kwaliteit, studiesucces en profilering worden medio 2012 prestatieafspraken gemaakt met individuele instellingen. In 2015 worden de inspanningen en prestaties beoordeeld en volgt een herverdeling van middelen via een bonus-malus systematiek.

Hiermee krijgen de universiteiten en hogescholen eerst zelf de kans het proces vorm te geven. Maar ik zal er nadrukkelijk op toezien dat het benodigde tempo en de gewenste stelsel-opbrengsten gerealiseerd worden. Daartoe zal een *review*-commissie met een onafhankelijke voorzitter de rapportages van VSNU en HBO-raad in 2012 beoordelen en mij hierover adviseren. Zo nodig zal ik de procesregie vanuit de overheid aanscherpen.

D.

Opleidingen gaan beter aansluiten op de arbeidsmarkt

Het hoger onderwijs gaat beter aansluiten op de behoeften van de arbeidsmarkt. Daartoe werkt het kabinet aan betere arbeidsmarktinformatie ten behoeve van de doelmatigheidsagenda en studiekeuze van studenten. In het voorlichtingsmateriaal over het opleidingsaanbod aan studenten (Studiekeuze 123) wordt informatie opgenomen over het beroepsprofiel en de arbeidsmarktperspectieven van de opleiding (zoals kans op een baan op het niveau van de opleiding, baanzoekduur en gemiddeld startsalaris). Daarnaast wordt de arbeidsmarktrelevantie een zwaarder criterium bij bekostiging van nieuwe opleidingen en voert het kabinet sectorale arbeidsmarktanalyses uit. De herordening van het opleidingsaanbod en de ontwikkeling van kennisbases in het hbo vinden plaats in afstemming met het werkveld. Nieuw onderwijsaanbod, zoals de Ad-programma's en de professionele masters, sluit aan bij de behoefte van de arbeidsmarkt. Met de versterking van het praktijkgericht onderzoek via Centres of Expertise worden bedrijfsleven en docenten en studenten bij elkaar gebracht. Met sectorplannen wordt ingespeeld op arbeidsmarkttekorten: onder andere het sectorplan Natuur- en Scheikunde, het sectorplan 3TU's en het sectorplan hbo-techniek. Tot slot start het kabinet een haalbaarheidsonderzoek naar arbeidsmarktindicatoren ten behoeve van de nieuwe bekostigingssystematiek. Ook de werkgevers dragen actiever bij aan het hoger onderwijs. Dit doen zij enerzijds door hun vraag naar hoger opgeleiden en hun opleidingsbehoefte beter te articuleren richting onderwijsinstellingen. Anderzijds door stageplaatsen en beurzen voor studenten te creëren en vakdocenten te detacheren.

E.

Ondersteuning van topsectorenaanpak en versterken van valorisatie

Het in deze strategische agenda ingezette beleid voor het hoger onderwijs, het onderzoek en de wetenschap leidt

tot een krachtige ondersteuning van de topsectorenaanpak van dit kabinet:

- De agenda's voor de topsectoren zijn medebepalend voor het profiel van kennisinstellingen. Bij de beoordeling van instellings- en sectorplannen wordt hierop getoetst.
- NWO en KNAW brengen hun plannen zoveel mogelijk in lijn met de integrale agenda's van de topteam; 350 miljoen van hun onderzoeksmiddelen zal worden ingezet op basis van de kennisagenda's voor de topsectoren en het commitment van het bedrijfsleven.
- Een belangrijk deel van de € 90 miljoen herallocatie van het onderzoeksbudget komt ten goede aan de topsectoren (€ 10 miljoen STW, en een substantieel deel van de € 36 miljoen voor grote infrastructuur en van de € 20 miljoen voor toponderzoekscholen).
- De zwaartepunten in het RAAK-programma sluiten aan op de topsectoren.
- Afhankelijk van de behoeften van de topsectoren, zullen voor elk van de topsectoren Centres of Expertise in het hbo tot stand worden gebracht.
- Er is € 7 miljoen beschikbaar voor professionele masteropleidingen in de topsectoren.

Valorisatie zal worden verankerd binnen de kennisinstellingen onder andere door het streven vanaf 2016, en zoveel eerder als mogelijk 2,5% van de publieke onderzoeksmiddelen (van de eerste geldstroom) in te zetten voor het omzetten van kennis in innovaties: van kennis naar kunde naar kassa. Over de te bereiken doelen zullen prestatieafspraken worden gemaakt met universiteiten en hogescholen.

F.

Aanpassing van wet- en regelgeving

De wetgeving voor de langstudeerdersmaatregel en die voor het sociaal leenstelsel in de masterfase zijn al ter hand genomen. Daarnaast vloeien uit deze strategische agenda twee grotere wetgevingstrajecten voort:

1. het eerste traject is gericht op effectuering van de maatregelen voor borging van de diplomakwaliteit. De beoogde inwerkingtreding van deze wet is september 2012. Dat betekent behandeling in de Tweede Kamer in het voorjaar van 2012.
2. het tweede traject is gericht op effectuering van de maatregelen rond studiesucces, onderwijskwaliteit, differentiatie in het onderwijsaanbod en bekostiging in deze strategische agenda. De beoogde inwerkingtreding van de wet is september 2013.

Verder zal de regelgeving rond macrodoelmatigheid worden aangepast. Dit heeft niet alleen betrekking op de start van nieuwe opleidingen, ook het bestaande aanbod zal periodiek per sector worden geanalyseerd.

6.4

Stappen na deze kabinetsperiode

Om het toekomstperspectief voor 2025 te bereiken, zal de door dit kabinet ingeslagen weg na 2015 moeten worden voortgezet. Zoals gezegd vergen profilering, studiecultuur- en kwaliteitsverbetering, differentiatie van onderwijsaanbod en aanpassing van de bekostiging een langetermijnaanpak. In 2015 zal het kabinet een tussenstand opmaken van de ingezette koerswijzigingen.

De *review*commissie zal in 2015 om advies worden gevraagd over de wijze waarop het proces moet worden voortgezet. Daarbij zal in elk geval aandacht zijn voor de mate waarin de doelen uit de rapportages van VSNU en HBO-raad in 2012 zijn gerealiseerd, en voor de resultaten van de prestatieafspraken rond kwaliteit en profiel. Ook is dan ervaring opgedaan met de bruikbaarheid van kwaliteitsindicatoren en de prikkels die daarvan uitgaan. Tevens zullen de effecten van de stimuleringsmiddelen voor profilering en zwaartepuntvorming worden gezien. Op basis van deze evaluatie in 2015 zal worden beoordeeld of het aandeel kwaliteit en profiel in de onderwijsbekostiging wordt verhoogd van 7% naar 20%.

Met de koerswijziging die dit kabinet heeft ingezet, is het fundament gelegd voor een andere aansturing en bekostiging van het hoger onderwijs en onderzoek. Goede prestaties op het gebied van kwaliteit en profilering kunnen worden beloond. Als er in de toekomst extra geld beschikbaar is voor kennis, dan is het mechanisme beschikbaar om kwaliteit van en profiel in het hoger onderwijs en onderzoek verder uit te bouwen. Daarmee is de door de commissie-Veerman bepleite kwaliteitsslag over de volle breedte van het hoger onderwijs in gang gezet, is de basis gelegd voor een betere internationale concurrentiepositie van Nederlandse universiteiten en hogescholen en een versterking van de Nederlandse kenniseconomie.

7.

Financiële paragraaf

In onderstaand overzicht zijn de middelen opgenomen voor de beleidsprioriteiten in de jaren 2012 tot en met 2015. Daarbij is een onderscheid gemaakt in 'Hoger onderwijs'

en 'Onderzoek'. Zowel de middelen uit eerdere kabinetten zijn opgenomen, als de middelen die door dit kabinet beschikbaar worden gesteld.

Hoger onderwijs		bedragen x € 1.000			
HBO (OCW en EL&I-groen onderwijs)		2012	2013	2014	2015
1. Intensivering studiecultuur, studiesucces en onderwijskwaliteit					
1.1	Onderwijsintensiteit (middelen kabinet Rutte)	20.655	62.652	85.602	95.011
1.2	Verschuiving middelen Onderwijsintensiteit	-20.655	16.524	4.131	
1.3	Oude meerjarenafspraken (middelen eerdere kabinetten)	52.818	52.818	52.818	52.818
1.4	Studiekeuze-informatie hoger onderwijs (middelen uit eerdere kabinetten)	1.600	1.600	1.600	1.600
		54.418	133.594	144.150	149.429
2. Docenten					
2.1	Kwaliteit docenten (middelen eerdere kabinetten)	20.424	20.424	17.624	17.624
2.2	Funciemix (middelen eerdere kabinetten)	27.992	27.992	27.992	27.992
2.3	Landelijke toetsen en professionalisering (middelen uit eerdere kabinetten) ¹	2.000	2.000	2.000	2.000
		50.416	50.416	47.616	47.616
3. Intensivering in competitie					
3.1	Profilering (middelen kabinet Rutte)	5.737	21.802	25.244	26.392
3.2	Verschuiving middelen Profilering	-5.737	4.590	1.147	
3.3	HBO-masters (middelen eerdere kabinetten)		7.000	7.000	7.000
3.4	Centres of Expertise				
3.4.1	Centres of Expertise: topsectoren (middelen eerdere kabinetten)			2.000	4.000
3.4.2	Centres of Expertise: topsectoren/publiek (middelen kabinet Rutte)	2.000	2.000	2.000	2.000
		2.000	35.392	37.392	39.392
4. Valorisatie					
4.1	Ondernemerschap (middelen eerdere kabinetten) ²	6.200	600		
Totaal HBO		113.034	220.002	229.158	236.437
WO (OCW en EL&I-groen onderwijs)		2012	2013	2014	2015
5. Intensivering studiecultuur, studiesucces en onderwijskwaliteit					
5.1	Onderwijsintensiteit (middelen kabinet Rutte)	18.476	56.044	76.573	84.989
5.2	Verschuiving middelen Onderwijsintensiteit	-18.476	14.780	3.696	
5.3	Oude meerjarenafspraken (middelen eerdere kabinetten)	27.182	27.182	27.182	27.182
5.4	Studiekeuze-informatie hoger onderwijs (middelen uit eerdere kabinetten)	800	800	800	800
5.5	3TU's samenwerking, incl. deel onderzoek (middelen eerdere kabinetten, incl. FES-midd.)	16.990	14.492	12.492	10.992
		44.972	113.298	120.742	123.963
6. Kwaliteit docenten					
6.1	Kwaliteit docenten	5.557	5.557	5.557	5.557
7. Intensivering in competitie					
7.1	Profilering (middelen kabinet Rutte)	5.132	19.502	22.581	23.608
7.2	Verschuiving middelen Profilering	-5.132	4.106	1.026	
7.3	Sirius Programma (middelen eerdere kabinetten) ³	11.543	10.302	7.954	2.407
		11.543	33.910	31.562	26.015
Subtotaal Totaal WO		62.072	152.765	157.861	155.535
Totaal HBO + WO		175.106	372.767	387.019	391.972

Onderzoek		bedragen x € 1.000			
HBO (OCW en EL&I-groen onderwijs)		2012	2013	2014	2015
8. Praktijkgebonden onderzoek					
8.1	Praktijkgebonden onderzoek, RAAK (middelen eerdere kabinetten)	20.267	19.967	19.300	16.899
8.2	Praktijkgebonden onderzoek, Lectoren (middelen eerdere kabinetten)	69.097	69.105	69.113	69.113
Totaal HBO		89.364	89.072	88.413	86.012
WO (OCW en EL&I-groen onderwijs)		2012	2013	2014	2015
9. Grote infrastructuur					
9.1	Grote infrastructuur (middelen kabinet Rutte)	36.000	36.000	36.000	36.000
9.2	Grote infrastructuur (middelen eerdere kabinetten)	20.000	20.000	20.000	20.000
		56.000	56.000	56.000	56.000
10. Technologiestichting STW (middelen kabinet Rutte)					
		10.000	10.000	10.000	10.000
11. Toponderzoeksscholen voor topsectoren of 'grand challenges' (middelen kabinet Rutte)					
		20.000	20.000	20.000	20.000
12. Sectorplannen					
12.1	Alfa/gamma-onderzoek (middelen kabinet Rutte)	17.000	17.000	17.000	17.000
12.2	Alfa/gamma-onderzoek (middelen eerdere kabinetten)	27.724	27.733	27.733	27.733
12.3	Geesteswetenschappen (middelen kabinet Rutte) ⁴	5.000	5.000	5.000	5.000
12.4	Geesteswetenschappen (middelen eerdere kabinetten) ⁴	10.660	10.663	10.663	10.663
12.5	Natuur- en scheikunde (middelen eerdere kabinetten) ⁴	14.000	14.000	14.000	14.000
12.6	Natuur- en scheikunde; deel NWO (middelen eerdere kabinetten)	6.000	6.000	6.000	6.000
		80.384	80.396	80.396	80.396
13. Valorisatieprogramma, incl. Centres of Entrepreneurship (middelen eerdere kabinetten) ⁵					
		25.000			
Totaal WO		191.384	166.396	166.396	166.396
Totaal HBO + WO		280.748	255.468	254.809	252.408

¹ uitgaande van een verschuiving van € 2 miljoen van 2011 naar 2012

² middelen zijn niet alleen voor het hoger onderwijs, maar onderwijsbreed

³ middelen (incl. de circa € 4 miljoen voor excellent onderwijs; zie paragraaf 2.2) zijn eveneens bestemd voor het hbo

⁴ inclusief deel onderwijs

⁵ het betreft hier een totaal van € 22.5 miljoen EL&I-verplichtingenbudget en € 2.5 miljoen OCW-uitgabenbudget

Bronvermelding

- Centraal Bureau voor de Statistiek. Statline.
- Centraal Plan Bureau (2007). *Excellence for Productivity*.
- Centraal Plan Bureau (2011). *Policy Brief 2011/05 Nederlandse onderwijsprestaties in perspectief*.
- Commissie Breimer (2011). *Advies Implementatie Sectorplan Natuur- en Scheikunde*.
- Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel (2010). *Differentiëren in Drievoud, omwille van kwaliteit en verscheidenheid in het hoger onderwijs*. Kamerstuk 31288, nr. 96.
- Convenant Actieplan Leerkracht van Nederland. April 2008.
- Drift, K.D.J.M. Van der; Vos, P. (1987). *Anatomie van een leeromgeving. Een onderwijseconomische analyse van universitair onderwijs*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- EL&I (2011). Brief over de plannen van aanpak van de topteams, Kamerstuk 32 637, nr. 14.
- EL&I (2011). Hoofdlijnen van het nieuwe bedrijfslevenbeleid *Naar de Top*. Kamerstuk 32637, nr. 1.
- EL&I/OCW (2011). EU-voorstel: *Groenboek over een gemeenschappelijk strategisch kader voor EU-financiering van onderzoek en innovatie COM(2011) 48*. Kamerstuk 32744, nr. 1.
- Erasmus Universiteit Rotterdam (2011). *Nominaal is normaal* (intern document).
- EUA (European University Association) (2007). *Doctoral programmes in Europe's universities: achievements and challenges Report prepared for European universities and ministers of higher education*.
- Gezondheidsraad (2010). *Advies Gezondheidsonderzoek aan hogescholen*.
- HBO-raad (2009). *Strategische Agenda Kwaliteit als opdracht*.
- HIS/Eurostat (2009). *The Bologna Process in Higher Education in Europe: Key indicators on the social dimension and mobility*. Hannover: Hochschul-Information-Systems.
- Innovatie Platform (2009). *Valorisatieagenda Kennis moet circuleren*.
- Inspectie van het onderwijs (2009). *Werken aan een beter rendement*.
- Inspectie van het Onderwijs (2011). *Eindrapport Alternatieve afstudeertrajecten en de bewaking van het eindniveau bij Hogeschool InHolland*.
- Inspectie van het Onderwijs (2011). *Eindrapport Alternatieve afstudeertrajecten en de bewaking van het eindniveau in het hoger onderwijs*.
- ISO (2011). *Blik op onderwijs* (intern document).
- Kohnstamm Instituut (2010). *Studiekeuzegesprekken in het hoger onderwijs: rapportage eerste tender*.
- KNAW (2011). *De Nederlandse Wetenschapsagenda*.
- LSVb (2011). *Onderzoek Studievoorzichting: Voorliegen of voorlichting*.
- NOWT (2010). *Wetenschaps- en Technologie-Indicatoren 2010*.
- Nuffic (2010). *Mobiliteit in beeld 2010: Internationale mobiliteit in het Nederlandse hoger onderwijs*.
- NVAO (2010). *Rapport van bevindingen NVAO-Commissie Onderzoek Hogeschool InHolland*.
- OCW (2011). *Aanbiedingsbrief en beleidsreactie op advies van de Commissie Nationaal Plan Toekomst Onderwijswetenschappen*. Kamerstuk 31 288, nr. 151.
- OCW (2011). *Actieplan Leraar 2020*. Kamerstuk 32500-VIII, nr. 176.
- OCW (2011). *Actieplan mbo Focus op Vakmanschap 2011-2015*. Kamerstuk 31524, nr. 88.
- OCW (2011). *Actieplan vo Beter Presteren*. Kamerstuk 32500-VIII, nr. 176.
- OCW (2011). *Beleidsreactie op de eindrapporten Alternatieve Afstudeertrajecten*. Kamerstuk 31288, nr. 67.
- OCW, beleidsreactie op de strategische plannen van NWO en KNAW, Kamerstuk 29 338, nr. 104, april 2011.
- OCW (2008). *De internationaliseringsagenda Hoger Onderwijs-, Onderzoeks- en Wetenschapsbeleid, Het Grenzeloze Goed*, Kamerstuk 31 288, nr. 44.

- OCW (2011). Kabinetsreactie op advies van de Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel. *Differentiëren in Drievoud*. Kamerstuk 31288, nr. 150.
- OCW (2011). Monitor meerjarenaafspraken studiesucces en kwaliteit 2011.
- OCW (2009). Brief minister ter aanbieding kabinetsreactie op advies *Nederlandse Roadmap Grootschalige Onderzoeksfaciliteiten*, Kamerstuk 27 406, nr. 145.
- OCW (2010). Brief regering; *Evaluatie toponderzoekscholen*, Kamerstuk 27 406, nr. 185.
- OCW (2010). Rapport EIM. *Onderwijs en Ondernemerschap: eenmeting 2010*. Kamerstuk 31288, nr. 107.
- OCW (2009). Rapportage inzake *Engelstalig onderwijs in het Hoger Onderwijs* (motie Bosma, 31 700-VIII, nr. 158), Kamerstuk 31288, nr. 79.
- OCW, Referentieraming 2010.
- OCW (2007). Strategische agenda voor het hoger onderwijs-, onderzoek- en wetenschapsbeleid. *Het Hoogste Goed*. Kamerstuk 31288, nr. 17.
- OCW (2009). Wetsvoorstel *Ruim baan voor talent*. Kamerstuk 32 253, nr. 1.
- OCW (2008). Wetsvoorstel *Versterking besturing*. Kamerstuk 31 821.
- Onderwijsraad (2009). *De weg naar de hogeschool: Een betere aansluiting tussen mbo en hbo*. Kamerstuk 31524, nr. 37.
- Onderwijsraad (2008). *Een succesvolle start in het hoger onderwijs*, Kamerstuk 31 288, nr. 19.
- Oostrom, Frits van, KNAW (2006). *Jaarrede 'Onderzoekend Onderwijs'*, tijdens de Verenigde Vergadering van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.
- Rathenau Instituut (2010). Rapport *Focus en massa in het wetenschappelijk onderzoek: de Nederlandse onderzoeksportfolio in internationaal perspectief*.
- Regieorgaan Geesteswetenschappen (2010). *Advies Implementatie Duurzame Geesteswetenschappen*.
- Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (2008 en 2010). *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt*.
- ResearchNed (2011). *Kiezen voor hbo of wo*.
- ResearchNed. Startmonitor.
- Risbo/Rug (2011). *Studiesucces in de bachelor: Drie onderzoeken naar factoren die studiesucces in de bachelor verklaren*. In opdracht van OCW.
- RUG (2009). *Promoveren aan de RUG, rechten en plichten van de verschillende categorieën promovendi*.
- SIA (2009). *Beleidsvaluatie RAAK*.
- SIA (2009). *Kennis roept om toepassing*.
- SER (2011). *Advies Strategische Agenda Hoger Onderwijs Onderzoek en Wetenschap*.
- Wit, Hans de. (2011). *Inhaalslag internationalisering hbo moeilijk: Negen misvattingen over internationalisering*. Transfer. www.transfermagazine.nl.
- Weert, E. de (2009); Soo, M, CHEPS (2009). *Research at Universities of Applied Sciences in Europe, Conditions, Achievements and Perspectives*.
- Werkgroep Profileren en Bekostiging (2011). Prof. dr. R.H. Dijkgraaf, J.F. Sijm, en Prof. dr. A.M.L. van Wieringen. *Advies Naar een meer geprofileerd hoger onderwijs en onderzoek*.

Naar een meer geprofileerd hoger onderwijs en onderzoek

Een procesaanpak voor profilering
en profielgebonden bekostiging

Werkgroep Profilering en Bekostiging

12 mei 2011

Inhoud

Samenvatting	90
1. Inleiding	94
1.1 Waarom is profilering van belang?	94
1.2 Typering van het benodigde proces	95
1.3 Randvoorwaarden voor een succesvol profileringsproces	95
1.4 Leeswijzer	96
2. Profilering op sectorniveau	97
2.1 Belang van sectoren	97
2.2 Er gebeurt al veel...	97
2.3 ...maar niet systematisch genoeg	98
2.4 Inrichting van het proces: naar sectorplannen nieuwe stijl	98
3. Profilering op instellingsniveau	101
3.1 Belang van instellingen	101
3.2 Dimensies van profilering	102
3.3 Inrichting van het profileringsproces: universiteiten en hogescholen als eerste aan zet	106
4. Aandachtspunten voor bekostiging en wetgeving	110
4.1 Bekostiging	110
4.2 Wet- en regelgeving	113
5. Afsluiting	115
5.1 Urgentie	115
5.2 Extra investeringen nodig	115
5.3 Tijdpad	116
Bijlage 1	118
Referentiepunten voor instellingsplannen	118
1A. Hoofdelementen van een ontwikkelingsperspectief voor het Nederlandse hoger onderwijs en onderzoek	118
1B. Classificaties en rangordeningen	120
Bijlage 2	121
Referenties	121
Bijlage 3	122
Gesprekspartners	122
Bijlage 4	123
Leden werkgroep	123

Samenvatting

De werkgroep Profilering en Bekostiging heeft op verzoek van staatssecretaris Zijlstra van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, advies gegeven over de wijze waarop profilering in het hoger onderwijs en onderzoek op gang gebracht kan worden. De werkgroep bouwt voort op het rapport van de commissie-Veerman, Differentiëren in drievoud, waarin profilering van instellingen een centrale rol speelt.

De werkgroep onderscheidt twee vormen van profilering:

- Sectorgewijs: daarbij gaat het primair om taakverdeling op sectorniveau, zowel op het gebied van onderwijs als onderzoek.
- Instellingsgewijs: hoe profileert de instelling zich – nationaal en internationaal – ten opzichte van andere instellingen?

Hieronder volgen de belangrijkste aanbevelingen van de werkgroep aan de staatssecretaris, gericht op het bereiken van meer profilering in het hoger onderwijs en onderzoek.

1.

Zorg voor een systematische aanpak van sectorplannen (-nieuwe stijl)

De werkgroep pleit voor een meer systematische aanpak van sectorplannen. De sectorplannen nieuwe stijl:

- leiden tot taakverdeling en concentratie van bestaande of toekomstige voorzieningen;
- zijn gericht op de lange termijn en gebaseerd op empirische evidentie, onafhankelijke en deskundige oordelen en internationale benchmarking;
- behandelen onderwijs en onderzoek, en waar relevant wo en hbo in samenhang;
- redeneren van buiten naar binnen; plannen moeten worden afgestemd op de behoeftes van maatschappij en werkveld;
- spelen in op ontwikkelingen in de European Higher Education Area en European Research Area;
- zoeken aansluiting bij buiten-universitaire instituten, in elk geval daar waar er opleidingsconsequenties (voor doctoraat- of masteropleidingen) zijn.

Geboekte doelmatigheidswinst moet in de sector blijven. Maar daarnaast is een structureel sectorherzieningsbudget – bestaande uit extra middelen – nodig voor het opvangen van frictiekosten.

De minister zou nog dit jaar in overleg met universiteiten en hogescholen een plan van aanpak moeten maken. Daarin wordt op basis van een vergelijking van sectoren aangegeven welke sectoren, waarom en in welke volgorde aan bod komen.

2.

Vraag instellingsplannen met strategische profielkeuzes

In de aanpak van de werkgroep worden instellingen uitgenodigd voor 1 maart 2012 een profielgericht instellingsplan op te stellen. Het is aan de instellingen om hiervoor bestaande (en eventueel aangevulde) plannen te benutten dan wel nieuwe plannen te maken. In de plannen wordt het (gezamenlijke) profiel van de (samenwerkende) instelling(en) geschetst aan de hand van ambities voor de lange termijn. Meer specifiek gaat het om de volgende criteria:

1. Het plan benoemt het profiel van de instelling op basis van bewezen sterktes in onderwijs en onderzoek, de lange termijn doelstellingen en de daaruit afgeleide te boeken voortgang tot en met 2016.
2. Het plan geeft aan hoe het bijdraagt aan het gewenste ontwikkelingsperspectief voor het Nederlandse hoger onderwijs en onderzoek, zoals door de minister geschetst in de Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap.
3. Elk plan bevat voorstellen voor differentiatie van het onderwijs naar (type) aanbod en niveau.
4. De plannen laten zien waar doelmatigheidswinst is of wordt geboekt die de kwaliteit en (internationale) aantrekkingskracht van onderwijs en onderzoek vergroot door:
 - aan te sluiten bij de conclusies van beschikbare sectorplannen;
 - een sectoroverstijgende afweging op instellingsniveau te maken: duidelijke prioriteiten stellen en zonodig ook delen van onderwijs en onderzoek afbouwen of in overleg met andere instellingen elders onderbrengen.

Samenwerking is een pré, omdat het taakverdeling en zwaartepuntvorming bevordert.

3.

Voer een strategische dialoog met de instellingen

De concept-plannen zijn in de voorgestelde aanpak onderwerp van een strategische dialoog tussen overheid en instelling(en). Op basis van grondige informatie-uitwisseling, argumenten en overtuiging wordt gesproken over keuzes die instellingen maken. De instellingsplannen zullen afzonderlijk en bij elkaar bezien worden op de mate waarin tegemoet gekomen wordt aan het ontwikkelingsperspectief zoals geschetst in de Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap 2011. Andersom zal de overheid moeten nagaan wat zij voor instellingen kan betekenen, bijvoorbeeld door ruimte in regelgeving te bieden.

4.

Maak een deel van de bekostiging profielgebonden

De werkgroep bepleit de introductie van een groeiend profielgebonden deel in de bekostiging. Het profielgebonden deel van de bekostiging bestaat uit een afgezonderd deel van ongeveer 10 - 15% van het landelijke macrobudget.

Het profieldeel kent twee componenten. Een verdeling op grond van trekkingsrechten (naar rato van de huidige verdeling van het macrobudget) en een competitieve verdeling. Om de trekkingsrechten te kunnen verzilveren zullen instellingsplannen voldoende aandacht moeten besteden aan de criteria voor instellingsplannen. De toets daarop vindt plaats in de strategische dialoog.

De beste instellingsplannen komen vervolgens in aanmerking voor extra middelen. Een commissie met nationale en internationale experts beoordeelt de plannen aan de hand van de bovengenoemde criteria. De instellingsplannen die op de vier criteria het hoogste scoren, zullen extra worden beloond. De helft van de bonus wordt direct na beoordeling van de plannen uitgekeerd, de tweede helft volgt na vier jaar, en is mede afhankelijk van de geboekte resultaten.

Het competitieve deel loopt in stappen van 4 jaar geleidelijk op. Het deel dat verdeeld wordt op basis van trekkingsrechten neemt geleidelijk af. Als eerste stap wordt een percentage van 2 - 3% van het macrobudget competitief verdeeld. Dit zullen extra middelen (startgeld) moeten zijn, om het beoogde proces onder de huidige moeilijke omstandigheden van de grond te krijgen.

5.

Stel een procesregisseur aan

De werkgroep onderstreept het belang van een krachtige regie. Na overleg met betrokkenen zal een regisseur aangezocht moeten worden met gezag en kennis van zaken. Deze is integraal verantwoordelijk voor de aansturing van de sector- en instellingsplannen en houdt het overzicht over het geheel. De regisseur opereert bij voorkeur op enige afstand van de politiek.

6.

Voer geen generieke kwaliteitsbekostiging of capaciteitsbekostiging in

Generieke kwaliteitsbekostiging veronderstelt indicatoren die als parameter in een bekostigingsmodel kunnen worden ingevoerd. Er zijn nog geen indicatoren beschikbaar die daarvoor robuust genoeg zijn en/of geen ongewenste neveneffecten hebben. Kwaliteitsindicatoren kunnen wel een rol spelen als zij worden ingebed in een kwalitatief oordeel van peers en onafhankelijke deskundigen. De werkgroep adviseert de minister enkele ontwikkeltrajecten op te starten – bijvoorbeeld in één of meer sectoren – om mogelijkheden te onderzoeken en ervaring op te doen.

De werkgroep ontraadt eveneens een overgang naar capaciteitsbekostiging over de volle breedte in het wo, omdat dit de toegankelijkheid van het stelsel teveel zal beperken. Het hbo is internationaal gezien al groot, kent nauwelijks niveaudifferentiatie en is op dit moment nog een onvoldoende gelijkwaardig alternatief voor vwo'ers. Bij massale opleidingen lijkt niet zozeer het bekostigingsniveau een belemmering maar meer de tot nu toe beperkte mogelijkheden voor capaciteitsregulering en het stellen van toelatings- en voortgangseisen, en de geringe mate van niveaudifferentiatie binnen de bacheloropleidingen en daarbij passende diplomadifferentiatie. Enkele belangrijke beperkingen lijken echter te worden weggenomen met het wetsvoorstel 'Ruim baan voor talent' dat in april 2011 in de Tweede Kamer is behandeld. Daarnaast lijkt het de werkgroep reëel dat voor opleidingen met hoge kosten (dure infrastructuur, kostbare werkvormen, kleine maar maatschappelijk zeer relevante opleidingen) capaciteitsbekostiging wordt ingevoerd. Capaciteitsbekostiging kan ingebracht worden als onderdeel van de instellingsplannen. Dit geldt zowel voor wo- als hbo-opleidingen.

7.

Veranker het proces in wet- en regelgeving

De voorstellen in dit advies vragen om nadere wetgeving. Ten eerste zal de overheid meer ruimte moeten bieden om instellingen in staat te stellen zich te profileren. Het gaat daarbij om meer ruimte voor selectie, zoals het afschaffen van de verplichte doorstroommaster. Ook is meer flexibiliteit nodig in de macrodoelmatigheidsregels. Instellingen moeten in het kader van regionale of sectorplannen de ruimte krijgen voor een gezamenlijke profielgerichte doelmatigheidstoets. Bovendien vindt de werkgroep collegegelddifferentiatie een logische stap in het profileringsproces, als manier om de variëteit binnen het aanbod verder vorm te geven en met het extra budget de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren.

Ten tweede is de werkgroep van mening dat het voorgestelde proces wettelijke verankering vereist. Om de duurzaamheid van de aanpak te garanderen acht de werkgroep wettelijke inbedding noodzakelijk voor de volgende zaken:

- De aanpak van de sectorplannen nieuwe stijl, inclusief de eisen op hoofdlijnen waaraan sectorplannen moeten voldoen, en het instellen van een sectorherzieningsbudget.
- Het revitaliseren van de HOOP-cyclus (instellingsplannen en hoger onderwijs- en onderzoekplan). Het gaat hierbij om een herformulering van termijnen, taken en verantwoordelijkheden.
- Herziening van de eisen aan instellingsplannen en het aanbrengen van een profieldeel in de bekostiging.
- De regiefunctie over het gehele proces.

8.

Investeer extra in hoger onderwijs

De werkgroep vindt net als de commissie-Veerman dat extra investeringen nodig zijn in het hoger onderwijs. De commissie voerde daar overtuigende argumenten voor aan. Kennisuitgaven zijn geen consumptieve uitgaven, maar investeringen die lonen, zowel voor het individu als voor de maatschappij. Welvaart en welzijn zijn afhankelijk van de opbrengsten van onderzoek en onderwijs, van de creativiteit en innovatie die een hoogopgeleide beroepsbevolking met zich meebrengt. Nederland kan het zich niet permitteren dat kennisinvesteringen achterblijven. De werkgroep vindt het absoluut nodig dat de kennisinvesteringquote toeneemt. Dit punt is breed gedeeld door de gesprekspartners die de werkgroep heeft geconsulteerd.

1. Inleiding

Voor u ligt het eindrapport van de werkgroep Profilering en Bekostiging. Het rapport bevat een voorstel voor een procesaanpak van profilering in het hoger onderwijs. In april 2010 publiceerde de commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijsstelsel (commissie-Veerman) haar advies 'Differentiëren in drievoud' over de toekomst van het hoger onderwijs. In de brief aan de Tweede Kamer¹ geeft het kabinet aan dat het rapport van de commissie-Veerman wordt uitgevoerd. Het bekostigingsmodel zal daarvoor nog in deze kabinetsperiode worden gewijzigd. De staatssecretaris van OCW heeft vervolgens aan drie deskundigen gevraagd op persoonlijke titel² een advies op te stellen over de wijze waarop profilering van instellingen op gang gebracht kan worden. Meer specifiek ging het om de vraag of en hoe kwaliteitsbekostiging, missiegebonden financiering en capaciteitsbekostiging hierbij functioneel zouden kunnen zijn. Zij hebben daarop een werkgroep Profilering en Bekostiging gevormd die in de periode januari tot en met april 2011 het onderhavige advies heeft opgesteld. De werkgroep heeft een groot aantal gesprekken gevoerd met betrokkenen in en rond het hoger onderwijs (zie bijlage 3). Een tussenrapportage is voor commentaar aan hen voorgelegd, waarna het advies medio mei definitief is overhandigd aan de staatssecretaris van OCW.

1.1

Waarom is profilering van belang?

De commissie-Veerman schetste in haar rapport Differentiëren in drievoud een aantal doelen voor het hoger onderwijs:

- verhogen van de kwaliteit van hoger onderwijs en onderzoek over de hele linie;
- tegemoetkomen aan de sterke groei van studentenaantallen en de toenemende diversiteit van de studentenpopulatie;
- versterken van de internationale concurrentiepositie van het Nederlandse hoger onderwijs en onderzoek;
- (mede) door middel van een sterke(re) verwevenheid van onderwijs, onderzoek en innovatie Nederland een plaats in de top-vijf van kenniseconomieën bezorgen.

Uiteraard zijn er verschillende middelen die deze doelen helpen realiseren, maar de werkgroep ziet profilering als een sleutelconcept om deze doelen te bereiken. Specialisatie en taakverdeling (kiezen waar men goed in is) leiden tot een hogere kwaliteit en grotere herkenbaarheid voor studenten, docenten en wetenschappelijk personeel, en werkgevers. Het is ook van groot belang voor versterking van de basiskwaliteit. Profilering is geen luxe of een interessant extraatje. Juist het maken van scherpe keuzes – ook om dingen niet te doen – creëert ruimte en energie om dat waar een instelling wel voor gaat, goed te doen. Bij opleidingen en instellingen met een duidelijk profiel zien we dat gemeenschappelijke identiteit een sterk motiverende factor is en zien we hogere rendementen en sterkere relaties met de omgeving. Een heldere taakverdeling op systeemniveau en scherpe profilering bieden aanzienlijk meer kans ergens in uit te blinken. Een geprofileerd onderzoekslandschap leidt tot zwaartepunten met een betere uitgangspositie voor internationale concurrentie, een geprofileerd onderwijsaanbod leidt tot een betere match tussen student en opleiding.

¹ Tweede Kamer, 7 februari 2011, 31288, nr.150.

² Het gaat om Prof. dr. R.H. Dijkgraaf, J.F. Sijm en Prof. dr. A.M.L. van Wieringen, zie bijlage 4. 'Op persoonlijke titel' wil zeggen dat de leden niet vanuit hun functie als voorzitter van respectievelijk de AWT, KNAW en Onderwijsraad zijn gevraagd.

1.2

Typering van het benodigde proces

De werkgroep neemt de analyse van de commissie-Veerman als uitgangspunt, en richt zich uitsluitend op een voorstel voor implementatie. Daarbij is het uitgangspunt dat universiteiten en hogescholen, faculteiten en instituten, docenten en onderzoekers, zelf het voortouw nemen. Zonder hun draagvlak en betrokkenheid zal het proces niet slagen. Bovendien kent de wetenschap een groot zelforganiserend vermogen, waarop kan worden voortgebouwd. De autonomie van instellingen is een van de belangrijke factoren waardoor het Nederlandse hoger onderwijs en onderzoek internationaal gezien goed presteert³. Dat moeten we koesteren; universiteiten en hogescholen kiezen zelf hun strategie en profiel.

Maar profilering kan niet alleen een proces van onderop zijn. De overheid is verantwoordelijk voor de regie op het proces (inclusief het tempo) en moet beoordelen of de gewenste stelselopbrengsten leiden tot kwaliteitsverbetering en doelmatigheid. Een optimale samenhang van onderwijsaanbod en onderzoeksprogrammering is ook een nationale verantwoordelijkheid. Dat betekent dat het proces een effectieve combinatie van bottom-up en top-down elementen moet bevatten. Het is onvermijdelijk – en het zal zonder twijfel gewenningstijd kosten – dat de sturingsrelatie tussen overheid en instellingen daarmee minder generiek van karakter wordt. Er komt meer nadruk te liggen op arrangementen tussen de overheid en (groepen van) individuele instellingen.

De werkgroep onderstreept het belang van een krachtige regie. Na overleg met betrokkenen zal een regisseur⁴ aangezocht moeten worden met gezag en kennis van zaken. Verschillende vormen zijn hierbij denkbaar: een regeringscommissaris⁵ voor het hoger onderwijs en onderzoek, een programma-DG bij de overheid of een onafhankelijke procescoördinator.

1.3

Randvoorwaarden voor een succesvol profileringsproces

Wil het profileringsproces slagen, dan moet aan een aantal randvoorwaarden worden voldaan:

- Partijen moeten vertrouwen in elkaar hebben, het proces gezamenlijk ingaan en eraan vasthouden. Continuïteit is van groot belang, aangezien het proces langere tijd (ten minste tien jaar) in beslag zal nemen. Instellingen moeten ervan op aan kunnen dat het proces een duurzaam karakter heeft.
- Er is een vorm van vasthoudende regie nodig, bij voorkeur op enige afstand van de politiek. Dat draagt bij aan de hierboven genoemde noodzakelijke continuïteit van en consistentie in het proces.
- Het proces moet voldoende flexibel zijn om in te kunnen spelen op nieuwe wetenschappelijke, economische en maatschappelijke ontwikkelingen. Daarom zal het geen eenmalig proces kunnen zijn, maar is een cyclische aanpak gewenst.

³ Uit internationaal vergelijkend onderzoek blijken twee factoren bepalend te zijn voor stelselprestaties: autonomie en de omvang van het budget, waarbij autonomie om budget te besteden de effectiviteit van extra investeringen vergroot (zie Aghion e.a., 2008).

⁴ Het is denkbaar, en gegeven de zwaarte van de functie misschien wel noodzakelijk, dat de regiefunctie door twee of drie personen wordt uitgevoerd.

⁵ Een regeringscommissaris is een door de regering benoemde functionaris met een speciale taak. Dat kan zijn de voorbereiding van wetgeving, het als deskundige bijstaan van bewindslieden bij parlementaire behandeling van wetgeving, maar ook het vervullen van “bijzondere opdrachten” (zie www.denederlandsegrondwet.nl). Een eerdere regeringscommissaris in het hoger onderwijs was prof. dr. K. Posthumus, voor het wetenschappelijk onderwijs (1967-1972).

- Profilering moet worden gezien vanuit een internationale context, met bijzondere aandacht voor de ontwikkelingen in de European Higher Education Area en de European Research Area.
- Een voortvarende start is cruciaal. Er moet met de uitvoering van deze voorstellen dus niet worden gewacht, het huidige momentum bij instellingen moet benut worden.

1.4

Leeswijzer

Profilering in het hoger onderwijs en onderzoek kan gerealiseerd worden op sectorniveau en op instellingsniveau. Op sectorniveau gaat het om landelijke taakverdeling en zwaartepuntvorming. Op instellingsniveau gaat het om de wijze waarop een instelling zich profileert ten opzichte van andere instellingen (nationaal en internationaal).

Hoofdstuk 2 gaat in op profilering op sectorniveau en stelt een aanpak voor met sectorplannen nieuwe stijl. Hoofdstuk 3 gaat in op profilering op instellingsniveau en beschrijft een procesmatige aanpak gekoppeld aan instellingsplannen. Ook gaat hoofdstuk 3 in op de benodigde aanpassingen in de bekostigingssystematiek, gericht op profilering. In hoofdstuk 4 komen generieke kwaliteitsbekostiging en capaciteitsbekostiging aan de orde en wordt aangegeven welke aanpassingen in regelgeving nodig zijn. In het afsluitende hoofdstuk 5 wordt de urgentie van het proces benadrukt en wordt het tijdpad aangegeven.

2. Profilering op sectorniveau

2.1

Belang van sectoren

Voor taakverdeling en zwaartepuntvorming, de eerste vorm van profilering, is de sector het meest geëigende niveau om de sterktes en zwaktes in het aanbod te analyseren. Met een sector bedoelen we een verzameling van samenhangende disciplines of opleidingen aan universiteiten en hogescholen, inclusief het eraan gekoppelde onderzoek. Daarbij is het van belang dat sectoren niet te eng, op een te laag aggregatieniveau worden gedefinieerd. Ten eerste omdat veel onderzoek rond interdisciplinaire thema's is georganiseerd en ten tweede omdat een minder versplinterd opleidingsaanbod gewenst is.

Het doel van een sectorplan is om door taakverdeling te komen tot hogere kwaliteit, excellentie, betere aansluiting bij de beroepspraktijk en versterking van de internationale concurrentiepositie van onderzoek en onderwijs. Een grotere doelmatigheid legt hiervoor de basis. Hiervoor moeten universiteiten en hogescholen onderdelen van hun portfolio aan onderwijs en onderzoek afbouwen en uitruilen. Het sectorniveau is bovendien van groot belang om de inbreng van onderzoekers, docenten en hoogleraren te benutten. Zij kiezen namelijk doorgaans vanuit de inhoud positie en zijn veelal bereid samen te werken los van institutionele belangen.

2.2

Er gebeurt al veel...

Zoals uit de voorbeelden in box 1 blijkt, maken hoger onderwijsinstellingen veel gebruik van sectorplannen. Dit overzicht is lang niet uitputtend, maar laat al wel een grote diversiteit zien.

Box 1: Enkele voorbeelden van sectorplannen

- Het sectorplan wetenschap en technologie markeerde de start van de 3 TU's. Er wordt gewerkt aan een vervolg op dit sectorplan voor de komende jaren.
- Het sectorplan hbo-techniek (commissie-De Boer), in combinatie met het sectorplan mbo-techniek, heeft geleid tot drie Centres of Expertise in het hbo en vier in het mbo. De Centres of Expertise zijn in concurrentie toegekend, via een aanbesteding door het Platform Bèta Techniek. De centra worden niet alleen door de overheid gefinancierd, maar ook door het bedrijfsleven en een voorwaarde is dat ze na vijf jaar zelfvoorzienend zijn.
- Het sectorplan natuur- en scheikunde wordt op dit moment uitgevoerd. Daartoe is een implementatiecommissie ingesteld (commissie-Breimer) die OCW adviseert over de verdeling van het beschikbare budget.

(Lees verder op de volgende pagina)

(Vervolg Box 1: Enkele voorbeelden van sectorplannen)

- Naar aanleiding van de sectoranalyse van de geesteswetenschappen (commissie-Cohen) is een regieorgaan opgericht dat het beschikbaar gestelde budget verdeeld heeft op basis van ingediende plannen. Instellingen geven daarin aan in hoeverre ze bijdragen aan de doelen uit het sectorplan.
- Het sectorplan wiskunde wordt nu uitgevoerd zonder extra budget.
- In de sector biologie wordt gewerkt aan een sectorplan.
- De aanbevelingen uit de sectoranalyse van het kunstvakonderwijs (commissie-Dijkgraaf) worden nu verder uitgewerkt als sectorplan, met behulp van een door de HBO-raad ingestelde regievoerder. De ervaring leert dat dit geen eenvoudig proces is waarbij een regisseur onontbeerlijk is.
- Voor de onderwijswetenschappen is een analyse gemaakt (commissie-De Graaf), die nog moet worden uitgewerkt in een concreet sectorplan.
- Tot slot zijn er voorbeelden van regionale plannen zoals in Zeeland (commissie-Taskforce Zeeland) en Noord-Nederland (sectorplan hbo Noord-Nederland).

2.3

...maar niet systematisch genoeg

De sectoren nemen vaak zelf het initiatief voor een sectorplan. Meestal zijn sectorplannen erop gericht aanvullende financiering te verwerven. Er zijn goede voorbeelden, maar er zijn ook plannen waar het bijvoorbeeld ontbreekt aan een kritische doorlichting van bestaande voorzieningen. Ook blijkt uit de praktijk dat het veel moeite kost om echte keuzes te maken, dat instellingen zelden activiteiten stopzetten, en dat externe regie nodig is om voortgang te boeken. Dit onderstreept het belang van een gemeenschappelijke methodiek, waarbij instellingen en sectoren ook systematisch kunnen leren van elkaars ervaringen.

Sectorplannen zijn alleen effectief wanneer universiteiten en hogescholen, faculteiten en instituten, docenten en onderzoekers, daadwerkelijk actief betrokken zijn bij het opstellen ervan, en bereid zijn met de strategie en keuzes van de eigen instelling hierop in te spelen. De instellingen moeten de sectorplannen dragen en de afgesproken rolverdeling binnen een sector moet overeenkomen met de individuele profielen van de instellingen; maar – afhankelijk van de sector – zullen ook onderzoeksinstituten, de beroepsgroep, het bedrijfsleven of maatschappelijke organisaties hierbij betrokken zijn. Om tot een betere afstemming van vraag en aanbod te komen, moeten sectorplannen dan ook worden opgesteld door commissies met een gemengde samenstelling.

2.4

Inrichting van het proces: naar sectorplannen nieuwe stijl

Sectorplannen blijken ongelijksoortig van karakter te zijn. Ook is niet altijd duidelijk waarom in de ene sector of regio wel een initiatief is genomen, en in andere sectoren niet. De werkgroep vindt dat sectorplannen nu te veel ad-hoc worden geïnitieerd en dat dit systematischer kan. De werkgroep stelt daarom voor dat de minister op korte termijn het initiatief neemt voor een nieuwe aanpak van sectorplannen. Tevens zou een sectorherzieningsbudget ingevoerd moeten worden voor het opvangen van frictiekosten als gevolg van herstructurering van opleidingen en onderzoek.

De nieuwe aanpak van sectorplannen bevat de volgende onderdelen:

- het laten uitvoeren van een eerste sterkte-/zwakteanalyse van sectoren (zijn er indicaties dat een sectorplan opportuun is?);
- het bepalen van de sectoren die met voorrang moeten worden aangepakt;
- de afstemming van sectorplannen op de door het kabinet geïdentificeerde economische topsectoren;⁶
- het zo nodig laten opstellen van een sectorplan;
- de beoordeling van sectorplannen;
- de toekenning van geld uit het sectorherzieningsbudget voor zover nodig;
- de monitoring van de uitvoering van de plannen;
- het bewaken van de samenhang tussen de sectorplannen.

Lopende sectorplannen of recente plannen waar nog niet op is gereageerd, zouden aangepast kunnen worden aan de nieuwe eisen. Maar van belang zijn vooral nieuwe sectorplannen. Tijdens de consultatiegesprekken is de werkgroep geattendeerd op sectoren waar een nadere analyse met urgentie – volgens de nieuwe aanpak – gemaakt zou moeten worden: gezondheidszorg, techniek, rechten, sociale wetenschappen.⁷ Ook kunnen de uitkomsten van de analyses van de ‘topteams’ (topsectoren EL&I) aanknopingspunten bieden voor nieuwe sectorplannen en kunnen in bestaande plannen verbindingen gelegd worden met de topsectoren. Tot slot is het nodig om te bezien of de organisatie en slagkracht van sectoren die raakvlakken hebben met EU-prioriteiten (Kaderprogramma, Grand Challenges) groot genoeg zijn. Dubbeling van activiteiten is niet gewenst.

Strengere eisen aan sectorplannen

Sectorplannen moeten in de nieuwe opzet aan strengere eisen voldoen. Deze moeten:

- scherpe voornemens bevatten over taakverdeling en concentratie van bestaande of toekomstige voorzieningen;
- gericht zijn op de lange termijn en gebaseerd op empirische evidentie, onafhankelijke en deskundige oordelen en internationale benchmarking;
- onderwijs en onderzoek, en waar relevant wo en hbo in samenhang behandelen;
- van buiten naar binnen redeneren; ze moeten worden afgestemd op de behoeftes van maatschappij en werkveld;
- inspelen op ontwikkelingen in de European Higher Education Area en European Research Area;
- aansluiting zoeken met buiten-universitaire instituten, in elk geval daar waar er opleidingsconsequenties (voor doctoraat- of masteropleidingen) zijn.

⁶ De definitie van een topsector is gekoppeld aan economische sterktes; sectorplannen hebben betrekking op (een verzameling van) disciplines of opleidingen aan universiteiten en hogescholen.

⁷ Gezondheid en techniek zijn sectoren waar de verwevenheid tussen het hbo en het wo groot is, en waar de relatie tussen opleidingen en het werkveld relatief sterk is. Er bestaat al een sectorplan techniek voor het hbo en er wordt gewerkt aan een nieuw wo-sectorplan (3 TU's). Het zou nuttig zijn als daarbij wordt doorgedacht over de verbinding van en het onderscheid tussen hbo en wo. Voor de sectoren economie en recht is aangegeven dat de verwevenheid van onderzoek en onderwijs in het wo zou moeten toenemen. Deze opleidingen kampen met een moeilijk te hanteren massaliteit. Daarnaast bestaan deze sectoren zowel in het hbo als in het wo en is het wellicht een mogelijkheid om studentenstromen gezamenlijk op te vangen. Door intensieve samenwerking tussen universiteiten en hogescholen kan de kwaliteit van hbo-opleidingen snel verbeteren.

Nog dit jaar een plan van aanpak

De werkgroep pleit voor actie op korte termijn. De minister zou daarom nog dit jaar in overleg met hogescholen en universiteiten een plan van aanpak moeten opstellen. Daarin wordt op basis van een vergelijking van sectoren onderbouwd welke sectoren in 2012 en 2013 aan bod komen en in welke volgorde. Hierbij kan ook deskundigheid uit verschillende invalshoeken benut worden, waaronder in elk geval onderwijs (Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie, NVAO en Inspectie van het Onderwijs), onderzoek (KNAW) en macrodoelmatigheid (Commissie Doelmatigheid Hoger Onderwijs, CDHO). Daarbij zou de CDHO niet langer alleen moeten kijken naar de doelmatigheid van nieuwe opleidingen, maar ook het bestaande aanbod kunnen bezien.

Regie sectorplannen

De minister legt de coördinatie van de sectorplannenaanpak in handen van een regisseur (zie paragraaf 1.2). Deze heeft het overzicht over sectorplannen maar ook over de instellingsplannen (zie hoofdstuk 3), en kan zo erop toezien dat de plannen op elkaar worden afgestemd. De sectoren blijven zelf verantwoordelijk voor de analyse van de sector en het opstellen van sectorplannen.

Financiering sectorherzieningsbudget

Op basis van gezamenlijke afspraken en prioriteiten in de sectorplannen worden onderzoekseenheden en opleidingen herverkaveld. Het uitgangspunt is dat een dergelijke beweging niet volledig afhankelijk kan zijn van extra geld. Het plan moet ook doelmatigheidswinst opleveren. Dat neemt niet weg dat er tijdelijke, maar aanzienlijke financiële gevolgen voor instellingen kunnen zijn wanneer zij opleidingen en onderzoek reorganiseren en verplaatsen. Een separaat sectorherzieningsbudget – in aanvulling op de reguliere bekostiging – moet deze frictiekosten opvangen. Zodra het proces volop draait, verwacht de werkgroep dat voor het opvangen van frictiekosten een extra structureel budget nodig is van ongeveer € 100 miljoen per jaar, waar instellingen in de te herziene sectoren tijdelijk aanspraak op kunnen maken.

3. Profilering op instellingsniveau

3.1

Belang van instellingen

Sectorplannen vormen een belangrijke basis voor profilering, maar zijn niet voldoende. Daarom pleit de werkgroep ook voor een profileringsproces op instellingsniveau. Binnen een instelling worden immers afwegingen gemaakt tussen sectoren, komen sectoren met elkaar in aanraking en worden dwarsverbanden tussen opleidingen en onderzoeksgebieden georganiseerd. Veel instellingen hebben interdisciplinaire thema's als zwaartepunten benoemd. Een universiteit of een hogeschool is beduidend meer dan een samenvoeging van sectoraal onderwijs en onderzoek. Het geheel is meer dan de som van de delen. Bovendien vormen instellingen een belangrijke schakel in het bestuurlijke proces. Inhoudelijke taakverdeling op landelijk niveau zal in sectorverband plaatsvinden, maar instellingen kunnen hier tegelijkertijd ook in regionale clusters al vergaande afspraken over maken. Tot slot zorgen instellingen vaak voor internationale zichtbaarheid en aantrekkingskracht. Dit geldt niet alleen voor individuele instellingen, maar ook op stelselniveau verbeteren excellente instellingen de reputatie van het Nederlandse hoger onderwijs en onderzoek.

101

3.2

Dimensies van profilering

Instellingen wordt gevraagd zich te profileren door nadere keuzes te maken over:

- De ambities die een instelling heeft ten aanzien van kwaliteit en niveau: welke graden worden aangeboden? Op welk speelveld wil de instelling opereren? Heeft ze de ambitie een heel goede, regionaal verankerde instelling te zijn of wil ze tot de Europese, dan wel mondiale top behoren?
- Vakgebieden: streeft de instelling naar een brede of een gespecialiseerde monosectorale instelling? Welke sectoren en/of specialisaties wil zij in huis hebben, welke opleidingen of zwaartepunten?
- Onderwijs, primair gedifferentieerd naar aanbod⁸ en niveau: welke niveaudifferentiatie wil de instelling hanteren in de bachelorfase?⁹
- De aard en intensiteit van het onderzoek, de aandacht voor valorisatie en de mate van inbedding in de regionale kenniseconomie.

Het is van belang dat de instelling daarbij aangeeft hoe de keuze intern doorwerkt: gaat het om een algemeen kenmerk van de hele instelling of gaat het bijvoorbeeld om een bepaalde faculteit, een bepaalde groep opleidingen of een didactische oriëntatie in een deel van de instelling?

⁸ Differentiatie is mogelijk naar doelgroep, didactiek, inzet, inhoud, brede of smalle bachelors, mate van internationalisering, etc.

⁹ Gewoonlijk wordt hier een onderscheid gemaakt tussen streaming (afzonderlijke stromen) en setting (aanvullingen op één stroom).

Een eerste handvat voor de beschrijving van een instellingsprofiel is opgenomen in bijlage 1A. Daar is een aantal aan de commissie-Veerman ontleende elementen genoemd die van belang zijn voor profilering. Instellingen kunnen hier bij de invulling van het profiel aan refereren.

Een tweede handvat voor de instelling bij de beschrijving van het profiel zijn de internationale beschrijvingen en rangordeningen. Zo geeft het U-map-model¹⁰ een multidimensionale beschrijving van Europese hogeronderwijsinstellingen om de transparantie en vergelijkbaarheid van het Europese hoger onderwijs te vergroten (zie bijlage 1B). De U-map-classificatie is van belang omdat zij een eerste ordening geeft van bestaande profielen. Instellingen kunnen hiermee op zoek naar andere instellingen met een vergelijkbaar profiel waarmee zij zich nationaal en internationaal willen vergelijken.

Twee dimensies moeten zwaar wegen in het profileringsproces op instellingsniveau:

- zwaartepuntvorming en taakverdeling, die anders kan uitpakken voor de bachelor en de master (3.2.1);
- differentiatie in het onderwijsaanbod (3.2.2).

Dit zal de nodige effecten hebben op op schaalvergroting en –verkleining (3.2.3).

3.2.1 Zwaartepuntvorming en taakverdeling: onderscheid bachelor en master

Het proces van profilering heeft baat bij een onderscheid tussen de bachelor- en de masterfase. Bij zwaartepuntvorming en taakverdeling ligt het accent op de masterfase. Bij de universiteiten gaat het vooral om de combinatie van onderzoekszwaartepunten, onderzoekscholen en graduate schools. Universiteiten zijn op dit moment al gezamenlijk bezig met een proces waarin zij de verbinding leggen tussen onderzoekszwaartepunten en het aanbod van masteropleidingen. Dit is een uitstekend vertrekpunt voor het door de werkgroep beoogde profileringsproces. In het hbo gaat het om de combinatie van de professionele master, toegepast onderzoek/ontwikkelingswerk en lectoren. Ook veel hogescholen bereiden zich voor op zwaartepuntvorming langs deze lijnen. Bij een aan onderzoekszwaartepunten gekoppeld masteraanbod hoort ook een aanmerkelijk selectievere toegang tot elke masteropleiding. De verplichte doorstroommaster past niet in een geprofileerd aanbod.

Voor het bacheloronderwijs is het belangrijk dat het aanbod van opleidingen regionaal redelijk dekkend is, zowel in het hbo als het wo. Bachelorstudenten kiezen immers in eerste instantie vooral regionaal voor een studie. Niettemin zou kritisch gekeken kunnen worden naar onnodige overlap of versnippering van het aanbod binnen de regio. Universiteiten zijn ook op dit punt al met elkaar in gesprek in regionale clusters. De werkgroep roept ook hogescholen op om via een regionale clustering delen van het bacheloraanbod te herkavelen. Het zou logisch zijn als hogescholen en universiteiten hier de mogelijkheid onderzoeken van een gezamenlijk regionaal plan.¹¹

¹⁰ Zie <http://www.u-map.eu/>

¹¹ In Zeeland vindt een belangwekkende ontwikkeling plaats – weliswaar onder specifieke regionale omstandigheden - die wellicht ook andere regio's kan inspireren. In het advies van de commissie-Taskforce Zeeland (2010) wordt gepleit voor een onderwijsautoriteit die gaat werken aan een duurzame, samenhangende voorzieningeninfrastructuur voor beroeps- en hoger onderwijs. Deze autoriteit is in het voorjaar van 2010 door de regiopartijen (overheid, bedrijfsleven en onderwijs) aangewezen en heeft met hen verregaande werkafspraken gemaakt om stappen te zetten op het gebied van samenwerking, sturing, huisvesting en bekostiging. De partijen maken ook afspraken over financiële bijdragen.

3.2.2 Meer aandacht voor differentiatie in het onderwijs

Meer aandacht voor onderwijs

Bij het profileringsproces zijn herwaardering van onderwijs ten opzichte van onderzoek, en meer differentiatie naar onderwijsvormen van groot belang. De commissie-Veerman pleit hier ook voor. De werkgroep vindt dat universiteiten vooral het belang van onderwijs in de bachelorfase meer moeten onderkennen. Doceren in de propedeuse en de bachelorfase is van groot belang voor talentontwikkeling. Instellingen moeten docenten en hoogleraren die dat goed doen, meer waarderen en juist ook in het onderwijs van de bachelorfase de beste docenten en onderzoekers inzetten.

Bij hogescholen staat het versterken van de basiskwaliteit al hoog op de agenda. Er wordt stevig beleid gevoerd ten aanzien van het opscholen van docenten. Daarnaast zou overwogen kunnen worden een kwaliteitssprong te realiseren door inzet van de groeiende aantallen gepromoveerden die de komende jaren beschikbaar komen. Ook de opbouw van praktijkgericht onderzoek is essentieel voor de kwaliteit van het onderwijs, mits onderzoek en onderwijs goed op elkaar worden afgestemd. Lectoren moeten daarom meer ingezet worden in het onderwijs, niet alleen in de master maar ook in het bacheloronderwijs.

Differentiatie in het hoger onderwijs

Door het onderwijsaanbod te differentiëren, sluit het onderwijs beter aan op de vraag van studenten. Er zijn al ontwikkelingen die op de diversiteit inspelen: brede en smalle bachelors, honoursprogramma's, Colleges, Associate-degreeprogramma's (hbo), instroom op basis van erkenning van verworven competenties (evc), en bijspijkerklassen voor studenten met een achterstand op een bepaald gebied.

Maar zowel in het hbo als het wo zouden opleidingen nog meer gedifferentieerd kunnen worden naar aanbod en niveau. Hiertoe zouden instellingen:

- meer brede opleidingen¹² kunnen aanbieden om uitval tegen te gaan, eventueel met een kerncurriculum om studenten op een betere manier te begeleiden tot de eventuele specialisatie.
- honourstrajecten uitbreiden, niet alleen in de vorm van aanvulling op een programma (setting), maar ook als afzonderlijke stroom (streaming). De ad-hoc eisen die verschillende instellingen nu aan binnenkomende studenten stellen (zoals een zomercursus, een toets wiskunde of Nederlands) kunnen meer gesystemiseerd worden.

Te denken valt aan een indeling in twee of drie niveaus van opleidingen in de bachelorfase. Honoursprogramma's kunnen worden uitgebouwd tot een van deze niveaus van opleidingen (streaming). Op het bachelordiploma kan dan bijvoorbeeld staan dat de student alle, meer dan de helft of minder dan de helft van de onderdelen op het hoogste niveau heeft gevolgd (in alle gevallen met het behaalde cijfer).

Differentiatie in vwo, havo en mbo 4

Meer differentiatie in het hoger onderwijs vraagt ook om meer differentiatie aan het eind van het voortgezet onderwijs en mbo 4. Een eerste stap kan zijn om bij de diploma's van havo, vwo en mbo 4 meer informatie op te nemen, bijvoorbeeld een aantekening op het diploma wanneer een leerling in extra vakken examen heeft gedaan, heeft deelgenomen aan een technasium of pre-university College, of de aantekening 'cum laude' (zie Onderwijsraad, 2011). Een interessante optie is ook om leerlingen de mogelijkheid te bieden vakken op verschillende niveaus te volgen. Universiteiten en hogescholen kunnen deze informatie vervolgens gebruiken bij de intake van studenten en om het onderwijs meer te richten op de capaciteiten van studenten. Het stimuleert bovendien een meer prestatiegerichte cultuur in het voortgezet onderwijs.

¹² Dit laat onverlet de noodzaak van monodisciplinaire opleidingen voor studenten die al in een vroeg stadium een dergelijke keuze willen maken. Ook de beroepsuitoefening kan substantiële diepgang in de vakinhoud vereisen.

Differentiatie door samenwerking

Geografische ligging en demografische ontwikkelingen kunnen van invloed zijn op profileringskeuzes: in krimpregio's kiest een hogeschool bijvoorbeeld eerder voor Associate-degreeprogramma's en leven lang leren, bij grote hogescholen in het westen hoeft groei niet langer het motief te zijn.¹³ Ook dat is differentiatie. Een aantal hogescholen zal het accent leggen op samenwerking met het mbo, andere hogescholen zullen juist een hoogwaardig aanbod voor de bovenkant van de studentenpopulatie willen creëren. In het laatste geval zouden universiteiten en hogescholen intensief kunnen samenwerken. Dat zou bijvoorbeeld bachelorprogramma's mogelijk maken waarmee studenten zonder schakelprogramma een wo-master kunnen volgen, met doelmatigheidswinst tot gevolg. Ook kunnen universitaire docenten in dergelijke trajecten bij hogescholen doceren.

De werkgroep zou het toejuichen als universiteiten en hogescholen gezamenlijk hun masteraanbod tegen het licht zouden houden. Hoe kunnen de masteropleidingen goed aansluiten op de brede bacheloropleidingen zodat een soepele doorstroom mogelijk blijft? Waar kan een bepaalde masteropleiding het beste worden ondergebracht? Omdat de keuze voor het onderbrengen bij een hogeschool of universiteit niet altijd evident is, zouden onderwijsinstellingen kunnen samenwerken op dit punt. Het doel is complementair aanbod te creëren voor doorstroom van bachelors naar de diverse masteropleidingen. Zo nodig moet de wet worden aangepast om de toekenning en bekostiging van opleidingen aan een dergelijk samenwerkingsverband mogelijk te maken.

3.2.3 Nieuwe balans tussen schaalvergroting en schaalverkleining

De werkgroep roept de instellingen op, en niet alleen de Colleges van Bestuur maar alle geledingen, om actief en creatief de profilering vorm te geven. Onorthodoxe, op profilering gerichte samenwerkingsverbanden moeten daarbij mogelijk zijn, ook als er institutionele grenzen overschreden worden tussen universiteiten, hogescholen en eventueel roc's. Het kan daarbij bijvoorbeeld gaan om fusies tussen instellingen, maar ook om defuseren. Onderdelen van universiteiten of hogescholen kunnen 'verzelfstandigen' en in bijzondere gevallen als eigen instelling verder gaan, al dan niet in nauwe samenwerking of gefuseerd met onderdelen van andere universiteiten, hogescholen of roc's. Aanleiding kan een doorlopende leerlijn voor een bepaalde beroepsgroep zijn of de behoefte aan een instituut, dat zich richt op en herkenbaar is voor een bedrijfstak of maatschappelijke sector. Een voorbeeld is de organisatie van het kennissysteem voor 'voedsel en groen' (box 2).

¹³ Hetgeen niet wil zeggen dat de vraag naar Associate-degreeprogramma's daar niet beantwoord moet worden. De behoefte van de arbeidsmarkt is leidend.

Box 2: samenwerking in het 'groen' onderwijs en onderzoek

Het groen onderwijs (Wageningen Universiteit, de vier agrarische hogescholen en agrarisch onderwijs binnen een brede hogeschool) onderscheidt zich door een sectorale benadering waarin alle niveaus van beroepsonderwijs tot en met het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek samen een kennissysteem vormen voor de sector voedsel en groen. Het groen onderwijs vormt een landelijke dekkend netwerk waarbij de kleinschaligheid grootschalig wordt georganiseerd inclusief het vormgeven van (internationaal) concurrerende 'groene pieken'. Via de Groene Kenniscoöperatie werken de instellingen gezamenlijk aan kennisverspreiding en innovatie in het groen onderwijs. De instellingen worden hierin gepositioneerd als regionaal kenniscentrum en worden geacht te interacteren met kennisvragers. Hierbij sluit het onderwijs aan op de op samenwerking en kennisdeling gerichte cultuur binnen deze sectoren. Historisch heeft onderwijs een onlosmakelijke band met onderzoek- en kennisverspreidingsbeleid. De minister van EL&I stimuleert de samenhang en samenwerking binnen het groene kennissysteem en heeft meerjarenafspraken gemaakt op het gebied van onderwijs (inclusief leven lang leren), kennisverspreiding en educatie met het groen onderwijs, via de Groene Kenniscoöperatie. Het groen hoger onderwijs kent een duidelijk inhoudelijk profiel met ruimte voor institutionele profilering bijvoorbeeld gericht op samenwerking van het hbo met het mbo of wo en samenwerking binnen het hbo, evenals samenwerking met het bedrijfsleven. Met het sectorplan hoger agrarisch onderwijs werkt het groen hbo in samenwerking met Wageningen UR aan versterking van de profilering (onder meer samenhang en zwaartepuntvorming) van het groene kennissysteem (met name de topgebieden agrofood en tuinbouw). Binnen dit sectorplan krijgen ook de profileringplannen van de instellingen vorm.

Ook de upgradage van delen van het hbo kan in nauwe samenwerking met universiteiten gebeuren. Instellingen kunnen gezamenlijk in regionaal verband een plan indienen of bijvoorbeeld het onderwijsaanbod in de bachelorfase in overleg reorganiseren. Bij dit alles past echter geen vooropgezet stramien. Het inhoudelijke doel van profilering moet leidend zijn, de bestuurlijke vormgeving volgend. Zonodig moet de wet worden aangepast.

Daarbij moeten onderwijsinstellingen een balans vinden tussen schaalvergroting en -verkleining. Het kan nuttig zijn om in grotere verbanden samen te werken of onderdelen te integreren, maar dat hoeft niet te betekenen dat er mammoetinstellingen ontstaan en kwaliteitsproblemen opdoemen. Profilering op bestaande en nieuw te vormen extern en intern herkenbare entiteiten kan prima binnen grote instellingen. De nog dit jaar in te voeren fusietoets ziet toe op het behoud van een minimale variatie en diversiteit in het onderwijsaanbod (box 3).

Box 3: fusietoets

De Eerste Kamer heeft in januari 2011 het Wetsvoorstel fusietoets in het onderwijs aangenomen. De wet zal naar verwachting dit najaar in werking treden en houdt voor het hoger onderwijs in dat voor instellings- of rechtspersonenfusies toestemming nodig is van de minister van OCW. Instellingen moeten een aanvraag tot fusie indienen, die vergezeld gaat van een 'fusie-effect-rapportage', en die de instemming heeft van de medezeggenschapsraden of universiteitsraden. De minister kan goedkeuring van de fusie onthouden als dit de variatie van het onderwijsaanbod significant belemmert.

3.3

Inrichting van het profileringsproces: universiteiten en hogescholen als eerste aan zet

Universiteiten en hogescholen zijn als eerste aan zet bij strategie- en profielkeuzes. Zij worden uitgenodigd deze in het kader van het instellingsplan individueel of gezamenlijk nader uit te werken. Veel instellingen hebben daar al een begin mee gemaakt. Tegelijkertijd moet de overheid zich een totaalbeeld vormen van deze individuele voor-nemens. Een regisseur zal daartoe – namens de overheid – een strategische dialoog aangaan met universiteiten en hogescholen (3.3.1). Vervolgens zullen de beste instellingsplannen beloond worden binnen een profielgebonden deel van de bekostiging (3.3.2).

3.3.1 Strategische dialoog

Het proces van de strategische dialoog zoals de werkgroep dat voor zich ziet verloopt als volgt:

1. Universiteiten en hogescholen worden uitgenodigd hun concept instellingsplannen vóór 1 maart 2012 op te stellen. Het is aan de instellingen om hiervoor bestaande (en eventueel aangevulde) plannen te benutten dan wel nieuwe te maken. Zij spelen daarbij in op beschikbare of in ontwikkeling zijnde sectorplannen. In een strategische dialoog tussen regisseur en instellingen wordt op basis van grondige informatie-uitwisseling, argumenten en overtuiging gesproken over keuzes die instellingen maken. Het is belangrijk om de ambities van alle instellingen gezamenlijk te bezien. Zo kan een gemeenschappelijke discussie gevoerd worden over de prestaties die op stelselniveau geambieerd worden, zoals die ook tot uitdrukking komen in de positie van Nederlandse instellingen op internationale rankings.
2. Tijdens de dialoog bekijkt de regisseur of de instellingsplannen bij elkaar tegemoetkomen aan het gewenste ontwikkelingsperspectief zoals dat geschetst wordt in de Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap 2011.¹⁴ De overheid moet immers het portfolio op stelselniveau bewaken.¹⁵ Diversiteit in inhoudelijke focus, beleidsdoelen en prestaties van instellingen is daarbij van groot belang. De regisseur

¹⁴ Hierin worden het HOOP (hoger onderwijs- en onderzoekplan) en Wetenschapsbudget geïntegreerd. In juni 2011 wordt de Strategische Agenda aan de Tweede Kamer aangeboden.

¹⁵ Zie onder meer OESO (2008) over de rol van de overheid. De OESO geeft aan dat de overheid verantwoordelijk is (in overleg met alle stakeholders) voor het formuleren van een brede en coherente visie op het toekomstige hoger onderwijs. Het afsluiten van prestatiecontracten (op hoofdlijnen) met individuele instellingen over hun bijdrage aan nationale doelen, is een passende sturingsrelatie, waarin stelselverantwoordelijkheid van de overheid en de autonomie van de instellingen gecombineerd worden.

raadpleegt hiertoe maatschappelijke organisaties, het bedrijfsleven en experts. Hij beziet de ontwikkeling van het Nederlandse stelsel nadrukkelijk in het licht van de internationale ontwikkelingen in het hoger onderwijs en onderzoek.

3. Uitgangspunt is dat alle hogescholen en universiteiten actief in de dialoog participeren. Tijdens de dialoog is sprake van een iteratief proces tussen instellingen en regisseur. Deze benoemt sterke punten en tekortkomingen en vraagt instellingen zo nodig de plannen bij te stellen, bijvoorbeeld bij lacunes in het bestel, onevenwichtigheden, onbenutte mogelijkheden, ondoelmatige overlap. De criteria voor instellingsplannen zijn opgenomen in box 4.
4. Het doel is een gezamenlijk proces, waarbij ieder zijn verantwoordelijkheid neemt. Omdat overtuiging en overreding belangrijke instrumenten zijn in dit dialooggestuurde proces zijn heldere informatievoorziening en participatie van alle betrokkenen van groot belang. Zo kan de dialoog scherp en inzichtelijk gevoerd worden. De planning van het proces moet tijdig bekend zijn.
5. De dialoog is geen eenmalige actie, maar wordt onderdeel van een cyclus van vierjaarlijkse gesprekken tussen overheid en (clusters van) instellingen. Hiermee wordt in feite het wettelijke proces van instellingsplannen en HOOP gerevitaliseerd. De werkgroep beveelt aan de betreffende WHW-artikelen dienovereenkomstig bij te stellen.¹⁶

Box 4: criteria voor instellingsplannen

Instellingen worden opgeroepen (gezamenlijk) plannen in te dienen die voldoen aan de volgende criteria:

1. Het plan benoemt het profiel van de instelling op basis van bewezen sterktes in onderwijs en onderzoek, de langetermijndoelstellingen en de daaruit afgeleide te boeken voortgang tot en met 2016.
2. Het plan geeft aan hoe het bijdraagt aan het gewenste ontwikkelingsperspectief voor het Nederlandse hoger onderwijs en onderzoek, zoals geschetst in de Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap.
3. Elk plan bevat voorstellen voor differentiatie van het onderwijs naar (type) aanbod en niveau, in elk geval in de bachelorfase.
4. De plannen laten zien waar doelmatigheidswinst wordt (of is) geboekt die de kwaliteit en (internationale) aantrekkingskracht van onderwijs en onderzoek vergroot door:
 - aan te sluiten bij de conclusies van beschikbare sectorplannen;
 - een sectoroverstijgende afweging op instellingsniveau te maken: duidelijke prioriteiten stellen maar zo nodig ook delen van onderwijs en onderzoek afbouwen of in overleg met andere instellingen elders onderbrengen.

Samenwerking is een pre, omdat het taakverdeling en zwaartepuntvorming bevordert.

¹⁶ WHW: artikel 2.2, 2.3 en 2.4.

3.3.2 Bekostiging: versterken van instellingsprofielen

De werkgroep pleit voor de introductie van een groeiend profielgebonden deel en daardoor afnemend studentengebonden deel in het budget voor hoger onderwijs en onderzoek.¹⁷ De eenzijdige focus op studentenaantallen wordt zo teruggedrongen. Zo worden kwaliteit en diversiteit meer beloond in plaats van kwantiteit. De commissie-Veerman beargumenteert vooral de noodzaak hiervan in het wo, maar de kwaliteitsproblemen in het hbo zijn groot, en vragen juist daar om dergelijke incentives, temeer daar de studentenaantallen in de bekostiging aanzienlijk zwaarder wegen in het hbo dan in het wo. De werkgroep geeft in overweging het profieldeel voor het hbo sneller te laten groeien dan in het wo.

Het profieldeel van het budget wordt als volgt toegekend:

1. Het profieldeel kent twee componenten: trekkingsrechten en competitieve verdeling. Om de trekkingsrechten te kunnen verzilveren zullen instellingsplannen voldoende aandacht moeten besteden aan de criteria voor instellingsplannen, zoals opgenomen in box 4. De toets daarop vindt plaats in de strategische dialoog.
2. De instellingsplannen die op de vier criteria uit box 4 het hoogste scoren, zullen extra worden beloond. De helft van deze bonus wordt direct na beoordeling van de plannen uitgekeerd, de tweede helft volgt na vier jaar, en is mede afhankelijk van de geboekte resultaten. De bonus wordt toegekend door de minister. Deze gaat hierbij af op het oordeel van de regisseur die voorzitter is van een commissie van nationale en internationale experts. Deze commissie kent twee subcommissies voor respectievelijk hbo en wo.
De beoordeling na vier jaar is niet vrijblijvend. Instellingen die hun ambities niet waarmaken, zullen geen of slechts een gedeelte van de middelen voor de tweede tranche krijgen. Maar het gaat hierbij niet om een gedetailleerde bureaucratische verantwoording. Centraal staat de vraag of men rond de cruciale doelen (mijlpalen) de goede weg is ingeslagen en resultaten boekt.¹⁸ In navolging van de commissie-Veerman noemt de werkgroep hier de aanpak van het Platform Bèta Techniek als good practice.
3. De ambities van de instelling moeten worden uitgedrukt in concrete doelen, kwalitatief, scherp geformuleerd en overtuigend onderbouwd, en waar mogelijk uitgedrukt in goed meetbare indicatoren. Welke prestaties worden beoogd? Op welke gebieden wil men excelleren? Essentieel is dat universiteiten en hogescholen zelf een voorstel doen voor de instellingen of opleidingen waarmee zij gebenchmarkt worden, nationaal of internationaal. Excellentie moet worden opgevat als excellent in relatie tot instellingen met een soortgelijk profiel.
Men kan daarbij gebruik maken van internationale rankings (bijlage 1B), of van aanvullende performance-indicatoren die voor de eigen strategische doelen relevant zijn. Ook accreditatie biedt aanknopingspunten voor profilering die benut kunnen worden. Het gaat dan om de gedifferentieerde accreditatieoordelen (onvoldoende, voldoende, goed, excellent) en de erkenning van een bijzondere kwaliteit van een instelling en/of opleiding (bijvoorbeeld een specifiek soort internationalisering, ondernemerschap).

¹⁷ Ook de SER (2011) pleit voor het wegnemen van de huidige gerichtheid op studentenaantallen en het bevorderen van op kwaliteit en prestaties gerichte bekostiging die differentiatie mogelijk maakt.

¹⁸ "A principle is not to make the contracts and negotiations and assessment too detailed – covering numerous aspects of the institution's core business. The idea is to avoid detailed annual reporting requirements towards tailor-made, more strategic forms of accountability" (OESO 2008).

4. Het profielgebonden deel van de bekostiging bestaat uit een afgezonderd deel, ongeveer 10 - 15%, van het landelijke macrobudget.¹⁹ Het aandeel daarbinnen dat competitief verdeeld wordt, loopt in stappen van vier jaar geleidelijk op. Het deel dat verdeeld wordt op basis van trekkingsrechten neemt geleidelijk af. Als eerste stap wordt een percentage van 2 - 3% van het macrobudget competitief verdeeld. Dit zal extra (start)geld moeten zijn, om het beoogde proces onder de huidige moeilijke omstandigheden van de grond te krijgen. Het is moeilijk in te schatten welk percentage het optimale effect oplevert. Hier zou enige flexibiliteit moeten worden gezocht, door na de eerste stap een tussenbalans op te maken en het groeipad naar 10 - 15% desgewenst naar boven of onder bij te stellen. Maar zeker de eerste twee stappen moeten een stevig percentage betreffen om de beoogde dynamiek op gang te brengen.
5. Op dit moment werkt de staatssecretaris aan vernieuwing van de meerjarenafspraken over kwaliteit en studiesucces. De werkgroep pleit ervoor om deze meerjarenafspraken te integreren in één bestuurlijk arrangement met de hier geformuleerde aanpak voor profilering. Dit omdat er inhoudelijke raakvlakken zijn en om onnodige bestuurlijke drukte en administratieve lasten te voorkomen.
6. In het instellingsplan kan men aangeven dat op grond van het gekozen profiel meer ruimte nodig is om:
 - studenten te selecteren;
 - het opleidingsaanbod te reorganiseren (bijvoorbeeld door een tijdelijk lichter profielgericht macro-doelmatigheidsregime);
 - collegegelddifferentiatie te mogen toepassen (tot een bepaald maximum).Deze randvoorwaarden moeten nader worden uitgewerkt (zie ook hoofdstuk 4) in samenhang met de discussie over selectie, macrodoelmatigheid en collegegelddifferentiatie in het kader van de Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap 2011.

¹⁹ Zowel het onderwijs- als onderzoeksdeel van het wo en hbo-budget. Met uitzondering van de component voor toponderzoekscholen in het wo. RAAK is een subsidie buiten de lump-sum. Zie paragraaf 4.1

4. Aandachtspunten voor bekostiging en wetgeving

4.1

Bekostiging

De werkgroep is nagegaan of en hoe bekostiging op basis van kwaliteit en capaciteit mogelijk dan wel wenselijk zou zijn. De werkgroep ontraadt om nu volledig in te zetten op een generieke vorm van kwaliteitsbekostiging (4.1.1). Ook pleit de werkgroep niet voor de invoering van capaciteitsbekostiging over de volle breedte in het wo (4.1.2). Wel pleit de werkgroep ervoor twee andere voor profilering relevante componenten in de financiering van het hoger onderwijs en onderzoek te versterken: toponderzoekscholen in het wo en RAAK²⁰ in het hbo (4.1.3).

4.1.1 Generieke kwaliteitsbekostiging

De werkgroep heeft gekeken of het mogelijk is een systematiek van generieke kwaliteitsbekostiging door te voeren. Hiervoor zijn indicatoren nodig die als parameter in een bekostigingsmodel kunnen worden ingevoerd. De volgende indicatoren komen daarvoor het meest in aanmerking: NVAO-oordelen uit de accreditatie, kwaliteit van de docenten, en leerwinst/toegevoegde waarde. De werkgroep steunt in principe het streven om kwaliteit in de bekostiging een plaats te geven. Maar op dit moment is er onvoldoende onderbouwing om dit type indicatoren zonder meer op te nemen in een formulebekostiging, om de volgende redenen:

- Voor docentkwaliteit en toegevoegde waarde zijn (nog) onvoldoende betrouwbare gegevens beschikbaar.
- Het gebruik van NVAO-oordelen zal tot grote druk leiden op het accreditatiestelsel en de deskundigen die de beoordeling uitvoeren.²¹
- De commissie Sorgdrager heeft aangegeven dat er niet of nauwelijks empirie is (noch nationaal, noch internationaal) over de daadwerkelijke effecten op kwaliteitsverbetering.²²
- Het risico is groot dat instellingen alleen aandacht besteden aan die indicatoren die meetellen voor de bekostiging, terwijl andere aspecten van kwaliteit minder of geen aandacht meer krijgen.

Gezien de mogelijk positieve effecten van kwaliteitsbekostiging, zijn niettemin een aantal concrete stappen gewenst:

1. Laat kwaliteitsindicatoren een rol spelen, maar ingebed in een kwalitatief oordeel van peers en onafhankelijke deskundigen, zoals voorgesteld in hoofdstuk 3.
2. Het is denkbaar dat op grond van de in dit proces opgedane ervaring enkele indicatoren dusdanig kunnen worden geoperationaliseerd dat ze robuust genoeg blijken te zijn om generiek te worden ingezet. Invoering van generieke kwaliteitsbekostiging zal in ieder geval grondig gemonitord moeten worden, zodat het model bijgesteld kan worden bij het optreden van ongewenste effecten.

²⁰ RAAK is een competitieve geldstroom voor praktijkgericht onderzoek aan hogescholen.

²¹ Zie ook het advies van de commissie Kwaliteit en Bekostiging Hoger Onderwijs (Sorgdrager), 2008.

²² Recent onderzoek van CHEPS (2011) bevestigt dit. Wel is Zweden recent gestart met een bescheiden vorm van generieke kwaliteitsbekostiging. Instellingen met de hoogste scores in de kwaliteitsevaluatie krijgen extra geld (het gaat om 1,5% van het budget). In 2012 zullen de eerste effecten zichtbaar zijn.

3. De minister moet opdracht geven tot het opstarten van enkele ontwikkeltrajecten – bijvoorbeeld in één of meer sectoren – om mogelijkheden voor kwaliteitsbekostiging te onderzoeken en ervaring op te doen. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om het ontwikkelen van een methodiek om ‘leerwinst’ of toegevoegde waarde te kunnen beoordelen.

4.1.2 Capaciteitsbekostiging

Onder capaciteitsbekostiging verstaat de werkgroep het periodiek vaststellen van een maximum aantal studenten per instelling (sector of opleiding) gekoppeld aan een gefixeerd bedrag per student. Capaciteitsbekostiging creëert gunstige voorwaarden voor een cultuuromslag waarbij kwaliteit en niet kwantiteit leidend is, omdat er sprake is van een beheersbare instroom, stabiel budget, een vaste onderwijsbijdrage per student²³ en kwaliteitsgedreven selectie. Toch ontraadt de werkgroep op dit moment capaciteitsbekostiging over de volle breedte van het wo om de volgende redenen:

- De werkgroep is van mening dat het studentgebonden deel kleiner moet worden, maar aarzelt over het volledig laten verdwijnen van vraaggestuurde elementen in de bekostiging. De vraag is of capaciteitsbekostiging het bestel voldoende laat reageren op de veranderende vraag van studenten en werkgevers. Het is bovendien verstandig om een zekere mate van gezonde concurrentie overeind te houden, gericht op kwaliteit van het onderwijs en begeleiding van studenten. Naarmate profilering succesvoller is en leidt tot meer verschillen, zal het vraaggestuurde element in de bekostiging effectiever zijn omdat studenten bewuster gaan kiezen.
- In landen als het Verenigd Koninkrijk, waar men werkt met capaciteitsbekostiging, kan jaarlijks een deel van de studenten niet terecht in het hoger onderwijs vanwege budgettaire beperkingen. De werkgroep vindt dit onwenselijk.²⁴
- Capaciteitsbeperking in het wo zal leiden tot een grotere deelname aan het hbo. Het hbo is echter al relatief groot in Nederland. Twee derde van de studenten studeert in het hbo. In ons omliggende landen met een binair stelsel is dat aandeel nergens hoger dan de helft van de studenten.²⁵

Bij massale opleidingen lijkt niet zozeer het bekostigingsniveau een belemmering maar meer de tot nu toe beperkte mogelijkheden voor capaciteitsregulering en het stellen van toelatings- en voortgangseisen. Ook de geringe mate van niveaudifferentiatie binnen de bacheloropleidingen en daarbij passende diplomadifferentiatie is nadelig. Het Wetsvoorstel ‘Ruim baan voor talent’ dat in april 2011 in de Tweede Kamer is behandeld, neemt echter enkele belangrijke beperkingen weg. Selectie wordt mogelijk gemaakt bij opleidingen die een fixus instellen en voor “kleinschalige, intensieve en residentiële programma’s”. Ook zal het mogelijk worden aan de poort te selecteren voor speciale programma’s binnen een opleiding die gericht zijn op een hoger niveau, zoals honours classes. Daarnaast lijkt

²³ In de gesprekken die de werkgroep gevoerd heeft, is ook gewezen op het feit dat de gemiddelde onderwijsbijdrage per student in het hoger onderwijs onder het niveau van die in het mbo ligt.

²⁴ De werkgroep vindt het van het grootste belang dat de internationale aantrekkingskracht van het Nederlandse hoger onderwijs en onderzoek wordt vergroot. Specifieke internationaliseringsdoeleinden, kwaliteitsversterking en werving voor sectoren met tekorten moeten de leidende motieven zijn. Dat lijkt niet altijd het geval; daarom zou kritisch gekeken moeten worden naar de onevenwichtige verdeling van buitenlandse studenten (die publiek bekostigd worden). “Heeft Duitsland (5 maal Nederland) in totaal 30.000 studenten in haar Hoger Onderwijs die afkomstig zijn uit andere EU staten, Nederland heeft alleen al 25.000 Duitse studenten in het eigen onderwijs. Deze studentenaantallen drukken op de Nederlandse bekostiging van het hoger onderwijs. Bijzonder in vergelijking met andere Europese landen is dat Nederland deze studenten actief werft” (Mertens 2011). Buitenlandse studenten moeten niet binnen-gehaald worden louter vanwege de aantallen. Dit begint te knellen als we toegaan naar een situatie waarin plaatsing in het hoger onderwijs voor Nederlandse studenten niet langer een automatisme is.

²⁵ Zie De Weert en Soo (2009): in Finland is het aandeel hbo studenten in het hoger onderwijs 46%, in Ierland 44%, in Denemarken 34%, in Duitsland 29%.

het de werkgroep reëel dat voor opleidingen met hoge kosten (dure infrastructuur, kostbare werkvormen, kleine maar maatschappelijk zeer relevante opleidingen) capaciteitsbekostiging wordt ingevoerd. In de huidige situatie wordt er al gewerkt met vormen van capaciteitsbekostiging bij de geneeskundeopleidingen en bepaalde kunstopleidingen. Capaciteitsbekostiging kan ingebracht worden als onderdeel van de instellingsplannen. Dit geldt zowel voor wo- als hbo-opleidingen.

Tot slot wijst de werkgroep op het alom aanwezige besef dat het noodzakelijk is om het niveau van de havo en vwo-eindexamens te verhogen en meer differentiatie aan te brengen aan het eind van deze soorten voortgezet onderwijs (zie paragraaf 3.2.2). Dit zal ook positieve kwalitatieve effecten hebben op de instroom in het wo en biedt universiteiten de mogelijkheid om capaciteitsregulering te combineren met niveaudifferentiatie en kwaliteitsgedreven selectie.

4.1.3 Overige voor profilering relevante componenten in de financiering

De huidige publieke financiering van hoger onderwijs en onderzoek kent enkele componenten die zeer relevant zijn voor profilering. Het gaat om de toponderzoekscholen in het wo en RAAK in het hbo. Deze staan op zichzelf, kennen een eigen aanpak die heeft gewerkt en zijn daarom verder niet betrokken bij het proces dat in dit advies wordt voorgesteld. De werkgroep beveelt nadrukkelijk uitbreiding van beide budgetten aan.

Toponderzoekscholen

De Dieptestrategie onderzoekscholen geeft de mogelijkheid om door gerichte financiering met name clusters van excellent onderzoek te stimuleren, zodat zij belangrijke bijdragen aan de fundamentele wetenschap kunnen leveren. Het instrument toponderzoekscholen sluit zeer goed aan bij de gewenste vorming van zwaartepunten in het academisch onderzoek, en verdient dan ook uitbreiding.

RAAK

RAAK biedt hogescholen een fonds²⁶ waaruit zij gezamenlijk met het MKB of instellingen uit de publieke sector een praktijkgericht onderzoek kunnen bekostigen. RAAK dient als een tweede geldstroom voor praktijkgericht onderzoek door hogescholen, en werkt bij uitstek positief uit op profilering en (maatschappelijk relevante) zwaartepuntvorming. De nu begrote omvang van € 23 miljoen (2012) is te mager om deze functie over de volle breedte te kunnen vervullen. De werkgroep vindt dat RAAK een belangrijke functie vervult en in deze vorm voorlopig moet blijven bestaan. Op lange termijn zou serieus moeten worden overwogen het arrangement om te zetten in een verwevenheidscomponent onderwijs - onderzoek/ontwikkeling in het hbo, als onderdeel van een gehonoreerd instellingsprofiel.

²⁶ Het beschikbare geld voor praktijkgericht onderzoek door hogescholen wordt in competitie verdeeld door de Stichting Innovatie Alliantie (SIA) en co-financiering vanuit de betrokken bedrijven/instellingen is vereist. Het bestuur van SIA bestaat uit vertegenwoordigers van MKB Nederland, VNO-NCW, HBO-raad, Syntens, TNO en Novay.

4.2

Wet- en regelgeving

De voorstellen in dit advies vragen om nadere wetgeving. Ten eerste zal de overheid meer ruimte moeten bieden om instellingen in staat te stellen zich te profileren (4.2.1). Ten tweede vindt de werkgroep dat het voorgestelde proces wettelijke verankering vereist (4.2.2).

4.2.1 Meer ruimte voor de instellingen

Selectie

De werkgroep vindt dat instellingen de ruimte moeten krijgen om studenten te selecteren, zoals door de commissie-Veerman bepleit en ook in de kabinetsreactie is bevestigd. Daarbij moeten zij de voorwaarden in acht nemen die door de commissie-Veerman zijn geformuleerd:

- Selectie moet aanvullend zijn op het diploma in het vo en de criteria moeten voortvloeien uit het onderwijsconcept en de niveaudifferentiaties van de opleiding.
- Selectie mag op stelselniveau geen studenten uitsluiten.
- Selectie-instrumenten moeten voortdurend op hun effectiviteit worden getoetst.

De werkgroep pleit er in elk geval voor om de verplichte doorstroommaster af te schaffen en voor elke masteropleiding te selecteren op basis van duidelijke (toetsbare) toegangseisen. Zo wordt ruimte gecreëerd voor selectie in de voor profilering zo belangrijke masterfase. Daarnaast zou er meer ruimte moeten zijn voor selectie naar en tijdens de bachelorfase.

Vernieuwing opleidingsaanbod in kader van sector- en regioplannen

Het macrodoelmatigheidsbeleid moet taakverdeling en vernieuwing niet belemmeren. Als duidelijk is dat er sprake is van het in onderling overleg afstoten van opleidingen en serieuze concentratie, moet er ruimte zijn voor een herverkaveling waarbij instellingen ook nieuwe opleidingen in hun aanbod kunnen opnemen – in ruil voor het afstoten van bestaande opleidingen - zonder dat elke opleiding weer voorgelegd moet worden voor een afzonderlijke macrodoelmatigheidstoets. In het kader van regionale of sectorplannen zouden instellingen de ruimte moeten krijgen voor een gezamenlijke profielgerichte doelmatigheidstoets. Daarnaast zou ‘het profiel van een instelling’ een grondslag voor wijziging in het aanbod kunnen zijn en daarmee een nieuw element in de Beleidsregel macrodoelmatigheid.

Meer ruimte voor samenwerking van instellingen

Vergaande vormen van samenwerking, of samenwerking tussen verschillende soorten instellingen (zie paragraaf 3.2.3) zijn belangrijk voor profilering en zijn een toegevoegde waarde bij profileringsplannen. De werkgroep is gewezen op bekostigingstechnische en/of juridische aspecten die dit soort afspraken in de weg zouden kunnen staan. De werkgroep adviseert de overheid in overleg met de instellingen na te gaan of hier meer wettelijke ruimte nodig is.

Collegegeldifferentiatie

De commissie-Veerman acht de tijd niet rijp voor collegegeldifferentiatie. Wel ziet zij dit als een reële mogelijkheid voor de langere termijn. De werkgroep vindt collegegeldifferentiatie een logische stap in het profileringsproces. Instellingen kunnen met collegegeldifferentiatie de variëteit binnen het aanbod verder vorm geven en met het extra budget

de kwaliteit van het onderwijs verbeteren. Collegegeldverhoging mag echter onder geen beding leiden tot kortingen op de publieke bekostiging, maar moet volledig worden ingezet om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren. Waar het private rendement hoog is, kan van studenten een grotere eigen bijdrage verwacht worden. Dit moet wel binnen zekere grenzen gebeuren door een maximum af te spreken. Ervaringen in het buitenland laten zien dat instellingen niet altijd tot een genuanceerde en gedifferentieerde prijsvorming komen, maar massaal voor het maximum (van een toegestane bandbreedte) kiezen. Nadere invulling van randvoorwaarden en nadere afspraken tussen overheid en instellingen zijn daarom noodzakelijk.

4.2.2 Wettelijke borging van de procesaanpak

Het proces naar een geprofileerd hoger onderwijs is een proces van lange adem, en zal alleen succesvol zijn als het gedurende een langere tijd wordt volgehouden. Om de duurzaamheid van de aanpak te garanderen acht de werkgroep wettelijke inbedding noodzakelijk voor de volgende zaken:

- De aanpak van de sectorplannen nieuwe stijl, inclusief de eisen op hoofdlijnen waaraan sectorplannen moeten voldoen, en het instellen van een sectorherzieningsbudget.
- Het revitaliseren van de HOOP-cyclus. Het gaat hierbij om een herformulering van termijnen, taken en verantwoordelijkheden (zie paragraaf 3.3.1).
- Herziening van de eisen aan instellingsplannen en het aanbrengen van een profieldeel in de bekostiging.
- De regiefunctie over het gehele proces.

5. Afsluiting

De werkgroep roept universiteiten en hogescholen op scherpe keuzes te maken en zich – veel meer dan nu het geval is – van elkaar te onderscheiden. Dit leidt tot meer commitment tussen instelling en student, een intensievere relatie met beroepenveld, meer kwaliteit, betere prestaties en een hoger rendement. Dit advies spitst zich toe op de vraag hoe overheid en instellingen het profileringsproces moeten vormgeven. Maar de werkgroep wil er nadrukkelijk op wijzen dat ook de belangrijkste stakeholders (studenten en werkgevers) groot belang hechten aan deze profilering.

Strategie-ontwikkeling door universiteiten en hogescholen is in eerste instantie een decentraal proces, dat tot stand komt in een ingewikkeld samenspel van instellingen met hun omgeving, elkaar en de overheid. Het is een illusie om deze complexiteit te willen vangen in een simpele planningsystematiek. Vandaar dat de werkgroep een combinatie van bottom-up- en top-downelementen voorstelt, met veel ruimte voor eigen keuzes door de instelling. Ook kiest de werkgroep niet voor een mechanische formulebepaling, waarbij perverse effecten op de loer liggen. Aansluiten bij profiel betekent aansluiten bij intrinsieke motivatie van onderzoekers, docenten en bestuurders. Het streven is om het een gezamenlijke beweging te laten zijn vanuit een door alle partijen gedeeld beeld van het gewenste toekomstige hoger onderwijslandschap.

5.1

Urgentie

De commissie-Veerman kwam tot de conclusie dat het huidige Nederlandse bestel niet toekomstbestendig is. “Als we zo doorgaan, redden we het niet”, aldus de commissie. Met zo’n grote urgentie, door vele partijen gedeeld, is snelle implementatie van het advies gewenst.

Ook in veel andere landen is sprake van een intensieve discussie rond de vraag of instellingen en het bestel als geheel voldoende zijn toegerust voor de toekomst (zie onder meer CHEPS, 2011 en Europese Commissie, 2011). Het gaat daarbij om vergelijkbare thema’s als in het rapport Veerman zijn aangesneden: meer diversiteit, meer profilering, concentratie, nieuwe samenwerkingsverbanden of fusies om de slagkracht te vergroten. Dit betreft niet alleen discussie; in ons omringende landen als Duitsland, Noorwegen, Denemarken, Finland en Ierland zijn of worden gerichte acties ondernomen. Daarbij zijn ook prestatie-gerichte afspraken tussen overheid en instelling nadrukkelijk aan de orde.

Box 5: internationale voorbeelden

- Naast de bekende voorbeelden in Duitsland (Excellenzinitiative) en Denemarken (fusiebeweging /Globalisation Strategy) zijn bijvoorbeeld ook in Noorwegen, Finland en Ierland interessante ontwikkelingen gaande. In Noorwegen is sprake van upgradering van en fusie tussen university colleges. Met het oog op de strategische dialoog tussen overheid en instellingen worden de belangrijkste prestaties en beleidsgegevens per instelling jaarlijks gepubliceerd. Ook is er een ‘Cooperation, Division of Labour, and Concentration’ initiatief, dat samenwerking, taakverdeling en profilering beoogt. In Ierland (DES, 2011) wordt mede met het oog op clustering

(Lees verder op de volgende pagina)

(Vervolg Box 5: internationale voorbeelden)

van instellingen een strategische dialoog georganiseerd: "At a system level, the strategic dialogue will also enable consideration of the sum of the institutional plans to test for overall system coherence and completeness, to ensure national needs are being met, and to identify and address unnecessary duplication. Ook wordt gewerkt aan een prestatie-element in de bekostiging "which will incentivise good performance and penalise institutions which fail to deliver". In Finland is 'Mission, Profile and Focus Areas of the HEI' een expliciet onderdeel van de prestatie-afspraken 2010-2012. De onderhandelingen tussen overheid en instellingen over financiering vinden mede plaats op basis van een spider web, waarin prestaties en targets van een instelling worden afgezet tegen het landelijk gemiddelde. Het streven is om van 25 naar 18 polytechnics te gaan en 5 strategische allianties te realiseren.

- Buiten Europa kunnen voorbeelden genoemd worden als Australië (Mission based compacts), Nieuw-Zeeland (meerjarenafspraken met instelling over profiel en prestaties) en Hong Kong (waar 10% van de bekostiging is bestemd voor een Performance and Role-related Funding Scheme).
- Uit een studie in opdracht van de European University Association (Reichert, 2009) blijkt een spanningsveld tussen horizontale (gelijkwaardigheid verschillende dimensies) en verticale differentiatie (internationaal concurrerende onderzoeksprestaties leidend). In de studie wordt een vergelijking gemaakt van differentiatie in vijf Europese landen: Engeland, Frankrijk, Noorwegen, Slowakije en Zwitserland. Op basis van de landenstudies wordt geconcludeerd dat de op verticale differentiatie gerichte krachten de laatste jaren sterker zijn geworden. Daarnaast wordt het belang onderstreept van interne differentiatie (binnen de instelling) ten opzichte van externe differentiatie (tussen instellingen). 'Internal diversity may not only offer legitimate alternatives to the challenge of varying demands but may also hold innovative potential for institutional development. Concentration only on external diversity fails to take account of the complex cooperative arrangements between institutions which may be effective and efficient responses to varying needs but which blur the boundaries between institutions.'
- In een recent advies van de Wissenschaftsrat (2010) wordt uitgebreid ingaan op de noodzaak van een grotere diversiteit aan instellingen in het Duitse hoger onderwijs en onderzoek. Niet door het oprichten van nieuwe instellingen, maar vooral door ruimte te geven voor nieuwe instellingsvormen (professional schools, netwerkinstellingen, etc). Excellenzinitiative worden gewaardeerd als onderdeel van de diversificatie, maar in het advies wordt gewaarschuwd voor een eenzijdige focus op onderzoekskwaliteit. Het belang van diversiteit in en waardering voor verschillende type prestaties van instellingen wordt benadrukt. Deze diversiteit zou ook terug moeten komen in een grotere variëteit aan parameters in een prestatiegeoriënteerde financiering van hoger onderwijs en onderzoek.

5.2

Extra investeringen nodig

De werkgroep vindt net als de commissie Veerman dat extra investeringen nodig zijn in het hoger onderwijs. De commissie voerde daar overtuigende argumenten voor aan. Kennisuitgaven zijn geen consumptieve uitgaven, maar investeringen die lonen, zowel voor het individu als voor de maatschappij. Welvaart en welzijn zijn afhankelijk van de opbrengsten van onderzoek en onderwijs, van de creativiteit en innovatie die een hoogopgeleide

beroepsbevolking met zich meebrengt. Nederland kan het zich niet permitteren dat kennisinvesteringen achterblijven. De investeringen van de overheid in R&D in Nederland nemen naar verwachting de komende jaren af van 0,84% van het BBP in 2009 tot 0,68% van het BBP in 2015 (Rathenau instituut, 2011). De werkgroep vindt het juist absoluut nodig dat de kennisinvesteringsquote toeneemt. Dit punt is breed gedeeld door de gesprekspartners die de werkgroep heeft geconsulteerd. Die ruimte zou er ook moeten zijn de komende jaren, gegeven het relatief snelle herstel van de overheidsfinanciën in Nederland (CPB, 2011). De SER (2011) citeert terecht uit de Europe 2020 Strategy (Europese Commissie, 2010): het is noodzakelijk de kennisinvesteringen op peil te houden “because these are pro-growth anti-crisis investments.”

Het proces dat in dit advies wordt voorgesteld, zal een zware wissel trekken op de instellingen. Zij zullen veel energie moeten stoppen in een heroriëntatie op hun positie en bijbehorende reorganisaties. Het kan niet zo zijn dat zij dit moeten doen op basis van een nieuwe ingreep bovenop de bezuinigingen die al op stapel staan, zoals de langstudeerdersmaatregel en het afschaffen van de FES-middelen. Duidelijk is dat er op dit moment geen nieuw structureel budget beschikbaar is om het advies Veerman te implementeren. De werkgroep vindt dat draagvlak voor een voortvarende start cruciaal is. Daarom zal de overheid – naast de frictiekosten voor de sectorplannen – in elk geval voor de eerste tranche van vier jaar extra geld beschikbaar moeten stellen. De werkgroep doet bovendien een dringend beroep op de overheid om ook in de jaren erna blijvend extra te investeren. Een stabiel meerjarenperspectief is een belangrijke succesfactor voor een ingrijpend profileringsproces zoals in dit advies bepleit.

5.3

Tijdpad

Het tijdpad voor het proces dat de werkgroep voorstelt, ziet er als volgt uit:

- In oktober 2011 wordt een regisseur aangesteld die tevens voorzitter is van een profielcommissie met twee subcommissies voor respectievelijk hbo en wo.
- Sectorplannen:
 - een eerste serie van sectoranalyses en sectorplannen nieuwe stijl wordt opgestart in het najaar van 2011;
 - alle belangrijke sectoren zullen binnen drie jaar aan bod komen.
- Strategische dialoog:
 - vanaf maart tot mei 2012 voert de regisseur met de instellingen een brede strategische dialoog op basis van nieuwe (of bestaande en aangevulde) concept instellingsplannen;
 - definitieve instellingsplannen worden vóór 1 juni 2012 opgesteld.
- Profieldeel in de bekostiging:
 - een profielcommissie beoordeelt de plannen en selecteert de instellingen die een bonus zullen ontvangen;
 - begin 2013 krijgen deze instellingen extra geld met een looptijd van vier jaar + een eventuele verlenging.
- Dit proces is niet eenmalig maar kent een vierjarige cyclus.

Uiteraard moeten het proces en de planning eerst met alle betrokken partijen grondig worden doorgesproken.

Bijlage 1

Referentiepunten voor instellingsplannen

1A. Hoofdelementen van een ontwikkelingsperspectief voor het Nederlandse hoger onderwijs en onderzoek

Versterkt academisch profiel universiteiten

Het versterken van de verwevenheid van universitair onderwijs met het wetenschappelijk onderzoek over de volle breedte vergt een afname van de student/staf ratio, met name in de huidige zeer grootschalige studierichtingen.²⁷ Een adequate onderzoeksinfrastructuur is hierbij een essentieel onderdeel. Bredere bacheloropleidingen kunnen de studieuitval terugdringen van de groep studenten die nog niet goed kunnen of willen kiezen.²⁸ Een harde knip en het afschaffen van de doorstroommaster tussen bachelor en master maakt dat studenten bewust kiezen en instellingen zich meer gaan profileren. Na de bachelor kiezen studenten dan eerder voor een specialisatie aan een andere universiteit, die beter aansluit bij de eigen ambities en interesses. Universiteiten zijn al bezig met het verbinden van masteropleidingen aan onderzoekszwaartepunten, en dat is bij uitstek een aanzet voor profilering.

Een kwalitatief sterker hbo, ook aantrekkelijk voor vwo'ers

De benodigde kwaliteitsversterking van het hbo kan op meerdere fronten tegelijk plaatsvinden: basiskwaliteit in de bachelor, een herwonnen aantrekkingskracht op vwo'ers²⁹ door (verkorte) programma's³⁰ en doorstroommogelijkheid naar een hbo-master, en – in samenhang hiermee – een versterking van het praktijkgerichte ontwikkelingswerk/onderzoek. Op al deze gebieden kunnen hogescholen profijt hebben van samenwerking met universiteiten. Daarbij kan het gaan om het delen van onderzoeksfaciliteiten. Lectoren moeten meer dan nu een directe rol spelen in het onderwijs. Ook moeten zij contacten onderhouden met universiteiten teneinde op de hoogte te blijven van de universitaire state-of-the-art ontwikkelingen binnen het eigen vakgebied. Het is van belang dat universiteiten en hogescholen met elkaar in overleg gaan om te bezien hoe het masteraanbod in het wo en hbo complementair aan elkaar kan worden vormgegeven.

²⁷ De KNAW (2006) heeft eerder gepleit voor een normgetal voor de staf-studentenratio (met gemotiveerde afwijkingen). Als voorbeeld werd genoemd: "aan de Amerikaanse topuniversiteiten [...] is op undergraduate niveau 1:8 de goedbewaakte norm". In de KIA (2011) is de ambitie opgenomen om de student/wetenschappelijk personeel ratio te laten afnemen van 19 in 2010 naar 17 in 2020.

²⁸ Zie ook KNAW (2009): "De KNAW is in het algemeen voorstander van brede opleidingen met op alle niveaus van hoger onderwijs een evenwicht tussen specialistische vakkennis en algemene vaardigheden. Criteria hierbij zijn: breed beginnen, niet te snel specialiseren, grote vrijheid voor studenten om een eigen pakket samen te stellen, niet per se binnen één instelling."

²⁹ Het aantal vwo'ers in het hbo was 20% in 1995 en is gedaald tot 9% in 2010.

³⁰ Bij de discussie over trajecten voor vwo'ers in het hbo zou het niet alleen over driejarige trajecten moeten gaan. Een interessante optie is om ook vierjarige trajecten te maken met een hoger eindniveau.

Een substantieel aanbod van kort hoger onderwijs

Nederland kent een lacune in het hoger onderwijsstelsel op het gebied van kort hoger onderwijs.³¹ Het is van belang die lacune zorgvuldig in te vullen: bij de ontwikkeling van Associate-degreeprogramma's (Ad) is de behoefte vanuit de arbeidsmarkt leidend. Van belang is een goed gespreid regionaal aanbod van Ad-opleidingen, gericht op mbo 4-doorstromers en werkenden. De vormgeving van het aanbod kan divers zijn: trajecten binnen brede hogescholen, maar ook samenwerkingsverbanden met roc's en aparte Ad-colleges.

Leven lang leren neemt toe

Het is belangrijk en het zal steeds gebruikelijker worden dat werknemers een vervolgopleiding op hogeronderwijsniveau willen doen, zeker nu er meer afstand gaat ontstaan tussen bachelor- en masteropleiding. Voor deze groep is een flexibel aanbod in tijd, plaats, en vorm noodzakelijk (modulair, combinaties van werken en leren, op afstand, met gebruik making van evc tot een bepaald maximum). Onderwijs aan werkenden kan voor een aantal hogeronderwijsinstellingen een belangrijke prioriteit worden.³² Private financiering zal in het leven lang leren een steeds grotere rol spelen. Op terreinen waar privaat aanbod sterk ontwikkeld is, ligt het voor de hand dat publieke instellingen terughoudend opereren. Samenwerkingsverbanden tussen publieke en private partijen zijn denkbaar, zodat zij elkaars sterke punten kunnen benutten.

Brede basis in het onderzoek

Een brede, kwalitatief hoogwaardige hoogvlakte is en blijft onmisbaar: geen toppen zonder fundament. Uit eerste en tweede geldstroom gefinancierd 'ongebonden' onderzoek (fundamenteel, kennisgedreven) bij universiteiten en onderzoeksinstellingen moet ook in de toekomst zorgen voor een kritisch volume op alle belangrijke vakgebieden.

Zwaartepunten

Het Nederlands universitair onderzoek presteert in internationale vergelijking nu zeer goed. Het zal een hele toer zijn om de positie te handhaven: veel andere landen maken een inhaalslag. Nederland zal aantrekkelijker moeten worden voor buitenlandse studenten en kenniswerkers. Om meer focus en massa en ruimte voor vernieuwing te kunnen creëren, is een fundamentele doorlichting en heroverweging van bestaande onderzoeksprogramma's nodig. Zwaartepuntvorming is van belang, gericht op (1) wetenschappelijke excellentie, (2) kansrijke economische gebieden, zoals de topsectoren en (3) maatschappelijke uitdagingen. Daarbij gaat het niet alleen om samenwerking tussen universiteiten en krachtbundeling van para-universitaire instituten. Ook nauwere samenwerking van universiteiten – en waar relevant hogescholen – met de onderzoeksinstituten van KNAW, NWO en met TNO en de GTI's is wenselijk. Goede prestaties op dit gebied kunnen ertoe leiden dat Nederland thuishaven wordt van grote onderzoeksfaciliteiten of meer R&D-investeringen van buitenlandse bedrijven naar zich toetrekt.

Krachtenbundeling van kennisinfrastructuur en bedrijfsleven rond de topsectoren is cruciaal voor de concurrentiekracht van Nederland. Het groen onderwijs en onderzoek is een aansprekend voorbeeld van een goed functionerende kennisdriehoek. Een goed functionerende kennisdriehoek is niet alleen van belang voor de topsectoren maar ook voor maatschappelijke terreinen als zorg, onderwijs en welzijn.

³¹ Het aandeel kort hoger onderwijs in Nederland was 2% in 2010, het OESO-gemiddelde onder 25-34 jarigen (iscsed 5B) is 10%. Het uitbreiden van de verscheidenheid van het hoger onderwijs door het invoeren van een korte tweejarige opleiding past in Europese ontwikkelingen: zo kent het zogenoemde Europees kwalificatiekader (EKK) een 'niveau-5' dat in Nederland eigenlijk afwezig is.

³² Onderwijsraad, 2009. "De raad vindt het wenselijk dat er naast private aanbieders ten minste enkele, regionaal gespreide, publieke instellingen zijn met een uitgebreid aanbod voor volwassenen. Hij stelt dan ook voor een beperkt aantal instellingen (hogescholen en universiteiten), eventueel tijdelijk, extra te bekostigen als zij zich willen specialiseren in volwassenenonderwijs, en vooral in deeltijdonderwijs."

Europees beleid als hefboom voor zwaartepuntvorming

Binnen en buiten Europa neemt de concurrentie om onderzoekstalent sterk toe en steeds meer onderzoek wordt gefinancierd uit internationale onderzoeksprogramma's. Het inbrengen van de eigen nationale sterktes op Europees niveau zorgt ervoor dat Europees beleid als een hefboom werkt op nationale financiering. Op deze manier versterkt Europees beleid het nationale beleid. De onderzoeksprofilering van de Nederlandse instellingen zal zo nauw aansluiten bij de Europese ambities en prioriteiten (zie AWT, 2007). Zo kan ook extra geld verworven worden om onderzoek en onderzoeksinfrastructuur naar Nederland te kunnen halen. Waar mogelijk en relevant zal profilering ook in Europese context moeten worden gezien, maar wel vanuit de eigen sterktes.

1B. Classificaties en rangordeningen

Dimensies en indicatoren van de U-Map-classificatie

In de afgelopen jaren is door het Center for Higher Education Policy Studies (CHEPS) van de Universiteit Twente een model ontwikkeld voor een Europese classificatie van hoger-onderwijsinstellingen. Dit U-Map-model (www.u-map.eu) zal de komende jaren worden gevuld met Europese hogeronderwijsinstellingen. Het bevat de volgende dimensies met bijbehorende indicatoren:

1) Teaching and learning profile <ul style="list-style-type: none"> • 'degree level focus' • range of subjects • expenditure on teaching 	4) Involvement in knowledge exchange <ul style="list-style-type: none"> • start up firms, patent applications • cultural activities • income from knowledge exchange
2) Student profile <ul style="list-style-type: none"> • mature students, part time students • distance learning students • size of student body 	5) International orientation <ul style="list-style-type: none"> • foreign students • incoming and outgoing exchange students • international academic staff • international income
3) Research involvement <ul style="list-style-type: none"> • peer reviewed publications • doctorate production • expenditure on research 	6) Regional engagement <ul style="list-style-type: none"> • graduates working in the region • first year students from the region • local /regional income

Internationale rangordeningen

Instellingen kunnen ook de bestaande internationale ranglijsten benutten bij het vaststellen en concretiseren van ambities voor profilering, zoals de 'Shanghai ranking', de Leiden ranking (CWTS) en de ranking van de 'Times Higher Education'. Deze ranglijsten hebben hun beperkingen, maar zijn tegelijkertijd niet meer weg te denken.

In de toekomst kunnen ook de indicatoren van het U-multirank-project van de Europese Commissie gebruikt worden bij de concretisering van ambities. In aanvulling op de U-Map-classificatie die een beschrijvend karakter heeft, beoogt U-multirank de prestaties van instellingen op verschillende dimensies in kaart te brengen. De classificatie van U-map is alleen op instellingen gericht, maar U-multirank is ook gericht op het niveau van opleidingen/sectoren. De focus bij U-multirank ligt veel minder op het wetenschappelijk onderzoek dan bij de bestaande rankings, zodat bijvoorbeeld ook prestaties op het gebied van onderwijs vergeleken kunnen worden. Dit project is nog niet afgerond (<http://www.u-multirank.eu/project>).

Bijlage 2

Referenties

- **Aghion, Dewatripont, Hoxby, Mas-Colell & Sapir (2008)**. *An agenda for reforming European Universities*. Brussels: Bruegel.
- **AWT (2007)**. Advies 71, Balanceren met Beleid. *Wetenschaps- en innovatiebeleid op Hoofdlijnen*. Den Haag.
- **Centraal Planbureau (2011)**. *Centraal Economisch Plan 2011*, Den Haag: SDU.
- **CHEPS (2010)**. *U-map, The European classifications of higher education Institutions*. Enschede: Universiteit Twente.
- **CHEPS (2011)**. *Quality related funding, performance agreements and profiling in higher education*. Enschede: Universiteit Twente.
- **Commissie Kwaliteit en Bekostiging Hoger Onderwijs (2008)**. *Kwaliteit en Bekostiging in het hoger onderwijs*. Den Haag.
- **Commissie Taskforce Zeeland (2010)**. *Kerend tij. Adviesrapport in opdracht van het Ministerie van OCW*. Den Haag.
- **Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijsstelsel (2010)**. *Differentiëren in drievoud, omwille van kwaliteit en verscheidenheid in het hoger onderwijs*. Den Haag.
- **DES (2011)**. *National Strategy for Higher Education to 2030. Report of the Strategy Group*. Dublin: Department of Education and Skills.
- **Europese Commissie (2010)**. *Europe 2020, a strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Brussels: European Commission.
- **Europese Commissie (2011)**. *Summary report of Peer Learning Activity. Profiling of higher education institutions in changing landscapes – diversity and governance in light of recent mergers and other changes*. Oslo, 30 March - 1 April 2011. Brussels: European Commission.
- **KIA (2011)**. **Kennis en Innovatie Foto 2011**. *Eerste voortgangsrapportage over de Kennis en Innovatie Agenda 2011-2020*. Amsterdam.
- **KNAW (2006)**. *Onderzoekend onderwijs. Jaarrede 2006*. Amsterdam.
- **KNAW (2009)**. *Brief aan commissie-Veerman*. Amsterdam.
- **Mertens, dr. F. (2011)**. **Notitie, Ons aantrekkelijk hoger onderwijs... Internationalisering op zijn Nederlands**.
- **OESO (2008)**. *Tertiary Education for the Knowledge Society, volume 1*. Paris: OECD-Publishing.
- **Onderwijsraad (2009)**. *Middelbaar en hoger onderwijs voor volwassenen*. Den Haag.
- **Onderwijsraad (2011)**. *Naar hogere leerprestaties in het voortgezet onderwijs*. Den Haag.
- **Rathenau Instituut (2011)**. *Feiten en cijfers: Overzicht Totale Onderzoek Financiering (TOF) 2009-2015*. Den Haag.
- **Reichert, S. (2009)**. *Institutional Diversity in European Higher Education, tensions and challenges for policy makers and Institutional leaders*. Brussels: European University Association.
- **SER (2011)**. *Advies Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap*. Den Haag.
- **Weert, E. de & M. Soo (2009)**. *Research at Universities of Applied Sciences in Europe, Conditions, Achievements and Perspectives*. Den Haag/Enschede: HBO-raad/CHEPS.
- **Wissenschaftsrat (2010)**. *Empfehlungen zur Differenzierung der Hochschulen*. Köln.

Bijlage 3

Gesprekspartners

CDHO

Dhr. drs. N.M. Verbraak

HBO-raad

Mw. dr. G. Ter Horst

Dhr. drs. A.B. de Graaf

Hogeschool van Amsterdam / Universiteit van Amsterdam

Dhr. drs. P.W. Doop

Hogeschool van Arnhem en Nijmegen

Dhr. drs. M.J.G. Bormans

Hogeschool Leiden

Dhr. drs. E.P. van Maanen

Hogeschool Utrecht

Mw. drs. G.T.C. Bonhof

ISO

Dhr. G.C.S.R. Hendricks

De Jonge Akademie

Mw. prof. E.A.M. Crone

Dhr. dr. W. van Westrenen

Dhr. prof. dr. ir. G.J.L. Wuite

Mw. drs. N.I. Koopmans

KNAW Commissie Hoger Onderwijs

Dhr. prof. dr. M.R. Prak

LSVB

Dhr. P.A. Breur

Mw. M. Verhoek

Ministerie EL&I

Dhr. drs. C.P. Buijink

Dhr. drs. J. van der Linden

Dhr. drs. J.J. Geelhoed

Mw. drs. J.A. Hoekstra MSc

NRTO

Dhr. prof. dr. E.J. Fischer

Mw. drs. M.H.J. van 't Klooster MBA

Dhr. mr. M.J. Kuipers

NVAO

Dhr. dr. K.L.L.M. Dittrich

NWO

Dhr. prof. dr. J.J. Engelen

Platform Beta en Techniek

Dhr. drs. ir. J. van der Veer

Dhr. drs. J.J.C.M. Corstjens

Promovendi Netwerk Nederland

Mw. drs. M. Willemars

Mw. drs. L.E. Klumpers

Universiteit Leiden

Dhr. drs. H.W. te Beest

Universiteit Leiden

Dhr. prof. dr. D.D. Breimer

Universiteit Maastricht

Dhr. prof. dr. L. Soete

Voorzitter Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel

Dhr. prof. dr. C.P. Veerman

Universiteit Twente

Dhr. prof. dr. F.A. van Vught

Universiteit Utrecht

Mw. mr. Y.C.M.T. van Rooy

VNO-NCW

Dhr. mr. B.E.M. Wientjes

Dhr. drs. T.R.A. Grosveld

VSNU

Mw. drs. J.H. Scholten

Dhr. dr. S.J. Noorda

Oud-voorzitter Windesheim

Dhr. H. Dijkstra

Bijlage 4

Leden werkgroep

Leden

Prof. dr. R.H. Dijkgraaf

President Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen,
Universiteitshoogleraar Mathematische fysica aan de Universiteit van Amsterdam

J.F. Sistermans

Voorzitter van de Adviesraad voor Wetenschaps- en Technologiebeleid

Prof. dr. A.M.L. van Wieringen

Oud-voorzitter Onderwijsraad

Ondersteuning

Dr. ir. S. de Bakker-Löhner

Coördinerend stafmedewerker / plaatsvervangend secretaris Onderwijsraad

Drs. J.J. van den Heuvel

Senior beleidsmedewerker Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen

Dr. L.E.G Rietveld

Senior Raadsmedewerker Adviesraad Wetenschaps- en Technologiebeleid

Drs. Y. Bernardt, secretaris

Senior beleidsmedewerker Directie Hoger Onderwijs en Studiefinanciering,
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Drs. W.A. van Niekerk, secretaris

Programmamanager Directie Hoger Onderwijs en Studiefinanciering,
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap

SER advies

ADVIES 11/07 | April 2011

SIER

Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap

Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap

UITGEBRACHT AAN DE STAATSSECRETARIS VAN ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAP

NR.7 - APRIL 2011

Sociaal-Economische Raad

De Sociaal-Economische Raad (SER) adviseert het kabinet en het parlement over de hoofdlijnen van het te voeren sociaal en economisch beleid en over belangrijke wetgeving op sociaal-economisch terrein. Daarnaast heeft de SER bestuurlijke taken met betrekking tot de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (PBO), waaronder het toezicht op de product- en bedrijfsschappen. Ook is de SER betrokken bij de uitvoering van enkele wetten.

De SER is in 1950 ingesteld bij de Wet op de bedrijfsorganisatie (Wbo). Zitting in de SER hebben vertegenwoordigers van ondernemers en van werknemers, en kroonleden (onafhankelijke deskundigen). De raad is een onafhankelijk orgaan dat door het gezamenlijke Nederlandse bedrijfsleven wordt gefinancierd.

De SER wordt bij de uitvoering van zijn functies bijgestaan door een aantal vaste en tijdelijke commissies. Enkele vaste commissies zijn onder bepaalde voorwaarden ook zelfstandig werkzaam.

Op www.ser.nl vindt u actuele informatie over de samenstelling en de werkzaamheden van de SER en zijn commissies. Ook alle circa 1000 adviezen die sinds 1950 zijn verschenen, zijn daar op te zoeken. Adviezen van de laatste jaren zijn bovendien in gedrukte vorm verkrijgbaar.

Het SERmagazine brengt maandelijks nieuws en achtergrondinformatie over de SER, de overlegeconomie en belangrijke sociaal-economische ontwikkelingen.

Inhoudsopgave

Samenvatting	7
1. Inleiding	11
2. Benutten van talent	13
3. Basiskwaliteit hoger onderwijs omhoog	15
4. Toegankelijkheid optimaliseren	17
5. Reliëf en differentiatie in dienst van studenten en bedrijven	23
6. Ruimte voor excellentie	27
7. Relatie onderwijs-arbeidsmarkt versterken	29
8. Onderzoek, innovatie en valorisatie	35
9. Financiering en bekostiging	39
Literatuurlijst	43
Bijlagen	
1. Adviesaanvraag	47
2. Samenstelling commissie AMV en voorbereidingsgroep AMV-HO	49

Samenvatting

Samenvatting

De SER levert in dit advies input voor de Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap 2011. Het belang van hoger onderwijs voor de arbeidsmarkt staat hierin centraal.

Nederland heeft de ambitie te behoren tot de top vijf van kenniseconomieën. Dit betekent dat zo veel mogelijk potentieel talent het hoger onderwijs moet kunnen bereiken en daar ook tot ontwikkeling moet kunnen komen. In het hoger onderwijs is echter sprake van een aanzienlijke studie-uitval, wordt talent te weinig uitgedaagd en is er te weinig flexibiliteit in het systeem om de gevarieerde vraag van studenten en arbeidsmarkt goed te bedienen. Studie-uitval, verkeerde studiekeuze, studiewisseling en het vaak dientengevolge lang studeren hebben tot gevolg dat de Nederlandse jongeren relatief laat de arbeidsmarkt betreden. Dat is zowel nadelig voor de jongeren zelf als voor de Nederlandse samenleving en economie.

De basiskwaliteit in het hoger onderwijs moet omhoog. Een belangrijk aspect daarbij is de kwaliteit van de docenten, in het bijzonder in het hbo. Met een betere basiskwaliteit kunnen excellentieprogramma's zich richten op toptalent in zowel wo als hbo.

Er moet sterker worden ingezet om de juiste student op de juiste plaats te krijgen. Een betere inhoudelijke voorlichting door onderwijsinstellingen over studierichtingen en opleidingen, een betere voorbereiding door studenten, en selectie en matching gericht op het beter bij elkaar laten passen van student en opleiding. Bij zowel selectie als financiële maatregelen moet ervoor worden gewaakt dat dit niet ten koste gaat van de toegankelijkheid. De raad vraagt daarbij aandacht voor opleidingen die een rol kunnen spelen in het oplossen van arbeidsmarkt knelpunten.

Met de commissie-Veerman pleit de raad voor meer differentiatie in het hoger onderwijs, om studenten en de arbeidsmarkt beter te kunnen bedienen (een veelzijdig en efficiënt onderwijsaanbod, waaronder de associate degree en meer mogelijkheden tot excellentie in hbo en wo). Versnippering van het aanbod aan opleidingen moet daarentegen terug worden gedrongen op onderwijskundige en beroepsmatige/vaktechnische gronden. Wel moet er een duidelijk onderscheid blijven tussen hbo en wo.

In de samenwerking tussen het georganiseerd bedrijfsleven en het hoger onderwijs, met name de hogescholen, is veel te winnen door te komen tot overleg op landelijk niveau. Verder dient aansluiting gezocht te worden bij de negen topsectoren.

Campusontwikkeling biedt daarbij ook een mogelijkheid voor instellingen om hun regionale aspect te benutten en om zich te profileren.

Verder benadrukt de raad dat het hoger onderwijs (inclusief private aanbieders) een rol moet kunnen blijven spelen in het proces van een leven lang leren.

Onderzoek vraagt massa en focus. De topsectoren vormen daarbij een goed aangrijpingspunt. Relevant onderzoek, innovatie en valorisatie gebeuren echter ook op wetenschapsgebieden buiten deze sectoren. Valorisatie vraagt daarbij om een goede en succesvolle samenwerking tussen (jonge) bedrijven en kennisinstellingen.

Ten aanzien van de financiering van het onderwijs, onderzoek en innovatie wijst de raad erop dat het bereiken van de Nederlandse ambitie te behoren tot de top vijf van de kenniseconomieën, naast een effectieve en efficiënte inzet van (bestaande) middelen ook, zeker op de middellange en lange termijn, extra investeringen zal vragen. Daarbij benadrukt de raad dat het om investeringen gaat met een duidelijk positief rendement, voor het individu maar nadrukkelijk ook voor Nederland.

Tot slot dient de nieuwe bekostiging van het hoger onderwijs wat de raad betreft minder gericht te zijn op aantallen eerstejaarsstudenten en het totale aantal studenten en meer op kwaliteit en profilering en daarbij eenvoudig en transparant te zijn.

Advies

1 Inleiding

Adviesaanvraag

Met dit advies geeft de Sociaal-Economische Raad zijn opvattingen weer over de positie en rol van het hoger onderwijs en onderzoek. Het advies vormt de reactie op de adviesaanvraag van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap d.d. 9 maart 2011. De SER wordt daarin gevraagd om, uitgaande van de kabinetsreactie op het rapport van de commissie-Veerman en de kaders van het regeerakkoord, voor 1 april een advies uit te brengen ter voorbereiding van de Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap¹.

Het advies is voorbereid door een voorbereidingsgroep uit de commissie Arbeidsmarkt- en Onderwijsvraagstukken (AMV)².

De raad heeft het advies vastgesteld in zijn openbare vergadering van 15 april 2011. Het verslag van de raadsvergadering is te vinden op de website van de raad (www.ser.nl).

Focus van het advies

In dit advies richt de raad zich op enkele sociaal-economische thema's met name vanuit het perspectief onderwijs-arbeidsmarkt. Vanwege de wel heel korte termijn die beschikbaar was voor de voorbereiding van dit advies, heeft de raad zijn reactie moeten beperken tot enkele onderwerpen en vervolgens tot een aantal aspecten van deze onderwerpen.

Opzet

Achtereenvolgens worden in het advies de volgende onderwerpen aan de orde gesteld:

- Benutten van talent
- Basiskwaliteit hoger onderwijs omhoog
- Toegankelijkheid optimaliseren
- Reliëf en differentiatie in dienst van studenten en bedrijven
- Ruimte voor excellentie
- Relatie onderwijs-arbeidsmarkt versterken
- Onderzoek, innovatie en valorisatie
- Financiering en bekostiging.

1 De adviesaanvraag is opgenomen als bijlage 1.

2 Voor de samenstelling van de commissie AMV zie bijlage 2.

2 Benutten van talent

Voor de welvaart van Nederland is excellent (hoger) onderwijs van cruciaal belang. Kennis bepaalt in belangrijke mate de concurrentiepositie van landen en het belang van kennis groeit nog steeds.

Voor Nederland betekent dit dat we al het talent dat in ons land aanwezig is, moeten benutten en verder ontwikkelen. Enerzijds vanuit de sociale optiek, de ontplooiing van de mogelijkheden die mensen hebben. Anderzijds nadrukkelijk ook om de welvaart van Nederland op peil te houden en verder te laten groeien. Onderwijs en onderzoek zullen een bijdrage moeten leveren aan oplossingen om innovatief te kunnen omgaan met een kleinere beroepsbevolking en een groeiende zorgvraag door de vergrijzing (verhoging arbeidsproductiviteit), alsook voor crises op het gebied van milieu, klimaat, grondstoffen en het benutten van economische kansen.

Toegespitst op het hoger onderwijs betekent dit dat het aanwezige talent het hoger onderwijs moet kunnen bereiken en dat vervolgens in het hoger onderwijs dit talent tot ontwikkeling komt. Het benutten van het aanwezige talent vraagt dus allereerst om een goede kwaliteit van het basisonderwijs en voortgezet onderwijs, dat leerlingen uitdaagt en goed voorbereidt op volgende stappen in het onderwijstraject en/of op de arbeidsmarkt.

Aansluitend moet er een goed stelsel van hoger onderwijs zijn dat de verschillende talenten bij de studenten ontwikkelt en tot hun recht laat komen. De commissie-Veerman constateerde dat in het hoger onderwijs de basiskwaliteit redelijk op orde is, maar dat het talent onvoldoende wordt benut. De studie-uitval is te hoog, talent wordt te weinig uitgedaagd en er is te weinig flexibiliteit in het systeem om de gevarieerde vraag van studenten en de arbeidsmarkt goed te bedienen¹. In dit licht behoeft ook de basiskwaliteit van het hoger onderwijs op onderdelen verbetering.

De raad wijst nadrukkelijk op de negatieve effecten van studie-uitval, verkeerde studiekeuze, studiewisseling en het vaak dientengevolge lang studeren voor de arbeidsmarkt². De vergrijzing vraagt een toenemende participatie en langer werken.

1 Advies van de Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel [commissie-Veerman] (2010) *Differentiëren in drievoud*, pp. 8, 25.

2 Voor 2005 berekend op ca. 180 miljoen euro aan kosten voor de overheid (op basis van onderwijskosten per student). Als de kosten van de studenten en het gederfde inkomensverlies (later op de arbeidsmarkt) daaraan worden toegevoegd, bedragen de kosten jaarlijks zo'n 7 miljard euro. Zie Onderwijsraad (2008) *Een succesvolle start in het hoger onderwijs*, pp. 14, 15.

Verkeerde keuzes in het hoger onderwijs hebben als consequentie een negatief effect op de arbeidsmarkt. Jongeren brengen in die situatie meer tijd door in het hoger onderwijs dan nodig en betreden daardoor relatief laat de arbeidsmarkt. Dit is zowel nadelig voor de jongeren zelf als voor Nederland als geheel. De raad ziet dan ook als belangrijkste opgave voor het hoger onderwijs – overheid, instellingen, afnemend werkveld en studenten – dat alles wordt gedaan om het aanwezige talent optimaal tot zijn recht te laten komen en een goede voorbereiding te bieden op arbeidsmarkt en wetenschap (zie paragraaf 4).

3 Basiskwaliteit hoger onderwijs omhoog

Hoewel er in het verleden al veel is gedaan om de kwaliteit van het hoger onderwijs te verbeteren, blijft deze op punten tekortschieten. Hierdoor worden studenten onvoldoende uitgedaagd om het maximale uit hun studieloopbaan te halen en krijgt de arbeidsmarkt niet het talent dat zij nodig heeft.

Stevige verbetering kwaliteit

De raad acht het wenselijk dat het kabinet aangeeft hoe het de basiskwaliteit in het hbo en wo wil verbeteren in deze kabinetsperiode. De raad ziet vooral kansen in het investeren in de kwaliteit van de docenten. Op universiteiten zijn al eerste stappen gezet, onder andere met de basis- en seniorkwalificatie onderwijs (BKO en SKO) en de professionaliseringstrajecten. Bij de hogescholen gaat een dergelijke docentprofessionalisering nog te langzaam; de commissie-Veerman wijst er ook op dat de Nederlandse hogescholen internationaal gezien een bijzonder laag gekwalificeerd docentencorps hebben¹.

Daarom is het volgens de raad nodig te investeren in loopbaanbeleid en in ruimte voor verdere ontwikkeling. Initiatieven die daarbij tot voorbeeld kunnen dienen zijn 'Leerkracht' (waarbij structureel 26 miljoen euro is geïnvesteerd in de positie van de hbo-docent) en de lerarenbeurzen voor verdere scholing van onderwijzend personeel. De raad wijst in dat verband op de mogelijkheid van het specialiseren van docentfuncties. Docenten moeten veelzijdige kennis en vaardigheden hebben om in hun vak te excelleren en door specialisatie kunnen deze op korte termijn versterkt worden. Zo wordt op de Hogeschool van Amsterdam onderscheid gemaakt tussen docenten die uitblinken in onderzoeksvaardigheden, docenten met een sterke didactische focus en docenten die veel ervaring in het betreffende werkveld hebben. Een brede kennisbasis blijft daarbij van belang. De raad ziet ook kansen in het stimuleren van aio's en postdocs om voor een baan in het (hoger) onderwijs te kiezen; dit leidt sneller tot gekwalificeerde docenten. Wanneer dit wordt gekoppeld aan het vergroten van carrièreperspectieven gebaseerd op onderwijsprestaties in plaats van onderzoeks- of managementprestaties, is dit een extra stimulans om de focus op onderwijskwaliteit te houden.

Daarnaast zijn van belang: het aantal contacturen vergroten², de groepsgrootte verkleinen, steviger studiebegeleiding, meer nadruk op de pedagogische en didactische

¹ Zie commissie-Veerman (2010) *Differentiëren in drievoud*, p. 70.

² Het is van belang dat het aantal contacturen aansluit bij de onderwijsvisie van de instelling. Meer contacturen zijn dan niet in alle gevallen nodig. Instellingen kunnen ook veel bereiken met bijv. de inzet van e-learning, zoals online hoorcolleges en werkgroepvergaderingen via bijv. Sharepoint.

opzet van het studieprogramma en voorzien in een meer kleinschalige organisatie van het onderwijsproces.

Praktische invulling van de kwaliteitsverbetering

De raad vraagt aandacht voor de praktische invulling van de kwaliteitsverbetering. Doorgaans worden deze investeringen ingevuld als meerjarenafspraken tussen het ministerie en de koepels of onderwijsinstellingen³. De raad ziet kansen in een bredere discussie over de inzet van middelen voor kwaliteitsverbetering met de direct belanghebbenden: vertegenwoordigers van docenten, studenten, onderwijsbestuurders en het afnemende werkveld om hen direct bij de plannen te betrekken. Het verdient aanbeveling om voor de komende kabinetsperiode te zoeken naar een samenwerkingsvorm waarbij individuele instellingen met hun studenten, docenten en het werkveld afspraken maken over de inzet van de beschikbare middelen. Dit kan bijvoorbeeld gekoppeld worden aan websites waar de plannen en de voortgang te volgen zijn. Hierdoor ontstaat een groter draagvlak voor de investeringen en dragen alle onderwijspartijen zorg voor een efficiënte besteding van de middelen. De algemene doelstellingen kunnen op landelijk niveau gemaakt worden, de uitwerking kan decentraal plaatsvinden tussen onderwijsgevers en onderwijzers.

Toeleverend onderwijs aanhaken

Het verbeteren van de kwaliteit raakt ook het toeleverend onderwijs. Doorlopende leerlijnen zijn daarom van groot belang. Recente kabinetsplannen voor het terugbrengen van het aantal profielen in het voortgezet onderwijs, meer nadruk op de kernvakken Nederlands, Engels en wiskunde, het aanscherpen van de vo-exameneisen, de kwaliteitsimpuls in het mbo en het aanscherpen van de doorstroom van hbo'ers naar het wo ziet de raad als positieve ontwikkelingen. Het inkorten van mbo-4 van vier naar drie jaar roept echter ook vragen op; hoe gaat het kabinet zekerstellen dat het eindniveau blijft gehandhaafd?

3 Zie ook TK (2010-2011) 31 288 *Kabinetsreactie op het rapport van de commissie Veerman*, nr. 150, p. 6, 7.

4 Toegankelijkheid optimaliseren

Benutten van talent betekent ook dat degenen die na een vooropleiding geschikt zijn voor een opleiding in het hoger onderwijs dit onderwijs ook kunnen volgen. Institutionele en financiële belemmeringen mogen dan deelname niet in de weg staan. Dit laat onverlet dat het nodig is dat studenten een weloverwogen keuze maken op basis van de relevante informatie.

Juiste studiekeuze

Studiesucces is afhankelijk van een goede en bewuste studiekeuze. Studiekeuzebegeleiding, beroepskeuzevoorlichting en loopbaanoriëntatie kunnen daarbij een belangrijke rol spelen. De raad vindt het dan ook positief dat het kabinet verbetering nastreeft en ook aandacht heeft voor een betere afstemming tussen vo, mbo en ho¹. Hij benadrukt dat ook de aanstaande studenten meer tijd en aandacht aan hun studiekeuze moeten besteden. Een verplichte deelname aan voorlichtingsdagen, matchingsgesprekken, intakegesprekken en andere activiteiten gericht op een goede aansluiting en een bewuste keuze is daarbij wellicht te overwegen.

Bij dit alles is het van groot belang dat hogescholen en universiteiten in hun voorlichting de inhoud van hun opleidingen goed omschrijven, duidelijk aangeven wat nodig is (vooropleiding, inzet e.d.) voor een succesvolle studie, plus een helder perspectief geven op latere beroepsmogelijkheden en mogelijkheden op de arbeidsmarkt. Daarbij zal het willen binnenhalen van zo veel mogelijk studenten een negatief effect op de kwaliteit van de studievoorlichting en de beroepskeuzevoorlichting hebben.

De raad ziet ook nadrukkelijk een voorlichtende rol voor het mbo en vo via met name de schooldecanen. Vermelding verdient verder de mogelijkheid van centrale voorlichting via internet, zoals via de site Studiekeuze 123².

Verder wijst de raad op het aanbieden van heel veel opleidingen die onderling veelal niet wezenlijk onderscheidend zijn³. Dit kan leiden tot 'keuzestress', hetgeen zich uit in het uitstellen van keuzes en het terugkomen op die keuzes en derhalve een goede studiekeuze zeer bemoeilijkt.

Met name in opleidingen waar tekorten dreigen, kan het bedrijfsleven ook een rol spelen bij het maken van een goede studiekeuze door duidelijk en aansprekend te maken wat het arbeidsmarktperspectief is van de opleiding. Een goed voorbeeld daarvan is de pilot werkveldsecretaris bachelor of engineering van een aantal tech-

1 Zie TK (2010-2011) 31 288 *Kabinetsreactie op het rapport van de commissie Veerman*, nr. 150, p. 4.

2 De gebruiksvriendelijkheid van deze site lijkt verbeterd te kunnen worden.

3 Dit zal waarschijnlijk primair spelen in het hbo. In het wo heeft inmiddels een reductie van het aanbod plaatsgehadt van zowel bachelors als masters (CRAB- en CRAM-operatie).

nische brancheorganisaties met ondersteuning van OCW. De pilot heeft onder meer geleid tot het aansprekend in beeld brengen van het toekomstperspectief van de HBO engineering opleidingen.

Los van dit alles wijst de raad erop dat ook bij uitstekende studiekeuzebegeleiding, studievoorlichting en een bewuste keuze, een deel van de jongeren toch een verkeerde keuze zal maken, ook omdat een aantal van hen nog niet precies zal weten wat ze willen. In dergelijke gevallen wordt ook van de instelling een inspanning verwacht om de student alsnog op de juiste plek terecht te laten komen⁴. Het maken van een verkeerde keuze (en dat kan ook betekenen een te hoge studiekeuze) mag daarbij wat de raad betreft wel net als nu (financiële) consequenties hebben, maar die mogen niet een verdere studieloopbaan in de weg staan.

Juiste student op de juiste plaats

Het nastreven van selectie zoals beschreven in het rapport-Veerman past in het benutten van talent. Het gaat daarbij nadrukkelijk niet om het uitsluiten van studenten, maar om het bevorderen van de juiste student op de juiste plaats gelet op de eigen leerstijl, motivatie en inhoudelijke interesses. Selectie is daarmee een middel om uitval te voorkomen. De selectie kan dan een rol spelen bij opleidingen met een beperkte capaciteit ten opzichte van de belangstelling (bijv. kunstopleidingen) of met specifieke opleidingseisen (bijv. university colleges). Dat betekent dat selectie aanvullend moet zijn op de vooropleiding en moet passen bij de eisen die gesteld worden aan de opleiding. Selectie is niet, zoals ook de commissie-Veerman stelt (p. 38), bedoeld om daarmee de toegang tot het hoger onderwijs moeilijker te maken⁵. De raad vraagt in dat licht in het bijzonder aandacht voor studenten uit groepen die nu (nog) ondervertegenwoordigd zijn in het hoger onderwijs, in het bijzonder de niet-westerse allochtonen⁶.

Selectie moet ook niet in de plaats komen van het begeleiden van studenten of het verhelpen van deficiënties in de vooropleiding. Ook moet voorkomen worden dat selectie gezien gaat worden als een keurmerk voor een goede studie. De kwaliteit van alle studies moet goed zijn (zie ook paragraaf 3).

Daarom benadrukt de raad ook het belang van matching en van selectie 'na de poort'. Daarbij vraagt hij aandacht voor de moeilijkheid van een goed en onbevoor-

4 Bijv. hulp bij de keuze van een andere studie, het benutten van mogelijke vrijstellingen enz.

5 Zie ook HBO-raad, ISO, LSVb en VSNU (2010) *Nederland in de top 5: Naar een maatschappelijk akkoord voor een toekomstig hoger onderwijs*, www.vsnu.nl. Hierin wordt o.a. aangegeven dat iedereen met de juiste talenten beter onderwijs wordt geboden en dat met meer maatwerk en betere matching iedereen met talent en motivatie zijn weg kan vinden in het hoger onderwijs.

6 Zie bijv. Inspectie van het Onderwijs (2009) *Aandacht voor diversiteit in het hoger onderwijs*. Het instroompercentage van autochtone en niet-westerse allochtonen is sterk verbeterd, met name de uitval bij niet-westerse allochtonen is groter en de studieduur langer. Zie CBS (2010) Jaarrapport Integratie 2010, p. 75 e.v.

oordeeld intakegesprek. Selectie na de poort belet niet in alle gevallen een verkeerde keuze, maar kan wel ‘doormodderen’ voorkomen. Duidelijkheid over selectie na de poort kan een preventieve werking hebben, als het betekent dat studenten beter voorbereid aan hun studie beginnen.

Verder bepleit de raad dat onderwijsinstellingen meer dan nu een uitwisseling organiseren van kennis van en ervaringen met selectiemethoden, matching, intakegesprekken en andere methoden om een goede aansluiting te krijgen tussen student en opleiding.

Tot slot wijst de raad erop dat, naast verbetering van het studiekeuzep proces, het van belang is dat de student goed wordt begeleid tijdens de studie, onder andere om vertraging te voorkomen.

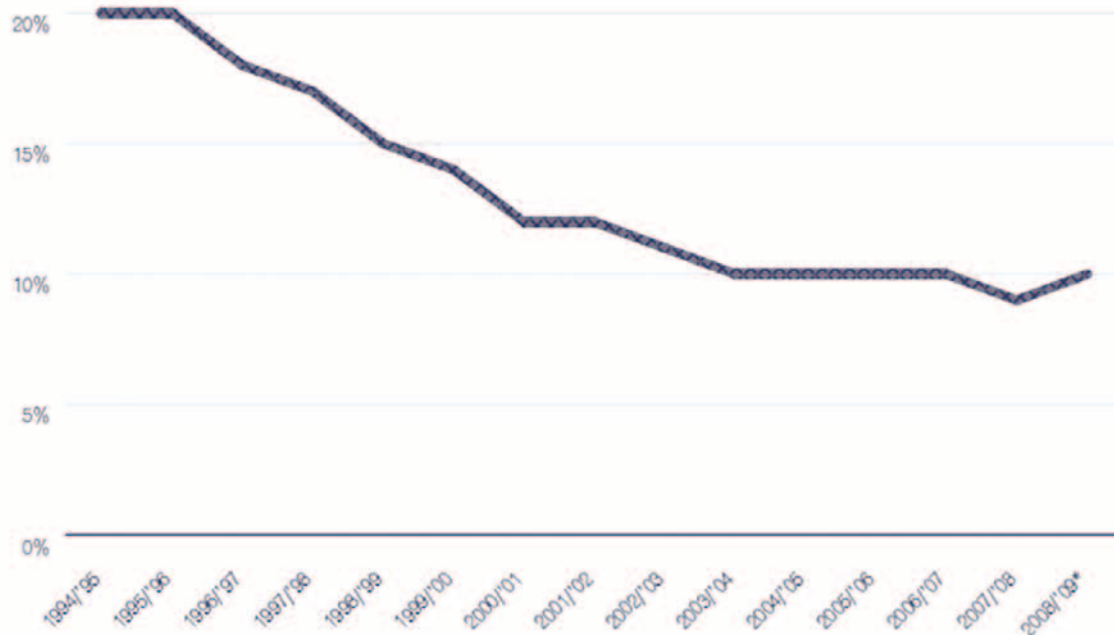
Overstappen

Institutionele belemmeringen betreffen vooral de inrichting en de financiering van het onderwijs. Het betreft de overstap van bijvoorbeeld mbo naar hbo, en de eventuele consequenties van een driejarig mbo, maar het betreft ook de instroom van hbo naar wo. Aan een dergelijke overstap kunnen wat de raad betreft de ontvangende instellingen voorwaarden stellen, bijvoorbeeld een aansluitende of aanverwante opleiding of schakelprogramma’s gevolgd hebben, mits deze functioneel zijn en bedoeld zijn om de kans op studiesucces te vergroten.

De raad vraagt ook aandacht voor de instroom van vwo’ers in het hbo. De afgelopen jaren is de instroom van vwo’ers in het hbo fors teruggelopen (zie figuur op de volgende pagina). Wellicht kan de interesse van vwo’ers vergroot worden door snellere routes of aangepaste pakketten. Dergelijke voorzieningen kunnen ook zorgen voor een goede overstapmogelijkheid van wo naar hbo.

Een overstap naar praktijkgerichte opleidingen op hoog niveau kan tegemoetkomen aan de behoefte van een deel van de studenten en aan de behoefte van de arbeidsmarkt.

Figuur 4.1 Instroom van vwo'ers in het hbo (1995-2008)

Bron: CBS (2010) 1 cijfer HO.

Sociaal leenstelsel

Bij de plannen om een sociaal leenstelsel in te voeren voor de masterfase wil de raad enkele opmerkingen maken over de mogelijke effecten hiervan voor de toegankelijkheid.

De raad constateert dat onderzoek door het CPB laat zien dat naar verwachting een sociaal leenstelsel geen nadelige effecten zal hebben op deelname en toegankelijkheid. Volgens de CPB-studie is het prijseffect gering. Het rendement van een master is gemiddeld genomen zodanig dat er sprake is van een goede investering, zeker als de terugbetaling gekoppeld is aan het te verdienen inkomen; in individuele gevallen kan dit echter anders zijn⁷.

De raad moet echter ook constateren dat andere effecten kunnen leiden tot vermindering van deelname aan het hoger onderwijs. Het gaat dan onder andere om 'leen-

⁷ Zie CPB (2010) Notitie *Effecten hoger private bijdrage voor hoger onderwijs*. Recent onderzoek van het CBS laat zien dat het persoonlijk inkomen van een hoogopgeleide in 2009 gemiddeld ruim 49.000 euro was en dat van een laagopgeleide gemiddeld ruim 26.000 euro. Het verschil tussen laag- en middelbaar opgeleiden (gemiddeld ruim 31.000 euro) is beduidend minder groot dan tussen middelbaar en hoogopgeleiden. Zie: CBS (2011) *Inkomen hoogopgeleiden bijna het dubbele van dat van laagopgeleiden*, *Webmagazine* 23 maart 2011.

aversie'⁸. Dit zou tot gevolg kunnen hebben dat de wo-bachelor, meer dan nu het geval is, gebruikt zal worden als entree tot de arbeidsmarkt (als bijvoorbeeld de meerwaarde van een master (te) gering wordt verondersteld). Verder wijst hij erop dat meerjarige masters (in de sectoren natuur, techniek en landbouw en de onderzoeksmaster)⁹ en de universitaire lerarenopleiding (na de master) minder aantrekkelijk kunnen worden vanwege het vooruitzicht van een hogere studieschuld. Ook de aantrekkelijkheid van en daarmee deelname aan een deeltijdstudie kunnen afnemen (vanwege de koppeling tussen studieduur en collegegeld). Dergelijke reacties kunnen leiden tot spanning met de noodzaak het aantal hoger opgeleiden in Nederland te vergroten, hetgeen de raad onwenselijk vindt.

8 Er zijn enige aanwijzingen dat leenaversie bij studenten een rol speelt, met name bij studenten uit een lagere sociale klasse. Zie CPB (2010) Notitie *Effecten hoger private bijdrage voor hoger onderwijs*, bijlage 2. Zie bijv. ook LSVb (2010) *Studiefinanciering is essentieel*. Ander onderzoek laat zien dat gebrek aan kennis over mogelijkheden en voorwaarden van lenen geen rol speelt bij het geringe gebruik van leenmogelijkheden door studenten. Naast leenaversie kunnen ook 'cognitive constraints' (het niet kunnen overzien van alle voor- en nadelen) een rol spelen. Zie Booij, A.S., E. Leuven en H. Oosterbeek (2010) *The role of information in the take-up of student loans*.

9 Ruim 35% van de masterstudenten volgt een tweejarige master. Zie TK (2010-2011) 32 500 VIII nr. 115, p. 2.

5 Reliëf en differentiatie in dienst van studenten en bedrijven

Met de commissie-Veerman vindt de raad dat het Nederlandse hoger onderwijs te uniform van aard is. Verdere differentiatie is noodzakelijk om studenten en arbeidsmarkt goed te kunnen bedienen. Een diverse studentenpopulatie met een variatie in talenten vraagt een gedifferentieerd aanbod; naar richting, naar niveau en naar specialisatie. Daarnaast heeft ook de arbeidsmarkt een gedifferentieerde behoefte aan afgestudeerden, bijvoorbeeld van de associate degree tot en met afgestudeerden met een master en gepromoveerden, maar ook naar onderscheid in competenties. Dat vraagt van de hogescholen en universiteiten dat zij hierop inspelen.

Handhaven onderscheid hbo-wo en nadruk op onderwijs

De commissie-Veerman bepleit differentiatie in structuur, tussen instellingen en in aanbod. Wat differentiatie in structuur betreft hecht de raad aan een blijvend en duidelijk onderscheid tussen hbo en wo; praktijk- en toepassingsgericht naast theorie- en onderzoeksgericht. Een onderscheid dat ook tot uitdrukking komt in een (ook internationaal) herkenbare titulatuur en in het diplomasupplement. De raad ondersteunt de aanbeveling van de commissie-Veerman om onderwijs als kerntaak van hogeronderwijsinstellingen meer aandacht te geven. Het gaat dan om het inspelen op verschil in leerstijlen en achtergronden, flexibeler onderwijsprogramma's, betere organisatie van het onderwijs en voldoende waardering voor het geven van onderwijs¹.

Differentiatie tussen instellingen en in aanbod

De wens meer reliëf aan te brengen in het hogeronderwijsaanbod krijgt steun van de raad. Dit reliëf moet wel gebaseerd zijn op kwaliteit en op werkelijk onderscheid en niet op een caleidoscopisch aanbod van opleidingen en opleidingsrichtingen. Onderscheid en differentiatie zullen dienstbaar moeten zijn aan de verschillen tussen studenten (aanbod van korte en lange trajecten, verschil in onderwijsconcepten, modulair aanbod en vooral een duidelijk aanbod) en aan het bedrijfsleven (onderscheid naar niveau en duidelijkheid over de kwaliteit); ook zullen ze betrekking moeten hebben op het onderzoek en de kennisvalorisatie en een eventueel onderscheid daartussen. In dat kader is het enerzijds van belang dat het bekostigingssysteem voor het hoger onderwijs dergelijk gedrag, het binnenhalen van zo veel mogelijk studenten, niet stimuleert. Anderzijds zullen de colleges van bestuur in

¹ Zie commissie-Veerman (2010) *Differentiëren in drievoud*, aanbeveling 9, p. 49 e.v.

het hoger onderwijs zich de vraag moeten stellen welk onderwijs zij willen bieden en op welke manier zij studenten willen aantrekken: of zij de grootste of de beste willen zijn in de opleidingen die zij bieden. In het te ontwikkelen bekostigingsmodel zal dit element een nadrukkelijke plaats moeten krijgen.

Daarbij moet er wel voor worden gewaakt dat differentiatie niet leidt tot kopieergedrag waarbij alle instellingen zich richten op dezelfde doelgroep, kiezen voor dezelfde veelbelovende specialisaties of allemaal een 'college' oprichten of activiteiten onderbrengen op een campus. Met andere woorden: het is wenselijk dat instellingen een helder en onderscheidend profiel kiezen.

Versnippering opleidingen terugdringen

Met betrekking tot de veelheid aan studierichtingen, opleidingen en opleidingsrichtingen, zoals in het hbo, wijst de raad erop dat een dergelijke versnippering met een veelheid aan al dan niet verwante studies het keuzeproces van de student bemoeilijkt en het risico op keuzestress en een verkeerde keuze vergroot (zie paragraaf 4).

Voor werkgevers bemoeilijkt een dergelijk breed palet het goed kunnen inschatten van de waarde van de opleiding voor het werk dat moet gebeuren. De raad wijst daarbij op de CRAB- en CRAM-operatie (Commissies Reductie Aanbod Bachelor- en Masteropleidingen) zoals deze heeft plaatsgevonden in het wo en die daar tot een aanzienlijke reductie heeft geleid. Hij geeft in overweging in het hbo ook een dergelijke operatie te starten.

Het bekostigingssysteem zou een dergelijke ontwikkeling mogelijk moeten maken.

De raad onderschrijft het voorstel van de commissie-Veerman om de opleidingen in de bachelorfase c.q. het begin van de bachelorfase (hbo) te verbreden, dat wil zeggen een breed eerste jaar aan te bieden. Het is daarbij aan de instellingen om af te wegen welke opleidingen baat hebben bij een 'bredere' start en welke opleidingen direct een meer specialistische insteek vereisen. Van belang is dat deze afweging wordt gemaakt op onderwijskundige en beroepsmatige/vaktechnische gronden en dat daar ook het afnemend veld bij wordt betrokken.

Daarnaast is het ook de verantwoordelijkheid van de colleges van bestuur en van de minister van OCW om, waar mogelijk, schaalvoordelen in het hoger onderwijs beter te benutten. De drievoudige differentiatie die de commissie-Veerman bepleit, leidt immers ook tot een grotere macrodoelmatigheid.

Verschil in niveau

De raad beoordeelt in het kader van differentiatie in het hoger onderwijs de definitieve invoering van de associate degree (Ad) positief. De Ad komt tegemoet aan de

uiteenlopende behoeften bij studenten (bijvoorbeeld de doorstroom mbo-hbo) en bij bedrijven. De raad ondersteunt de arbeidsmarktoriëntatie van de associate degree, maar hecht eraan dat de Ad tevens een doorstroomkwalificatie is naar de bachelor. De verantwoordelijkheid voor de Ad-opleidingen moet daarom bij het hbo liggen. Voor de Ad is samenwerking met het mbo van belang, maar een Ad kan niet geheel gegeven worden op een ROC omdat het voor een student belangrijk is dat dat men voor een hbo-opleiding ook (gedeeltelijk) vertoeft in een hbo-omgeving.

Daarmee bieden de Ad (als arbeidsmarktgeoriënteerde opleiding) en de hbo-bachelor (eveneens arbeidsmarktgeoriënteerd) de ruimte om na het betreden van de arbeidsmarkt de verworven kennis aan te vullen naar bachelor- of masterniveau. De raad wijst erop dat het financieringssysteem een dergelijke vorm van ‘leven lang leren’ niet moet bemoeilijken door bijvoorbeeld hogere collegegelden te vragen aan oudere studenten, zeker niet als het de eerste bachelor of master betreft. Daarnaast ziet de raad als groot voordeel van de Ad dat daardoor wellicht het aantal studenten dat de overstap van mbo naar hbo kan maken wordt vergroot. Dit vergroot de toegankelijkheid van het hoger onderwijs².

Door de introductie van de Ad, als korte studie, kan de gemiddelde duur van studies dalen, wat er vervolgens toe kan leiden dat de gemiddelde kosten van hoger onderwijs per student en de gemiddelde studiekosten van studenten in Nederland iets dalen³.

Net als in zijn briefadvies van 20 juni 2008 vraagt de raad aandacht voor de status van de wo-bachelor. Vooropstaat dat de behoefte van de arbeidsmarkt hier leidend moet zijn. In tegenstelling tot de meeste hbo-bachelors valt een wo-bachelor in dit verband niet te beschouwen als een afgeronde studie die voorziet in een arbeidsmarktrelevante (eind)kwalificatie.

2 Overigens is het natuurlijk ook mogelijk dat studenten na mbo-4 de arbeidsmarkt opgaan en daarna dual een associate degree-opleiding gaan doen.

3 Uit OECD (2010) *Education at a Glance 2010* blijkt dat het Nederlandse hoger onderwijs het duurste is van alle OESO-landen. Dit heeft met name te maken met de lange opleidings- en studieduur c.q. het ontbreken van korte opleidingen, waardoor studenten relatief lang arbeidsinkomsten mislopen (forgone earnings) zie p. 135 en 143.

6 Ruimte voor excellentie

Waar de voorgaande aanbevelingen zich richtten op de basiskwaliteit en de toegankelijkheid van het hoger onderwijs, ziet de raad ook kansen om excellentie te bevorderen. Het gaat de raad niet alleen om het beste halen uit de allerbeste studenten, maar om het beste te halen uit alle studenten. Excellentieprogramma's kunnen zich daarbij richten op het toptalent in hbo en wo en hen in staat stellen om het maximale te halen uit hun vakken.

Excellentie via honoursprogramma's

De raad ziet kansen voor excellentie in het vergroten van het aanbod aan honoursprogramma's¹. Honoursprogramma's zoals het Utrecht Law College en de Roosevelt Academy in Middelburg vullen een leemte in het onderwijsbestel en zijn een toonbeeld van onderwijskwaliteit. De onderwijsvisie van deze intensieve opleidingen kan op belangrijke delen ook breder in het hoger onderwijs worden toegepast. Daarbij kan worden gedacht aan aspecten als *continuous assessment*, kleine groepen, intensieve begeleiding, multidisciplinair onderzoek en het verbinden van wonen en studeren. Andere inspirerende voorbeelden waar ruimte wordt geboden aan excellentie zijn de Radboud Honours Academy en het topsportprogramma van de Hanzehogeschool in Groningen; ook hier ziet de raad elementen die breder kunnen worden ingezet op andere onderwijsinstellingen. Honoursprogramma's bieden bij uitstek kansen om gerichte aansluiting bij het bedrijfsleven te zoeken, zowel inhoudelijk als financieel.

Breed opgeleid met ruimte voor een tweede studie

De raad ziet grote meerwaarde in studenten die breed zijn opgeleid en daardoor ook breed inzetbaar zijn op de arbeidsmarkt, mede vanuit het perspectief van een leven lang leren. Een brede opleiding draagt ook bij aan duurzame inzetbaarheid gedurende de loopbaan. Momenteel is het mogelijk om gelijktijdig twee studies te volgen; die mogelijkheid zou ook moeten blijven bestaan bij het beleid gericht op het terugdringen van langstuderen, om zo ruimte te bieden aan excellente studenten. Hoewel de raad constateert dat het kabinet toe wil naar het adagium 'één bachelor één master', acht de raad het wenselijk om vanuit het perspectief van de arbeidsmarkt, voor specifieke sectoren de bekostiging voor een tweede studie te handhaven (het gaat om tweede studies in zorg of onderwijs²; het kan een overwe-

1 Het wetsvoorstel 'Ruim baan voor talent' maakt collegegelddifferentiatie in sommige gevallen mogelijk. Dit wetsvoorstel ligt momenteel voor in het parlement, zie TK (2010-2011) 32 253.

2 Zie SBO (2010) *Inventarisatie: financiering tweede studie leraren*.

ging zijn om in bepaalde gevallen op basis van structurele arbeidsmarkttekorten aanvullende uitzonderingen te maken). Verder kan de overstap van hbo naar wo worden vereenvoudigd wanneer het schakeltraject dat hiervoor benodigd is, al tijdens de hbo-opleiding als excellentietraject wordt aangeboden. Dit verkort bovendien de studieduur en vermindert de studiekosten voor studenten.

Versterken van de internationale oriëntatie van hoger onderwijs

De raad ziet belangrijke kansen in de internationalisering van onderwijs en onderzoek. De globalisering van de economie maakt dat er werknemers nodig zijn met de kennis en de vaardigheden om daarop in te spelen. Dit vraagt in de eerste plaats een oriëntatie van het onderwijs waarbij deze internationalisering wordt onderkend en ‘over de grens heen kijken’ onderdeel wordt gemaakt van het onderwijs. Met name hbo-docenten hebben hier nog een slag te maken. Meer internationale mobiliteit stimuleert instellingen om het onderwijs internationaler in te richten. De raad dringt voor de Strategische Agenda aan op concrete plannen van het kabinet om met onderwijspartners de internationale oriëntatie te vergroten door onder meer de mobiliteit van studenten én staf te vergroten. Hierbij wijst de raad op de mogelijkheden van *joint degrees*, het invoeren van een landelijk *mobility window* in (bachelor)curricula, de *international classroom*, het diplomasupplement en virtuele mobiliteit.

Ook dient de toegankelijkheid van het hoger onderwijs te worden vergroot voor buitenlandse studenten. Het aantrekken van buitenlands toptalent is belangrijk in de ambitie om tot de top vijf van kenniseconomieën te gaan horen. Een groter aanbod aan Engelstalige en Duitstalige opleidingen kan daaraan bijdragen. Voor het aantrekken van buitenlands toptalent is ook van belang de beurzen op een voldoende niveau te kunnen handhaven. De bezuinigingen op NFP- en NICHE-beurzen zijn in dat licht zorgelijk. Meer internationaal toptalent kan, wanneer studenten na afstuderen in Nederland blijven, de verwachte krapte op de arbeidsmarkt helpen verminderen in specifieke sectoren³.

³ Bezien kan worden welke factoren het voor buitenlandse studenten aantrekkelijker maken om na afstuderen in Nederland te blijven.

7 Relatie onderwijs-arbeidsmarkt versterken

De raad dringt erop aan dat het kabinet zich in de Strategische Agenda uitspreekt voor een verdere versterking van de relatie tussen hoger onderwijs en arbeidsmarkt.

Stelselmatig samenwerken

Om een betere aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt te krijgen, is de raad van mening dat het huidige overleg en de samenwerking tussen hogescholen en het georganiseerde bedrijfsleven (als geheel en qua branches) over de inhoud van het onderwijs beter moet worden. Dat overleg en die samenwerking zijn nu in de praktijk fragmentarisch en versnipperd, omdat die zich nu vrijwel alleen afspelen op lokaal of regionaal niveau. Hoewel dit waardevol is, ervaart het bedrijfsleven de samenwerking vaak als te vrijblijvend. Er is zodoende veel te winnen door het overleg en de samenwerking met het georganiseerde bedrijfsleven en branches ook een landelijke dimensie te geven; dit geldt in het bijzonder in het hbo. Branches overzien de ontwikkelingen op langere termijn in hun sector en kunnen daardoor kwalitatief en kwantitatief aangeven wat de behoeftes zullen zijn op hbo-niveau. Aansluiting bij de topsectoren, de huidige zes centres for entrepreneurship en campusontwikkeling ligt dan voor de hand. Ook is het zaak het arbeidsmarktperspectief zowel bij de accreditatie als bij de macrodoelmatigheid een stevigere positie te geven.

Verbinding met de negen topsectoren

Met het oog op de versterking van de relatie tussen hoger onderwijs en arbeidsmarkt bepleit de raad om aansluiting te zoeken bij de negen topsectoren die onlangs zijn aangewezen door het ministerie van EL&I¹. Het moet hier gaan om een integrale aanpak over de hele kennisketen van onderwijs, onderzoek en innovatie waarin zowel universiteiten, technologische instituten als hogescholen een rol spelen. Het laten aansluiten van onderwijs en onderzoek op deze negen topsectoren draagt bij aan zwaartepuntvorming en versterkt de herkenbare identiteit van de Nederlandse kenniseconomie. Een goed voorbeeld hiervan is het sectorplan chemie (zie kader). Daarbij dient wel opgemerkt te worden dat een groot deel van het onderwijs en onderzoek buiten de directe scope van deze topsectoren valt.

1 Zie: TK (2010-2011) 32 637 nr. 1 Naar de top: de hoofdlijnen van het nieuwe bedrijfslevenbeleid.

Sectorplan Chemie

In een tweestappenplan stelt de Regiegroep Chemie voor om het onderwijs en onderzoek in de chemie en chemische technologie te reorganiseren en te versterken. Nieuwe impulsen in het bachelor- en masteronderwijs, gerichte keuzes in zwaartepunten van onderzoek en goede afspraken tussen universiteiten onderling zijn de onderdelen van deze revitaliseringoperatie. De reorganisatie en versterking zullen leiden tot een efficiëntere inzet van de beschikbare middelen en mensen. Het plan zal zorgen voor zeven – zeer aantrekkelijke – volwaardige bacheloropleidingen chemie/ chemische technologie en een ruime schakering van internationale masteropleidingen van hoog niveau in de gekozen zwaartepunten in wetenschappelijk en technologisch onderzoek. Nadruk van het geïntegreerde onderwijs en het onderzoek komt te liggen op drie focusgebieden (chemie voor duurzaamheid/technologie, chemie voor materialen/ nanowetenschappen en chemie voor de (bio)medische wetenschappen/ life sciences) en één nationaal research initiatief (NRI) in de chemie (supramoleculaire chemie/ colloïden).

Bron: Actieplan van de Regiegroep Chemie (2007) *De perfecte chemie tussen onderwijs en onderzoek*, juni 2007.

Verbinding door campusontwikkeling

De afgelopen jaren hebben een duidelijke trend laten zien in de ontwikkeling van scienceparks en (onderwijs)campussen. In totaal zijn er ongeveer 55 campusinitiatieven. Hiervan is ongeveer een kwart in de groei- of volwassenfase. De overige zijn nog in een vroeg stadium van ontwikkeling². De Wageningse Food Valley, de High Tech Campus Eindhoven, het Kennispark Twente en het Amsterdamse Science Park Watergraafsmeer zijn uitstekende voorbeelden van de meerwaarde die campusvorming biedt. De raad ziet in deze ontwikkeling grote voordelen voor de regionale inbedding van onderwijs en onderzoek in de arbeidsmarkt en het creëren van massa en focus binnen de instelling, waarbij hij er wel op wijst dat het tot stand brengen van een dergelijk 'kennispark' een grote en langdurige inzet van alle partners vraagt. De raad acht het wenselijk ook hier expliciet de verbinding te leggen met de negen EL&I-topsectoren en om campusvorming mee te nemen in de profileringsstrategie van onderwijsinstellingen.

Bijeenbrengen van bedrijfsleven, studenten en docenten

De raad benadrukt verder dat er veel te winnen is in het bijeenbrengen van bedrijfsleven, docenten en studenten (hbo-bachelor, wo-master). Studenten kunnen ook

2 Buck Consultants International heeft in 2009 in opdracht van het ministerie van Economische Zaken onderzoek gedaan naar campusvorming in Nederland. Zie: BCI (2009) *Fysiske investeringsopgaven voor campussen van nationaal belang*.

voordat zij afstuderen al toegevoegde waarde hebben voor bedrijven – als stagiair of parttime werknemer (zij brengen een frisse kijk mee), of meer specifiek via een onderzoeksstage. De raad ziet grote voordelen voor zowel bedrijven als studenten in hechtere samenwerking, vooral binnen honoursprogramma's. Met name het hbo heeft grote waarde voor het mkb als laagdrempelige kennispartner³, maar ook het wo is zeer gebaat bij een betere aansluiting met het bedrijfsleven. Met stages, traineeships, duale opleidingen en initiatieven als scholarships en (scriptie)prijzen kunnen bedrijven al in een vroeg stadium de kennis en vaardigheden van studenten benutten en de relatie tussen bedrijven en onderwijsinstellingen versterken. Ook de Centres for Entrepreneurship kunnen hierbij een rol spelen. Hoewel dit soort initiatieven uiteindelijk een zaak is voor individuele bedrijven in relatie tot de individuele student, bepleit de raad dat de Strategische Agenda ingaat op dit soort initiatieven om bedrijven en studenten bij elkaar te brengen. Daarbij is het een interessante optie om te bekijken hoe deze initiatieven tevens kunnen worden ingezet om docenten en bedrijfsleven bij elkaar te brengen.

 <p>Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen</p>	<p>“Tijdens de, inmiddels tot traditie geworden, herfstbijeenkoms van de Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen zijn <i>de Jong Talent Prijzen 2010</i> uitgereikt. Er werden drie Afstudeerprijzen van € 5.000,- uitgereikt aan de beste afstudeerders (...) ter beschikking gesteld door resp. M&I/Partners, Tata Steel en Abbott. Daarnaast werden er 40 Aanmoedigingsprijzen uitgereikt van € 500,- aan de beste propedeuse studenten.....”. www.hollmij.nl .</p>
 <p>STUDELTA Your talent. Your future. Your world.</p>	<p>“Wat is een traineeship? (...) Tijdens een traineeship ontwikkel je een brede scope en leer je verder te kijken dan je eigen studie of vakgebied. Dat kan leiden tot verrassende wendingen. Bijvoorbeeld een jurist die ontdekt dat marketing hem goed ligt. Het traineeship is een prachtige manier om dat te ontdekken.” Met overzicht van werkgevers met traineeprogramma's. www.nobiles.nl .</p>
 <p>Nobiles voor student & starter</p>	<p>“Studelta is een talentenorganisatie die ambitieuze studenten en starters bemiddelt in studiegerelateerd werk. Wij bieden deze talenten vaste functies of tijdelijke opdrachten binnen de segmenten Zorg, Profit, Onderwijs en Overheid in heel Nederland. Hbo'ers en academici vanaf het derde studiejaar en starters met maximaal twee jaar werkervaring komen hiervoor in aanmerking.” www.studelta.nl .</p>

Onderwijs afstemmen op de arbeidsmarkt

De raad ziet in meerdere arbeidsmarktsectoren tekorten ontstaan aan goedgeschoold personeel⁴. Hij vraagt het kabinet om kritisch te bezien hoe studenten met positieve prikkels kunnen worden gestimuleerd om te kiezen voor een opleiding waaraan de

3 De HBO-raad heeft aangegeven dat het aantal partijen in mkb en publieke sector dat kan deelnemen als kennispartner sterk zal worden uitgebreid. Zie *KIA 2011-2020*, p. 34.

4 Onder andere op basis van ROA (2009) *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2014*.

arbeidsmarkt in de toekomst sterk behoefte heeft en die dus een goede kans op een baan biedt. De raad onderkent dat een precieze afstemming onder andere vanwege de lange doorlooptijden in het onderwijs en de complexiteit en dynamiek van de arbeidsmarkt, niet mogelijk is. Wel valt op grond van verschillende indicatoren een indruk te geven van sectoren en beroepen waar tekorten worden verwacht. Daarbij ziet de raad specifiek op het gebied van zorg, onderwijs en bèta-techniek knelpunten ontstaan. Voortzetting van de activiteiten van het Platform Bèta Techniek acht de raad noodzakelijk.

Focus op een leven lang leren

De raad benadrukt dat alleen het volgen van een (initiële) opleiding in de jeugd-jaren al lang niet meer volstaat om duurzaam op de dynamische arbeidsmarkt inzetbaar te zijn. Verdere prioritering van een leven lang leren is een belangrijke voorwaarde voor een duurzaam inzetbare arbeidsmarktpopulatie.

Eenmaal op de arbeidsmarkt blijft het nodig om te blijven leren en ontwikkelen om duurzaam inzetbaar te blijven. Dat besef dringt steeds meer door en heeft ertoe geleid dat er tal van scholingsvoorzieningen zijn ontstaan, mede naar aanleiding van afspraken in cao's.

Wel wijst de raad erop dat de deelname aan deeltijd hoger onderwijs sinds 2004 is gedaald van ca. 80.000 naar ca. 73.000 studenten in 2008/2009. Van dit laatste aantal studeren ongeveer 61.000 studenten aan het hbo⁵. Verdere prioritering van een leven lang leren is volgens de raad een voorwaarde voor een duurzaam inzetbare arbeidsmarktpopulatie. Daarbij onderkent de raad dat ook andere vormen van leren dan formele scholing een grote bijdrage leveren aan een leven lang leren.

Daarbij vraagt de Raad speciale aandacht voor het verder benutten en bevorderen van EVC (Erkenning van Verworven Competenties), waarmee de studieduur kan worden bekort, hetgeen met name van belang is voor mensen die over veel ervaring beschikken en op latere leeftijd hun diploma willen behalen. Op dit moment is het zo dat instellingen elkaars ervaringscertificaat vaak niet accepteren. Vooral in het hbo speelt dat een rol. Als oorzaak hiervoor wordt genoemd dat landelijk vastgestelde beroepsprofielen te algemeen zijn om als maatstaf te kunnen dienen voor een EVC-beoordeling. Om die redenen worden instellingsspecifieke criteria gehanteerd, hetgeen de overdraagbaarheid van het certificaat belemmert. Het is dus van belang dat hogescholen onderling afspraken gaan maken wie welke EVC-procedure aanbiedt en elkaars ervaringscertificaat makkelijker gaan accepteren. Daarnaast is het van belang dat de acceptatie van een EVC door examencommissies wordt vergroot.

5 Zie CBS (2008) *Jaarboek Onderwijs in cijfers 2009* p. 198 e.v.

Een andere belemmering om EVC te kunnen benutten is het feit dat een leerling zich eerst moet inschrijven en daarna pas duidelijkheid krijgt van de examencommissie voor welke vrijstelling hij of zij in aanmerking komt op basis van het EVC. Deze onzekerheid kan ertoe leiden dat een leerling afziet van de opleiding, omdat er van te voren geen zicht is op de lengte van de studieduur op basis van vrijstellingen.

In zijn advies over arbeidsmobiliteit *Werk maken van baan-baanmobiliteit* gaat de raad dieper in op manieren om scholing verder te bevorderen, in het bijzonder waar het scholing betreft die de functie en/of de sector overstijgt⁶.

De raad vindt het van belang dat bij wijzigingen in het initieel onderwijs goed wordt gekeken naar de gevolgen voor postinitiële scholing. De vraag wat te verstaan onder initieel of postinitieel onderwijs is naar zijn mening in de huidige kabinetsvoorstellen onvoldoende beantwoord en beargumenteerd. De raad beseft dat beantwoording van deze vraag niet eenvoudig is, vanwege de grote implicaties voor alle betrokkenen. Bij de behandeling van de adviesaanvraag zoals voorgenomen door het kabinet over postinitiële scholing wil de raad daarom graag uitvoeriger ingaan op dit vraagstuk – en andere vraagstukken – rond een leven lang leren, waar trouwens ook initieel onderwijs op latere leeftijd onderdeel van uit kan maken. Ook het private onderwijs verdient daarbij aandacht.

Daarop vooruitlopend acht de raad het verstandig om het collegegeldkrediet en de studiefinanciering beschikbaar te stellen voor studenten boven de dertig jaar en – zoals hij ook bepleit in zijn advies *Werk maken van baan-baanmobiliteit* – de aftrekbaarheid van studiekosten te verruimen⁷, zodat de financiële drempels van studeren op latere leeftijd worden verminderd. Hierbij gaat het niet alleen om werknemers, maar ook om ondernemers die zich moeten kunnen blijven bij- en omscholen⁸. Op eenzelfde manier verdient het de aanbeveling om de beschikbaarheid van (boven-)sectorale scholingsbeurzen zoals de lerarenbeurs vanuit de overheid te stimuleren. Ten slotte vraagt de raad aandacht voor de effecten van het hogere collegegeld voor langstudeerders en tweede studies bij deeltijdstudenten.

6 SER (2011) Advies *Werk maken van baan-baanmobiliteit*.

7 In het advies bepleit de raad (zie paragraaf 5.4.3) een substantiële verhoging van de leeftijdsgrens om een beroep te kunnen doen op het buiten werking stellen van de maximumbepaling binnen de persoonsgebonden aftrek.

8 Zie ook SER (2010) Advies *Zzp'ers in beeld*, p. 73 e.v.

8 Onderzoek, innovatie en valorisatie

De commissie-Veerman benadrukt het belang van onderzoek voor het hoger onderwijs, zowel in het hbo als in het wo. Daarbij heeft onderzoek ook een intrinsieke waarde: het vermeerderen van kennis, het beter begrijpen van onze omgeving. Ten slotte zijn onderzoek en de toepasbare resultaten daarvan ook van groot belang voor de positie van Nederland als kenniseconomie en voor de Nederlandse concurrentiepositie. Dit alles vraagt een breed wetenschaps- en onderzoeksbeleid waarbij zowel fundamenteel als toegepast onderzoek een rol spelen. Daarnaast is vanzelfsprekend ook het innovatiebeleid gericht op bedrijven een essentiële pijler voor kenniseconomie en welvaart. Dit beleid valt echter buiten het bereik van dit advies.

Massa en focus

Goed onderzoek vraagt massa en focus. De topsectoren zoals deze door het kabinet zijn benoemd in de brief over de hoofdlijnen van het nieuwe bedrijfslevenbeleid, zijn daarbij een goed aangrijpingspunt. De raad wil benadrukken dat wetenschap en onderzoek breder zijn dan deze gebieden en dat innovatie en concurrentiepositie mede worden bepaald door de resultaten van alfa- en gammastudies. Hij ondersteunt de lijn meer focus en massa aan te brengen in onderzoek in sectoren die voor het bedrijfsleven relevant zijn. Een langjarige onderzoeksagenda – van wetenschappelijk onderzoek tot en met het toegepast onderzoek op hogescholen – met langjarige financiering en het terugdringen en voorkomen van versnippering van publieke financiële middelen kunnen daaraan bijdragen, evenals samenwerking tussen universiteiten en bundeling van onderzoek (ook internationaal). In een recent onderzoek wijst het Rathenau Instituut op de mogelijkheid van een sterkere centrale regie gecombineerd met meer decentrale vrijheid om te komen tot een sterkere sturing van het complexe wetenschapssysteem is¹. Evenzeer van belang is dat het onderzoeksclimaat zodanig is dat het onderzoek in Nederland aantrekkelijk blijft voor bestaande toponderzoekers en voor nieuwe toponderzoekers (waaronder nu nog studenten en promovendi).

Benutten van kennis (valorisatie)

Voortzetting en uitbreiding van de samenwerking met bedrijven is van belang voor de kwaliteit van het onderzoek, maar ook voor de kwaliteit van de bedrijven. Onderzoek zal zich vaak richten op bedrijfsspecifieke toepassingen en innovatie. Voor bedrijven is het van belang dat zij gebruik kunnen maken van de kennis en

1 Besselaar, P. van den, en E. Horlings (2010) *Focus en massa in het wetenschappelijk onderzoek*.

expertise die bij het hbo en wo aanwezig zijn om hun bedrijfsvoering en/of producten te verbeteren². Valorisatie staat of valt bij de succesvolle samenwerking binnen het speelveld van de vraagkant (bedrijven) en de aanbodkant (private en vele publieke kennisinstellingen, agentschappen en intermediairs). Succesvolle voorbeelden³ laten zien dat de interactie tussen vraag en aanbod, uitwisseling van onderzoekers en elementen van colocatie⁴ belangrijke elementen zijn.

Ook de valorisatie van (meer) fundamenteel onderzoek kan een belangrijke rol spelen bij (technologische) innovatie. De raad wijst hiervoor met nadruk op het belang van ondernemerschap bij universiteiten, onderzoeksinstituten, hogescholen, studenten en promovendi. De raad beoordeelt het in dat licht bijzonder positief dat valorisatie recent een onderdeel is geworden van de visitatie bij universiteiten. Studenten en met name promovendi zijn vooral van belang als nieuwe ondernemer⁵. Het blijkt dat jonge en snelgroeiende bedrijven vaak een sterkere binding hebben met onderzoek en dat zij veelal beter zijn in het efficiënt produceren van (radicale) innovaties en in het vermarkten daarvan⁶. De Centres for Entrepreneurship, de Centres of Expertise en ook de Centra voor Innovatief Vakmanschap zijn hierbij belangrijke contactpunten tussen bedrijven en kennis- en onderzoeksinstituten⁷. Ook het voornemen om te komen tot een revolverend fonds voor innovatie kan een bijdrage leveren aan de valorisatie van publieke kennis. In de brief 'Hoofdlijnen van het nieuwe bedrijfslevenbeleid' (Ministerie van EL&I) wordt de mogelijkheid genoemd dat jonge ondernemers octrooien die bij publieke instellingen op de plank liggen, gaan gebruiken op 'no cure no pay'-basis en dat het Octrooiencentrum deze praktijk actief gaat promoten⁸. De raad roept bedrijven en instellingen op deze mogelijkheid te benutten.

Om ondernemerschap onder jongeren verder te stimuleren, beveelt de raad aan dat er voldoende fysieke faciliteiten beschikbaar zijn voor jonge ondernemers wanneer

2 Een voorbeeld van een initiatief dat deze uitwisseling verbetert is het Utrechtse MKB Loket, onderdeel van het Utrecht Valorisation Centre. Via dit loket wordt het voor ondernemers makelijker gemaakt om samen te werken met de HU en de UU. Ook kunnen de zogenoemde RAAK-projecten (hbo-mkb) worden genoemd (Regionale Aandacht en Actie voor Kenniscirculatie). Ook kan genoemd worden de RDM Campus in Rotterdam, een samenwerking tussen mbo, hbo en het Havenbedrijf Rotterdam.

3 Zie bijv. de kenniswerkersregeling, de FOM Industrial Partnership Programs (IPP's), Technologiestichting STW en RAAK.

4 Een colocatie is een fysieke locatie waar gezamenlijk (toegepast) onderzoek wordt uitgevoerd met partners uit het consortium. In een colocatie komen de elementen van de kennisdriehoek samen: bedrijfsleven, onderzoek en onderwijs. Zie TK (2009-2010) 21 501-30, nr. 231, p. 4.

5 Een zeer recent voorbeeld is het bedrijf SR dat met een *app* werknemers hun kosten laat declareren via een smartphone. Het bedrijf heeft inmiddels ook innovatieprijzen gewonnen. Zie *Het Parool*, 12 maart 2011.

6 Zie Praag, M. van en L. Stevens (2010) *Ondernemerschap na de crisis*.

7 Ook initiatieven zoals het Science Park Amsterdam en het BioScience Park Leiden leveren een bijdrage aan een ondernemende en innovatieve omgeving.

8 Zie TK (2010-2011) 32 637 nr. 1, Brief hoofdlijnen nieuw bedrijfslevenbeleid, paragraaf 3.5.

zij na het verlaten van het beroepsonderwijs of de universiteit hun onderneming doorontwikkelen. Inmiddels zijn er op dit terrein bij diverse universiteiten veelbelovende ontwikkelingen gaande. De Universiteit van Leiden, bijvoorbeeld, heeft een goede praktijk ontwikkeld met infrastructurele voorzieningen en goede ondersteuning van ‘technostarters’ via Leiden Stichting Leeuwenhoek Starters⁹.

Ten slotte wijst de raad nog op de mogelijkheden die bestaande kennis biedt voor innovatie en valorisatie en waarbij bijvoorbeeld een ‘patentendatabase’ een rol kan spelen. Ook de initiatieven om te komen tot Open Access-beleid, dat wil zeggen het publiceren van artikelen direct in Open Access-tijdschriften, kunnen bijdragen aan innovatie doordat met publiek geld gefinancierd onderzoek vrij toegankelijk wordt¹⁰ (zonder daarmee de samenwerking met het bedrijfsleven of de octrooieerbaarheid van ‘uitvindingen’ in gevaar te brengen).

9 Ondernemerschap komt weinig voor onder jongeren – de meeste starters zijn ouder dan 30 jaar – hoewel het in het onderwijs steeds meer aandacht krijgt en er steeds meer goede voorbeelden te vinden zijn, bijvoorbeeld in de vorm van studentenbedrijfjes. Zo geldt dat het aantal scholen dat ondernemerschapsonderwijs heeft verankerd in het onderwijs toeneemt.

10 Zie de websites van NWO en KNAW.

9 Financiering en bekostiging

Twee punten van aanhoudende zorg binnen het hoger onderwijs zijn de financiering (de hoeveelheid geld die beschikbaar is voor onderwijs en onderzoek) en de bekostiging (de verdeling van het beschikbare geld over de instellingen voor onderwijs en onderzoek).

Financiering

Over de financiering van het onderwijs en hetgeen daarover is afgesproken in regeeren-gedoogakkoord merkt de raad op dat de gewenste verbeteringen in het (hoger) onderwijs investeringen vergen. Zowel de commissie-Veerman als de KIA-coalitie zijn daar duidelijk over¹.

De raad meent dat het redelijk is eerst te bezien in hoeverre deze investeringen deels gefinancierd kunnen worden uit een meer effectieve en efficiënte inzet van de bestaande middelen. In de voorgaande paragrafen zijn hiervoor aangrijpingspunten benoemd. Een aansprekend voorbeeld betreft het realiseren van besparingen via het terugdringen van de studie-uitval, die thans aanzienlijk is. Het is dan wel essentieel dat deze gelden behouden blijven voor het hoger onderwijs.

De raad constateert dat de kabinetvoornemens zowel financiële ombuigingen als intensiveringen voor het hoger onderwijs omvatten. Hij stelt vast dat de tijdpaden daarvan verschillen en dat de ombuigingen concreter zijn ingevuld dan de intensiveringen. Hij bepleit de intensiveringen in de tijd gelijk op te laten lopen met de ombuigingen en snel zekerheid (zowel qua beschikbaarheid als qua invulling) te verschaffen over de beoogde intensiveringen. Dit is temeer van belang omdat de beschikbare middelen voor het hoger onderwijs (voor studenten en voor instellingen) gedurende deze kabinetsperiode teruglopen².

De raad moet vaststellen dat het bereiken van de Nederlandse ambitie om tot de top vijf van kenniseconomieën te behoren nog niet in zicht is³ en dat veel andere, voor Nederland relevante, landen vasthouden aan een hoog niveau van investeringen (zij het niet alle in gelijke mate, terwijl er ook landen zijn die bezuinigen)⁴.

1 Zie: KIA 2011-2020, p. 3, 41.

2 Zie: VVD; CDA (2010) *Regeerakkoord*, bijlage 2 begrotingsbeleid, tabel G en E.

3 Nederland is na van plaats 8 gezakt te zijn naar plaats 10 nu weer terug op plaats 8. Zie: WEF (2010) *Global Competitiveness Report 2010-2011*. Zie ook KIA-coalitie (2011) *Kennis en Innovatiefoto 2011*. Geconstateerd wordt dat in veel gevallen de ontwikkelingen de verkeerde kant op gaan.

4 Zie KIA Foto 2011, pp. 6, 10 en 11.

De raad wijst er daarbij op dat internationale organisaties als EU en OESO direct na het uitbreken van de crisis erop wezen dat het noodzakelijk is de kennisinvesteringen op peil te houden, “because these are pro-growth anti-crisis investments. (...) Research and innovation investments will speed up economic recovery, create jobs and improve European competitiveness”⁵.

Dit betekent naar het oordeel van de raad dat, zeker op de middellange en lange termijn, niet volstaan kan worden met het beter benutten van de bestaande middelen. Alleen al de verwachte stijging van het aantal ho-studenten vergt extra middelen⁶. Ook het bereiken van de ambities voor onderwijs, onderzoek en kennisvalorisatie als kerntaken van het hoger onderwijs, zal dan moeilijker worden. Ook tegen deze achtergrond acht de raad het noodzakelijk dat de in dit advies voorgestelde aanpassingen in het hoger onderwijs worden doorgevoerd.

Daarbij benadrukt de raad dat de financiering van onderwijs, onderzoek en innovatie niet als kostenpost beschouwd moet worden, maar als een investering met een duidelijk positief rendement – voor het individu maar nadrukkelijk ook voor de maatschappij⁷. Het gaat dan niet alleen om het economisch rendement, maar ook om het sociaal rendement (sociaal vertrouwen, participatie, gezondheid)⁸.

Ook op onderzoeksterrein zijn de ambities hoog gesteld. Geconstateerd moet worden dat zowel de omvang van het publiek gefinancierde als van het privaat gefinancierde onderzoek achterblijft bij wat wenselijk wordt geacht⁹. De raad betreurt dan ook dat de bijdragen aan onderzoek uit de FES-gelden worden stopgezet. Eerder heeft de raad juist aangegeven dat een deel van de gasbaten gebruikt kan worden

5 Zie Europese Commissie (2010) COM(2010-2020) *Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*.

6 Daarbij geldt ook de doelstelling dat 50 procent van de relevante bevolkingsgroep deelneemt aan het hoger onderwijs.

7 In Nederland is de omvang van het publieke en het private rendement vergelijkbaar. Het publieke rendement (hoger onderwijs) bedraagt 6,3 (vrouw) à 7,5 (man) procent. Zie OECD (2010) *Education at a Glance 2010*, p. 134 e.v. (tabellen A8.1 en A8.4). Ook andere studies duiden op een ongeveer gelijk positief privaat en publiek rendement. Zie CPB (2010) *Effecten hogere private bijdrage voor hoger onderwijs*. Een studie van Wim Groot en Henriette Maassen van den Brink (2003) *Investeren en terugverdienen* schat het privaat en maatschappelijk rendement van een jaar langer onderwijs op 6 à 8 procent. Bij het private rendement gaat het dan om het effect van een jaar langer onderwijs op het nettoloon, bij het sociaal rendement om het effect op de productiviteit.

8 “Schooling not only affects income, but also the degree to which one enjoys work, as well as one’s likelihood of being unemployed. It leads individuals to make better decisions about health, marriage, and parenting. It also improves patience, making individuals more goal-oriented and less likely to engage in risky behavior. Schooling improves trust and social interaction, and may offer substantial consumption value to some students.” Zie: Oreopoulos, Philip, and Kjell G. Salvanes (2011) Priceless: The Nonpecuniary Benefits of Schooling, *JEP*. Zie ook: Huang, J., H. Maassen van den Brink en W. Groot (2009) *A Meta-Analysis of the Effect of Education on Social Capital*.

9 Zie *KIA 2011-2020*, p. 18 e.v. en p. 38 e.v.

om investeringen in de publieke kennisbasis te financieren¹⁰. De gevolgen van het wegvallen van de bijdragen uit de FES-gelden zullen vooral na 2015 zichtbaar worden.

Bekostiging

De bekostiging van het onderwijs zal een belangrijk onderwerp zijn in de Strategische Agenda. Volgens de raad dient daarbij het vertrekpunt te zijn dat de bezwaren die samenhangen met de huidige gerichtheid van de bekostiging op aantallen eerstejaars studenten en het totaal aantal studenten zo veel mogelijk worden weggenomen. De raad volstaat hier met het benoemen van een aantal uitgangspunten die zijns inziens betrokken moeten worden bij de vormgeving van een nieuw bekostigingsstelsel voor het hoger onderwijs en die ook hiervoor al aan de orde zijn geweest.

De bekostiging dient:

- eenvoudig en transparant te zijn;
- kwaliteit en prestaties te bevorderen;
- differentiatie in het stelsel mogelijk te maken (met ruimte voor bijvoorbeeld specifieke opleidingen, experimenten en afstandsonderwijs).

Den Haag, 15 april 2011

A.H.G. Rinnooy Kan
Voorzitter

V.C.M. Timmerhuis
Algemeen secretaris

¹⁰ SER (2008) Advies *Duurzame globalisering*, p. 139. Zie bijvoorbeeld ook *Gezamenlijk manifest VNO-NCW, NWO, KNAW, MKB-NL en VSNU* d.d. 11 augustus 2010 met een oproep voor behoud van (een deel van) de FES-gelden.

Literatuurlijst

- BCI (2009) *Fysieke investeringsopgaven voor campussen van nationaal belang*, november 2009, Nijmegen : Buck Consultants International.
- Besselaar, P. van den en E. Horlings (2010) *Focus en massa in het wetenschappelijk onderzoek: De Nederlandse onderzoeksportfolio in internationaal perspectief*, SciSA rapport 1016, december 2010, Den Haag : Rathenau Instituut.
- Booij, A.S., E. Leuven en H. Oosterbeek (2010) *The role of information in the take up of student loans*, TIER Working Paper Series, TIER WP 10/21, [z.p. :] Universiteit van Amsterdam; Maastricht University; Rijksuniversiteit Groningen.
- CBS (2008) *Jaarboek onderwijs in cijfers 2009*, Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2010) *Jaarrapport Integratie 2010*, Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS, IBG, HBO-raad; VSNU; Cfi; Min. OCW (2010) *Project Een Cijfer Hoger Onderwijs*, Den Haag/ Heerlen : Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2011) *Inkomen hoogopgeleiden bijna het dubbele van dat van laagopgeleiden*, *Webmagazine*, 23 maart 2011.
- Commissie toekomstbestendigheid hoger onderwijs [commissie-Veerman] (2010) *Differentiëren in drievoud, omwille van kwaliteit en verscheidenheid in het hoger onderwijs*, Den Haag, april 2010.
- CPB (2010) *Effecten hogere private bijdrage voor hoger onderwijs*, CPB Notitie, 2010/11, Den Haag : Centraal Planbureau.
- Europese Commissie (2010) COM(2010) 2020, *Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, 3 maart 2010, Brussel.
- *Gezamenlijk manifest van VNO-NCW, NWO, KNAW, MKB-NL en VSNU d.d. 11 augustus 2010: Bedrijven en kennisinstellingen: versterking kennis-economie vraagt om nationale focus en visie*, www.vno-ncw.nl .
- Groot, W. en H. Maassen van den Brink ((2003) *Investeren en terugverdienen: Kosten en baten van onderwijsinvesteringen*, Rapport in opdracht van Sbo, januari, 2003, Den Haag : Sectorbestuur Onderwijsarbeidsmarkt.
- HBO-raad, ISO, LSVb, VSNU (2010) *Nederland in de top 5: Naar een maatschappelijk akkoord voor een toekomstig hoger onderwijs*, www.vsnu.nl.
- Huang, J., H. Maassen van den Brink en W. Groot (2009) *A Meta-Analysis of the Effect of Education on Social Capital*, TIER Working Paper Series, TIER WP 10/09.
- Inspectie van het Onderwijs (2009) *Aandacht voor diversiteit in het hoger onderwijs*, Inspectierapport 2009-17, april 2009, Utrecht.
- KIA-coalitie (2010) *Kennis en Innovatie Agenda 2011-2020*, Den Haag, juni 2010.

- KIA-coalitie (2011) *Kennis en Innovatie Foto 2011 [KIA-Foto]: Eerste voortgangsrapportage over de Kennis en Innovatie Agenda 2011-2020*, Den Haag.
- LSVb Onderzoeksbureau (2010) *Studiefinanciering is essentieel, meer private investeringen hebben grote gevolgen*, Utrecht : Landelijke Studenten Vakbond.
- OECD (2010) *Education at a Glance 2010*, juli 2010, Parijs : Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Onderwijsraad (2008) *Een succesvolle start in het hoger onderwijs*, Den Haag.
- Oreopoulos, Ph. en Kj.G. Salvanes (2011) Priceless: The Nonpecuniary Benefits of Schooling, *Journal of Economic Perspectives (JEP)*, 25 – nr. 1, pp. 159-184.
- Praag, M. van en L. Stevens (2010) Ondernemerschap na de crisis, in: A. van Witteloostuijn (red.) *Nederland na de crisis: Preadviezen van de Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde 2010*, Den Haag : Sdu Uitgevers.
- Regiegroep Chemie (2007) *De perfecte chemie tussen onderwijs en onderzoek: Voorstel van de Regiegroep Chemie aan het ministerie van OCW voor een versterking van de kennisinfrastructuur voor chemie en chemische technologie*, juni 2007, [z.p.].
- ROA (2009) *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2014*, ROA-R-2009/5, november 2009, Maastricht : Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt,
- SBO (2010) *Inventarisatie: financiering tweede studie leraren*, 9 december 2010, Den Haag : Sectorbestuur Onderwijsarbeidsmarkt.
- SER (2008) *Advies Duurzame globalisering: een wereld te winnen*, publicatienr. 08/06, Den Haag.
- SER (2010) *Advies Zzp'ers in beeld: Een integrale visie op zelfstandigen zonder personeel*, publicatienr. 10/04, Den Haag.
- SER (2011) *Advies Werk maken van baan-baanmobiliteit*, publicatienr. 11/05, Den Haag.
- Tweede Kamer (vergaderjaar 2009-2010) 21 501-30 *Raad voor Concurrentievermogen*, nr. 231 Brief van de minister van Economische Zaken, 2 mei 2010.
- Tweede Kamer (vergaderjaar 2010-2011) 31 288, *Hoger onderwijs-, onderzoek- en wetenschapsbeleid*, nr. 150 Kabinetsreactie op het rapport van de commissie Veerman, 7 februari 2011.
- Tweede Kamer (vergaderjaar 2010-2011) 32 253, *Ruim baan voor talent*.
- Tweede Kamer (vergaderjaar 2010-2011) 32 500 VIII, *Vaststelling begroting OCW*, nr. 115, 13 december 2010.
- Tweede Kamer (vergaderjaar 2010-2011) 32 637 *Bedrijfslevenbeleid*, nr. 1 Brief 'Naar de top, hoofdlijnen van het nieuwe bedrijfslevenbeleid', 4 februari 2011.
- VVD; CDA (2010) *Regeerakkoord: Vrijheid en verantwoordelijkheid*, Bijlage II Begrotingsbeleid, Den Haag.
- WEF (2010) *The Global Competitiveness Report 2010-2011*, Genève : World Economic Forum.
- www.knaw.nl
- www.nwo.nl

Bijlagen

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

> Retouradres Postbus 16375 2500 BJ Den Haag

De voorzitter van de Sociaal-Economische Raad,
dr. A.H.G. Rinnooy Kan,
Postbus 90405
2509 LK Den Haag

Rijnstraat 50
Den Haag
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Contactpersoon

J.R. Bax

T +31-70-412 2229
j.r.bax@minocw.nl
IPC 2250

Onze referentie
281272

Bijlagen
adviesaanvraag

- 9 MAART 2011

Datum
Betreft adviesaanvraag voor Strategische Agenda

Geachte heer Rinnooy Kan,

In juni 2011 zal ik de Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap uitbrengen.
Ten behoeve daarvan verzoek ik u vóór 1 april a.s. aan mij advies uit te brengen.
De precieze tekst van de adviesaanvraag treft u hierbij aan.

Met vriendelijke groet,

de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,

Halbe Zijlstra

Adviesaanvraag aan de Sociaal-Economische Raad ten behoeve van de Strategische Agenda voor Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap

In de kabinetsreactie op het rapport van de commissie 'Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel' (commissie-Veerman) is aangekondigd dat het kabinet in juni 2011 een Strategische Agenda voor Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap (hierna: Strategische Agenda) zal uitbrengen. In deze Strategische Agenda wordt de integrale agenda voor hoger onderwijs, onderzoek en wetenschap voor deze kabinetsperiode uitgewerkt. De Strategische Agenda integreert het ontwerp-Hoger onderwijs en onderzoek plan (Hoop) en het Wetenschapsbudget. De SER wordt gevraagd om, uitgaande van de kabinetsreactie op het rapport van de commissie-Veerman en de kaders van het regeerakkoord, een advies uit te brengen ter voorbereiding van de Strategische Agenda. Hiermee wordt het proces van advisering door de SER dat voorheen plaatsvond na het verschijnen van het ontwerp-Hoop* naar voren gehaald en krijgt het een belangrijke meerwaarde. Het kabinet ziet graag het advies voor 1 april 2011 tegemoet.

*Hoger onderwijs en onderzoek plan

Samenstelling commissie Arbeidsmarkt- en Onderwijs- vraagstukken (AMV)

Leden

Onafhankelijke leden

prof.dr. P. Ester (voorzitter)
 drs. Th.J.F.M. Bovens
 mw. dr. M. Bussemaker
 mw. prof.dr. J. Plantenga
 mw. prof.dr. C.M. van Praag
 mw. mr. Y.C.M.T. van Rooy

Ondernemersleden

mw. drs. G. Dolsma (VNO-NCW)
 drs. A.W. Hokken (ITO-Nederland)
 mr. W.M.J.M. van Mierlo (MKB-Nederland)
 mr. S.J.L. Nieuwsma (VNO-NCW)
 drs. A.J.E.G. Renique (VNO-NCW)
 mw. ir. G.F.W.C. Visser-van Erp (MKB-Nederland)

Werknemersleden

mw. drs. I.D.C.M. Coenen (FNV)
 mw. mr. H. de Geus (MHP)
 drs. L.R.M. Hartveld (FNV)
 dr.ir. L.E. Meijer (CNV)
 mw. M.C.M. de Ridder (CNV)
 mw. drs. C.J.M. Rietbergen (FNV)

Adviserende leden

prof.dr. A. de Grip (ROA)
 prof.mr. G.J.J. Heerma van Voss
 mw. D. Lanser (CPB)

Waarnemend lid

B. Doek (RWI)

Plaatsvervangende leden

drs. G.A.M. van der Grind
 R. Slagmolen
 drs. A. van Delft

ing. W.J.F. Muis/ W.B.M. Treu
 drs. B.R. Groot Wassink

mw. A.C. den Bakker

dr. R.W. Euwals

R. de Krieger

Ministeriële vertegenwoordigers

mw. L. Bastiaansen (SZW)

drs. S.M. Böger (OCW)

J.A. Guerand (EL&I)

C. Jansen (SZW)

drs. A.T.H. Janssen (SZW)

drs. E.M. Laudy (VWS)

drs. C.P.C. van de Sanden (BZK)

drs. H.C.M. Middelplaats (VWS)

R.P. Rollingswier (EL&I)

mw. P. van Golen

A. Stigter

A. Kersten

Secretariaat

mw. mr.drs. T.D. Riemens

Samenstelling voorbereidingsgroep AMV-H0

Leden

Plaatsvervangende leden

Onafhankelijke leden

mw. mr. Y.C.M.T. van Rooy (voorzitter)

prof.dr. P. Ester

drs. Th.J.F.M. Bovens

mw. dr. M. Bussemaker

mw. prof.dr. C.M. van Praag

Ondernemersleden

drs. T.R.A. Grosfeld (VNO-NCW)

mw. ir. G.F.W.C. Visser-van Erp (MKB-Nederland)

Werknemersleden

drs. D.D. van der Zweep (FNV)

mw. mr. H. de Geus (MHP)

mw. mr. M. Morsink (CNV)

Ministeriële vertegenwoordigers

mw. drs. J.R. Bax (OCW)

Secretariaat

drs. H. van der Meer

mw. mr.drs. T.D. Riemens

J. van der Veen MSc.

Publicatieoverzicht

Algemeen

De belangrijkste adviezen en rapporten van de SER komen in boekvorm uit. Een jaarabonnement op deze publicaties kost € 90,50. Losse exemplaren kosten € 7,50, tenzij anders aangegeven.

Van de meeste adviezen wordt een aparte samenvatting gemaakt. Deze samenvattingen kunt u raadplegen op onze website. Sommige samenvattingen zijn ook beschikbaar in boekvorm. In het publicatieoverzicht is dat aangegeven met een N (Nederlands), E (Engels), D (Duits), F (Frans) en S (Spaans). De bibliografische gegevens vindt u op onze website. De samenvattingen in boekvorm zijn gratis. Het SERmagazine, met nieuws en opinies over de SER, de Stichting van de Arbeid en de overlegeconomie, verschijnt maandelijks. Een jaarabonnement is gratis. Een overzicht van alle SER-uitgaven vindt u op onze website (www.ser.nl).

Adviezen

Samenvatting

Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap
2011, 56 pp., ISBN 978-94-6134-025-2, bestelnr: 11/07

Tijden van de samenleving
2011, 124 pp., ISBN 978-94-6134-024-5, bestelnr: 11/06

Werk maken van baan-baanmobiliteit
2011, 166 pp., ISBN 978-94-6134-023-8, bestelnr: 11/05

Toekomst scholing en vorming leden ondernemingsraad
2011, 44 pp., ISBN 978-94-6134-022-1, bestelnr: 11/04

Bevolkingskrimp benoemen en benutten
2011, 200 pp., ISBN 978-94-6134-021-4, bestelnr: 11/03

Zelfstandigen en arbeidsomstandigheden
2011, 38 pp., ISBN 978-94-6134-020-7, bestelnr: 11/02

Toegang tot het recht voor de consument en de ondernemer
2011, 18 pp., ISBN 978-94-6134-018-4, bestelnr: 11/01

Meer chemie tussen groen en groei
2010, 132 pp., ISBN 978-94-6134-015-3, bestelnr: 10/05

Zzp'ers in beeld: Een integrale visie op zelfstandigen zonder personeel
2010, 208 pp., ISBN 978-94-6134-013-9, bestelnr: 10/04

Meer werken aan duurzame groei

2010, 200 pp., ISBN 978-94-6134-008-5, bestelnr: 10/03

ARIE-regeling

2010, 24 pp., ISBN 978-94-6134-002-3, bestelnr: 10/02

Advies Overheid én Markt: het resultaat telt! Voorbereiding bepalend voor succes

2010, 234 pp., ISBN 978-94-6134-001-6, bestelnr: 10/01

Benoemingsrecht Sociaal-Economische Raad 2010-2012

2009, 30 pp., ISBN 90-6587-994-3, bestelnr. 09/08

De winst van maatwerk: Je kunt er niet vroeg genoeg bij zijn

2009, 280 pp., ISBN 90-6587-992-7, bestelnr. 09/07

Aanpak inhaleerbare allergene stoffen op de werkplek

2009, 72 pp., ISBN 90-6587-991-9, bestelnr. 09/06

Consumentenrechten in de interne markt

2009, 120 pp., ISBN 90-6587-990-0, bestelnr. 09/05

Europa 2020: de nieuwe Lissabon-strategie

2009, 178 pp., ISBN 90-6587-989-7, bestelnr. 09/04

Diversiteit in het personeelsbestand

2009, 94 pp., ISBN 90-6587-988-9, bestelnr. 09/03

Een kwestie van gezond verstand

2009, 184 pp., ISBN 90-6587-986-2, bestelnr. 09/02

Veilig omgaan met nanodeeltjes op de werkplek

2009, 156 pp., ISBN 90-6587-984-6, bestelnr. 09/01

Duurzame globalisering: een wereld te winnen

2008, 334 pp., ISBN 90-6587-973-0, bestelnr. 08/06

Waarden van de Landbouw

2008, 106 pp., ISBN 90-6587-971-4, bestelnr. 08/05

Zuinig op de Randstad

2008, 82 pp., ISBN 90-6587-969-2, bestelnr. 08/04

Langdurige zorg verzekerd: toekomst van de AWBZ

2008, 288 pp., ISBN 90-6587-970-6, bestelnr. 08/03

Naar een kansrijk en duurzaam energiebeleid

2008, 106 pp., ISBN 90-6587-968-4, bestelnr. 08/02

Evenwichtig Ondernemingsbestuur

2008, 100 pp., ISBN 90-6587-966-8, bestelnr. 08/01

Evenwichtig Ondernemingsbestuur: bijlage met consultatie en onderzoeksrapportages

2008, 215 pp., ISBN 90-6587-967-6, bestelnr. 08/01A

Benoemingsrecht Sociaal-Economische Raad 1 april 2008 – 1 april 2010

2007, 28 pp., ISBN 90-6587-965-X, bestelnr. 07/07

Meedoen zonder beperkingen

2007, 212 pp., ISBN 90-6587-958-7, bestelnr. 07/06

Rapporten

Nieuwe EU-voorstellen Regulering en toezicht financiële sector

2010, 64 pp., ISBN 978-94-6134-006-1

CSED-rapport: Naar een integrale hervorming van de woningmarkt

2010, 124 pp., ISBN 978-94-6134-004-7

CSED-rapport: Met Europa meer groei

2004, 210 pp., ISBN 90-6587-880-7

N, E, F

Vertaalde samenvattingen (gratis; in boekvorm)

Increasing prosperity by and for everyone

2006, 38 pp., ISBN 90-6587-955-2, orderno. 06/08e

Accroissement de la prospérité par et pour chacun

2006, 40 pp., ISBN 90-6587-952-8, numéro de commande 06/08f

Crecimiento del bienestar por y para todo el mundo

2006, 40 pp., ISBN 90-6587-954-4, número 06/08s

Gemeinsam Wohlstandswachstum für alle schaffen

2006, 40 pp., ISBN 90-6587-956-0, Bestellnummer 06/08d

Co-financing of the Common Agricultural Policy

2006, 32 pp., ISBN 90-6587-927-7, orderno. 06/05e

Overige publicaties

Leidraad personeelsvertegenwoordiging – met toelichting en bijlagen

2010, 104 pp., ISBN 90-6587-998-6

Voorbeeldreglement Ondernemingsraden – met toelichting en bijlagen

2010, 264 pp., ISBN 90-6587-997-8

Industrial relations and the adaptability of the Dutch economy

2007, 88 pp., ISBN 90-6587-961-7

Verklaring 50 jaar Verdrag van Rome

2007, 10 pp., vertalingen in Engels, Duits, Frans en Spaans

Alle uitgaven zijn te bestellen:

- telefonisch bij de afdeling Verkoop (070 3499 505);
- via de website (www.ser.nl);
- door overmaking van de vermelde prijs op gironummer 333281 ten name van de SER te Den Haag, onder vermelding van het bestelnummer en de titel.

Colofon

Uitgave

Sociaal-Economische Raad
Bezuidenhoutseweg 60
Postbus 90405
2509 LK Den Haag

T 070 3499 499

E communicatie@ser.nl

www.ser.nl

Tekst

Commissie Arbeidsmarkt- en Onderwijsvraagstukken (AMV)

Fotografie

Omslag: Shutterstock

Vormgeving en druk

2D3D, Den Haag (basisontwerp); Huisdrukkerij SER

© 2011, Sociaal-Economische Raad

Alle rechten voorbehouden

Overname van teksten is toegestaan onder bronvermelding.

ISBN 978-94-6134-025-2

